

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOL. 4, NO. 2, 2015

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 4, No. 2, 2015

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Sciences, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences.

Annales Scientia Politica is indexed in ERIH PLUS, OAJI (Open Academic Journal Index) and CEJSH.

Address of Publisher:

Inštitút politológie
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17 novembra 1, 080 78 Prešov
asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON,
Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovy, Praha (Czech Republic)
Prof. PhDr. Jan KELLER, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita, Ostrava (Czech Republic)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Jurij Olexandrovyč OSTAPEK, kandidát politických nauk
Fakulta spoločenských vied, Užhorodská národná univerzita (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA,
Katedra politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.,
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Nikolaj DEMJANČUK, CSc.,
Filozofická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň (Czech Republic)
Doc. PhDr. Irina DUDINSKÁ, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Alexander DULEBA, CSc.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Jaromír FEBER, CSc.,
VŠB, Technická univerzita Ostrava (Czech Republic)
Doc. PhDr. Gita GEREMEŠOVÁ, PhD.,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove (Slovak Republic)
Doc. PhDr. Jelena PETRUCIJOVÁ, CSc.,
Fakulta sociálnych štúdií, Ostravská univerzita (Czech Republic)

Editorial Committee:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
PhDr. Vladimír DANČIŠIN, PhD.
Mgr. Ondrej MARCHEVSKÝ, PhD.
Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

Web administrator:

LIST OF CONTENTS

Word of Editor	
Jaroslav VENCÁLEK	7

STUDIES:

Finding the Theory for Contemporary Democracies: Theoretical Discussions on Relationship of the Concepts of Participatory and Deliberative Democracy	
Marián SEKERÁK.....	8
Established Parties under Siege: Czech Party System Reconstruction since 2010	
Jakub CHARVÁT.....	19
European Identity in the Attitudes of Georgian Society and Foreign Policy Orientation of Georgia	
Jakub KAŠPAR – Tomáš HOCH	33
Satisfying the Majority? Case Studies in Slovak Minority Policy 2006 – 2014	
Max STEUER.....	42
Slovakia's Approach towards the Energy Union	
Alexander DULEBA.....	52
Globalisation of Intellectual Property and its Macroeconomic Aspects	
Lenka PELEGRINOVÁ – Martin LAČNÝ.....	63

ARTICLES:

University Rankings and their Influence on Contemporary Academic Policy	
Sergiy KURBATOV.....	75
Political Campaign in the Age of Omnipotent Mass Media	
Lucia DANCÍŠINOVÁ.....	80
Autonomy and Heteronomy as a Socio-political Values at the Turn of the 2nd and 3rd Millenium	
Jaroslav VENCÁLEK	87
Creation of Social Policies at the Level of Regional Government – Excursion into the Theoretical Foundations	
Juraj TEJ.....	93

INTERVIEW:

Interview with Assoc. prof. Dr. Joseph Dravecký, PhD.	
– Former Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Slovak Republic in Vatican and at the Sovereign Order of the Knights of Malta	
Gita GEREMEŠOVÁ – Gabriel SZÉKELY	100

BOOK REVIEWS:

RYBÁŘ, M. – SPÁČ, P. – VODA, P.:

Presidential Elections in Slovakia in 2104.

Brno: Center for the Study of Democracy and Culture, 2014. 225 p. ISBN 978-80-7325-359-2.

Vladimír DANČIŠIN 104

IŠTOK, R. – KOZÁROVÁ, I. et al.:

Geoconflictology. Theoretical and Empirical Aspects of the Application (Selected Issues).

Prešov: FHPV a FF PU, 2015. 240 p. ISBN 978-80-555-1339-3.

Michaela MEČIAROVÁ 106

REPORTS:

**The Visit of Former Ambassador Joseph Dravecký
at the Institute of Political Sciences, Faculty of Arts**

Gabriel SZÉKELY 108

**International Scientific Conference: Sharing Know-how from European Integration
and Experience in Cross-border Cooperation between Norway, Russia and Ukraine**

Lukáš JANUV 110

Internship in the Movement ANO 2011

Vladimír BOKŠA 112

Convention of Academic Senates 2015

Vladimír BOKŠA 114

OBSAH

Slovo šéfredaktora Jaroslav VENCÁLEK	7
--	---

ŠTÚDIE:

Akú teóriu pre súčasné demokracie? K teoretickým diskusiám o vzťahu konceptov participatívnej a deliberatívnej demokracie Marián SEKERÁK.....	8
Etablované strany v obležení: rekonstrukce českého stranického systému od 2010 Jakub CHARVÁT.....	19
Evropská identita v postojích gruzínské společnosti a zahraničně politické orientaci země Jakub KAŠPAR – Tomáš HOCH	33
Satisfying the Majority? Case Studies in Slovak Minority Policy 2006 – 2014 Max STEUER.....	42
Slovakia's Approach towards the Energy Union Alexander DULEBA.....	52
Globalizácia duševného vlastníctva a jej makroekonomické aspekty Lenka PELEGRINOVÁ – Martin LAČNÝ.....	63

ČLÁNKY:

University Rankings and their Influence on Contemporary Academic Policy Sergiy KURBATOV.....	75
Political Campaign in the Age of Omnipotent Mass Media Lucia DANČIŠINOVÁ.....	80
Autonomie a heteronomie jako společensko-politické hodnoty na přelomu 2. a 3. tisíciletí Jaroslav VENCÁLEK	87
Tvorba sociálnych politík na úrovni regionálnej samosprávy – exkurz do teoretických základov Juraj TEJ.....	93

ROZHOVOR:

Rozhovor s doc. RNDr. Jozefom Draveckým, CSc. – bývalým mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom Slovenskej republiky pri Sv. stolici a Zvrchovanom ráde maltézskych rytierov Gita GEREMEŠOVÁ – Gabriel SZÉKELY	100
--	-----

RECENZIE:

RYBÁŘ, M. – SPÁČ, P. – VODA, P.:

Prezidentské voľby na Slovensku v roku 2014.

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2014. 225 s.

ISBN 978-80-7325-359-2.

Vladimír DANČIŠIN 104

IŠTOK, R. – KOZÁROVÁ, I. et al.:

**Geokonfliktológia. Teoretické aspekty a empirická aplikácia
(Vybrané problémy).**

Prešov: FHPV a FF PU 2015. 240 s. ISBN 978-80-555-1339-3.

Michaela MEČIAROVÁ 106

INFORMÁCIE A SPRÁVY:

**Návšteva bývalého veľvyslanca Jozefa Draveckého
na pôde Filozofickej fakulty a Inštitútu politológie**

Gabriel SZÉKELY 108

Medzinárodná vedecká konferencia:

**Zdieľanie know-how z európskej integrácie a skúsenosti
z cezhraničnej spolupráce medzi Nórskom, Ruskom a Ukrajinou**

Lukáš JANUV 110

Stáž v hnutí ANO 2011

Vladimír BOKŠA 112

Konvent akademických senátov 2015

Vladimír BOKŠA 114

SLOVO ŠÉFREDAKTORA

Vážený čtenáři,
přátelé časopisu Annales Scientia Politica,

v roce 2016 je naše redakce odhodlána vydat další dvě čísla, již pátého ročníku tohoto elektronicky vycházejícího časopisu. Podobně jako tomu bylo v uplynulých ročnících, chce náš vědecký recenzovaný časopis poskytovat co nejoptimálnější podmínky k prezentaci Vámi zpracovaných vědeckých a odborných témat, odrážejících vliv rostoucí dynamiky změn na evoluci, funkce a významy v čase a prostoru utvářených společenských struktur. Ty totiž determinují nejen rámec naší vlastní existence, ale i samotný charakter a intenzitu pestré škály společenských kohezních sil a vztahů. To, zdali společenské objekty a jevy jsou poznamenány rostoucími mírami konvergenčí nebo naopak divergencí se ukazuje jako prioritní cíl studia časoprostorových struktur, neboť ty jsou stále zřetelnějším způsobem ovlivňovány prostředím, v němž se významně uplatňují (lidmi nejrozličněji vnímané) integrační a globalizační sítě vztahů.

Podobně jako v minulém ročníku, mohl bych poukázat na plejádu významných událostí a výročí, která by Vás, (nejen) čtenáře, ale i budoucí přispěvatele vědeckých studií, mohla inspirovat k Vaší publikační činnosti. Rok 2016 bude ale jistým způsobem výjimečný. To, nač myslím, možná ani nebude nijak významným cílem a předmětem pozornosti celosvětových médií. A přesto! Nemohu se zbavit dojmu, že k obsahu události, která se udála před 500 lety, se stále intenzivněji přimyká většina obyvatel planety Země (velmi často bez její zevrubné znalosti). Stále více lidí se intenzivně zabývá problémem jak lépe organizovat lidskou společnost a jak lépe rozdělovat člověkem získané bohatství plynoucí z jeho práce a jemu vrozené kreativity.

Před 500 lety byl z Anglie do tiskárny Dirka Martense (lat: Theodoricus Martinus) v belgické Lovani (dnes hlavní město vlámské provincie Vlámský Brabant) odeslán rukopis práce anglického humanisty, politika a filozofa Thomase Mora (1478 – 1535). Latinou psané texty byly vydány pod názvem: Knížka vpravdě zlatá a stejně užitečná jako zábavná o nejlepším stavu státu a o novém ostrově Utopii. Studie dnes známá pod názvem „Utopie“ byla v následujících čtyřech letech vydána v dalších evropských městech: Paříž (1517), Basilej (1518), Florencie, Benátky a Vídeň (1519 – 1520). V Československu byla „Utopie“ vydána v letech 1950 a 1978.

Thomas More před 500 lety světu nabídl své zamyšlení a úvahu nad lepší organizací lidské společnosti. Tento autor, kterého anglický král Jindřich VIII. nechal popravit, byl nejprve roku 1886 blahořečen a v roce 1935 papežem Piem XI. prohlášen za svatého. Mnohými je dnes považován za patrona politiků. S odstupem 500 let od prvního vydání „Utopie“ se jeví pro současný svět existenčně důležitým co nejkomplexněji pojaté komplementární vnímání lidských poznatků. Takto lze přispět k modelování a budoucím proměnám současných časoprostorových společenských struktur. Filozofická fakulta Prešovské univerzity v Prešově k tomuto procesu nedávno přispěla vydáním monografie Teória fraktálnej demokracie/Theory of fractal democracy. Prostřednictvím našeho vědeckého časopisu Annales Scientia Politica máte i Vy možnost aktivně se spolupodílet na tolik potřebných změnách v organizaci, řízení a rozvoji lidských společenství.

Jaroslav Vencálek
šéfredaktor

AKÚ TEÓRIU PRE SÚČASNÉ DEMOKRACIE? K TEORETICKÝM DISKUSIÁM O VZŤAHU KONCEPTOV PARTICIPATÍVNEJ A DELIBERATÍVNEJ DEMOKRACIE

MARIÁN SEKERÁK

Institute of Political Studies
Faculty of Social Sciences
Charles University in Prague
Czech Republic
E-mail: marian.sekerak@gmail.com

Abstract:

Deliberative democracy represents one of the most discussed concepts in contemporary political science. It is believed that it is rooted in the idea of participatory democracy which appeared as a theory in 1970s. In the paper both concepts are analyzed in comparative perspective. Firstly, the idea of public deliberation is introduced, together with its "four (theoretical) generations". Secondly, I shed some light on the ongoing issue of the relationship of participatory and deliberative democracies through the perspective of various contemporary scholars. Consequently, some of their common traits are clarified.

Keywords:

Deliberative democracy, Participatory democracy, Theory of democracy

„Hovorí sa, že jednou z najdôležitejších vlastností máš, aby demokracia mohla bez problémov fungovať, je nezáujem voličov, nedostatok verejného ducha. Občania, ktorí nečítajú nič iné než športové stránky a komiksy nie sú v skutočnosti soľou zeme, ale modernej demokracie. Demokracia preto nie je skutočnou vládou máš, ale masovou kultúrou“.

Leo Strauss (2015 [1989], s. 83).

Úvod

Úvodný citát myšlienky nemecko-amerického politického filozofa Lea Straussa naznačuje, že (liberálna) demokracia stojí nevyhnutne na priemernej, málo sa politicky angažujúcej mase občanov, ktorá nekriticky a automaticky prijíma to, čo jej politické elity predkladajú. V podstate na tom v minulosti spočíval elitistický prístup k demokracii (pozri napr. Maloy, 2008; Kováčik, 2013), z ktorej sa však časom, najmä v závere 20. a začiatkom 21. storočia, stala „mocná duchovná zbraň“ mobilizujúca verejné „odhodlanie presadzovať spoločenské dobro“ (Feber, 2015, s. 4). To sa prejavilo

v expanzii nových foriem občianskeho politického aktivizmu. Prispeli k tomu hlavne meniace sa spoločenské, ekonomické a politické podmienky, a to nielen v štátoch euroatlantického priestoru. Ako pred niekoľkými rokmi zdôraznila K. Vráblíková (2008, s. 381), išlo najmä o (1) rozšírenie zoznamu adresátov, voči ktorým je občianska politická participácia namierená, keďže to už nie sú iba národné vlády, ale aj nadnárodné organizácie, medzinárodné inštitúcie a (ekonomické) korporácie, pričom sa v ostatných rokoch posilňuje aj lokálna úroveň, teda samospráva, (2) zmenu priestoru, v ktorom sa politická participácia vykonáva, čo priamo súvisí s rozširovaním rozsahu a typu adresátov, na ktorých je namierená, ako aj o (3) modifikáciu cieľov, ktoré majú byť touto participáciou dosiahnuté, resp. naplnené; ide už nielen o hmotné a materiálne statky, ale aj a predovšetkým o uznanie partikulárnych identít (neutíchajúci zápas o genderovú rovnosť, verejné, právne i neformálne akceptovanie sexuálnych menšín, boj o presadzovanie náboženských hodnôt vo verejnej politike atď.). Ako pomyselný štvrtý bod by sme mohli dodať aj (4) rozširovanie nástrojov a možností občianskej participácie/deliberácie, akými sú napríklad *ad hoc* občianske zhromaždenia, občianske poroty, deliberatívne prieskumy, Národné konventy o EÚ či tzv. deliberatívne „dni“, rôznorodé aktivity v rámci občianskych združení, politická podpora na sociálnych sieťach atď.

Charakter politickej participácie sa teda výrazne mení a politickí vedci, ako nedávno zdôraznil M. Hooghe (2014, s. 338), nemajú inú možnosť než sledovať tieto spoločenské trendy. V opačnom prípade ostanú ľpieť na tradičných a zastaraných definíciách, poučkách a klasifikáciách, čo rozhodne „nie je užitočná stratégia, ktorá by nám pomohla pochopiť spoločnosti, ktoré sa tak prudko menia“ (ibid., pozri tiež Hooghe, 2014, s. 341). Cieľom sledovaným v tomto texte je práve pokus o prekonanie obsoletných a pre súčasnosť už nedostatočných politologických prístupov v skúmaní demokracie z teoretickej perspektívy. Vychádzať budeme pritom najmä z aktuálnej vedeckej spisby, pričom budú využité metódy deskripcie, komparácie, analýzy a abstrakcie, teda „zovšeobecnenia, t. j. prechodu od jedinečného (konkrétneho), ktoré vykazuje mnoho zvláštnych znakov, ku všeobecnejšiemu, ktoré má síce menej

znakov, ale zato spoločných“ (Mervart, 1977, s. 109).

Zameriame sa na zmapovanie aktuálneho akademického a vedeckého diskurzu o demokracii, čo by malo prispieť k prehĺbeniu a ďalšiemu rozvoju našej debaty o tejto problematike, zvlášť čo sa týka vzájomného vzťahu konceptov participatívnej a deliberatívnej demokracie. Najmä pokiaľ ide o druhý spomínaný model, diskurz o ňom prebieha v západnej politickej vede prakticky už od konca 80. rokov minulého storočia (Sunstein, 1988; Cohen, 1989) a zdá sa, že u nás je stále relatívne málo známy. Doposiaľ boli totiž slovenskými autormi a autorkami publikované len čiastkové výstupy skúmajúce otázky participatívnej (Višňovský, 2008; Ježovicová, 2010, 2012; Bútorová, Gyárfášová, 2010; Sekerák, 2014c) a deliberatívnej demokracie (Plichtová, 2008, 2010a, 2010b; Cintula, 2011; Dolný, 2011; Kusá, 2013; Kováčik a kol., 2014, s. 145 – 165; Miková, 2014; Sekerák, 2014a, 2014b; Vargovčíková, 2014), aj to mnohokrát len ich teoretické aspekty.

Vymedzenie deliberatívnej demokracie a jej štyri generácie

Deliberatívna demokracia je v podstate reakciou na krízové javy liberálnej demokracie koncom 20. storočia, hoci – ako pripomína J. Vargovčíková (2014, s. 92) – nie jedinou, keďže na jej nedostatky sa pokúšali osobitným spôsobom reagovať už teoretici participatívnej demokracie, ako napr. Carole Patemanová (1970), C. B. Macpherson (1977), Ronald Mason (1982) či Benjamin Barber (2003 [1984]), a to v teoretickej polemike s liberalizmom a neskôr s komunitarizmom. Činili tak v historickej spätosti s aktivizáciou veľkých protestných sociálnych a študentských hnutí v 60. rokoch minulého storočia v USA a západnej časti Európy, ako aj pod dojemom zmien v štruktúre ekonomiky a jej premeny z industriálnej na postindustriálny typ (cf. Jarmara, 2011, s. 41).

Postupne sa v teórii demokracie začala vynárať otázka, ako vymedziť vzájomný vzťah participatívnej a deliberatívnej demokracie, predovšetkým či možno hovoriť o tom, že jedna subsumuje druhú alebo ide o rovnocenný vzťah. Pri pohľade na stav odbornej diskusie na začiatku 3. tisícročia zistíme, že sa v tom čase ešte objavovali tendencie považovať oba prístupy (modely) len za súčasť širšieho prúdu

„progresívnej demokracie“, ako to urobil napríklad J. Nederveen Pieterse (2001, s. 410 – 412), ktorý do tejto kategórie zaradil ešte napríklad priamu, radikálnu či dokonca kozmopolitnú demokraciu, avšak postupne sa v teórii vydelili ako samostatné koncepty, i keď navzájom do istej miery – aj keď „v podstate nie nevyhnutne“ (Crespy, 2014, s. 83) – prepojené. Ako totiž zdôraznili Paul J. Weithman (1995, s. 316, 320, 322) a Charles Blattberg (2003, s. 161), deliberatívni demokrati majú sklon pripisovať politickej participácii veľkú hodnotu a odporúčať vyšší stupeň participácie než je zvykom v súčasných západných demokraciách. V tomto zmysle majú tak pomerne blízko ku klasickým republikánom. O určitých „zjavných podobnostiach“ medzi oboma konceptmi písal na začiatku nového milénia aj jeden z koryfejov deliberatívnej demokracie John S. Dryzek (2000a, s. 79).

Táto „konceptuálna hmla“ vznášajúca sa nad oboma modelmi zrejme pramení aj z nejednoznačného chápania deliberatívnej (diskurzívnej) demokracie. Vo všeobecnosti sa pokladá za takú teóriu (overovanú postupne aj empiricky), ktorá by politickú legitimitu „zakladala na vzájomnom zdôvodňovaní (...) pozícií (účastníkov deliberácie; doplnené) tak, aby predložené dôvody mohli ostatní (účastníci; doplnené) prijať ako rozumné za podmienok politickej rovnosti, teda obmedzeného vplyvu mocenských a iných nerovností na priebeh deliberácie“ (Vargovčíková, 2014, s. 93). Napriek tomu prakticky až do súčasnosti pretrváva u jednotlivých teoretikov jej rozličné vnímanie, kedy je považovaná raz za „jednu z verzií radikálnej demokracie“ (Warren, 1996, s. 241), inokedy za druh „kritickej teórie“ (Rostbøll, 2005, s. 371), potom za „normatívny ideál“ (Somin, 2010, s. 255), za „weberovský ideálny typ“ (Steiner, 2008, s. 188) či za „realistickú utópiu“ (Smith, 2014, s. 270) v rawlsovskom zmysle slova. Práve pre Johna Rawlsa, ktorý je spolu s Jürgenom Habermasom predstaviteľom prvej generácie teoretikov deliberatívnej demokracie, totiž táto koncepcia, čiže idea „verejnej deliberácie“, predstavuje stav, v ktorom „občania hlbajú, vymieňajú si názory a diskutujú o podporných dôvodoch týkajúcich sa verejných politických otázok. Títo občania predpokladajú, že ich politické názory možno revidovať na základe diskusie s inými občanmi, a preto tieto názory nie sú jednoducho pevné

daný výsledok ich existujúcich súkromných či nepolitických záujmov“ (Rawls, 2013 [1999], s. 187). Expanzívne pohľady a definície do tejto výmeny názorov a diskusie zahŕňajú dokonca aj humor, klebety, emócie, rozprávanie príbehov, osobné svedectvá či iné rétorické praktiky (cf. Mansbridge, 1999; Dryzek, 2000a, s. 85; Yack 2006), čo však môže značne prispievať k riziku „tyranie výrečných“ v rámci verejnej deliberácie (cf. Sanders, 1997, s. 352).

Pre teoretikov následnej, druhej generácie (napr. Bohman, 1995, 1996; Gutmann, Thompson, 1996) už deliberatívna demokracia znamenala najmä komplexnosť, pluralitu a rôznorodosť názorov a diskurzov, pričom brali do úvahy aj existujúce socioekonomické nerovnosti a nerovnosti týkajúce sa individuálnej a skupinovej identity. Kultúrny pluralizmus a sociálne diferencie účastníkov a účastníčok deliberácie je podľa nich najväčšou výzvou pre jednotný verejný rozum, ako ho svojho času postuloval Rawls.

Pre tretiu generáciu deliberatívnych demokratov sa cieľom stal „inštitucionálny dizajn deliberatívnych fór“ (Smith, 2014, s. 281), teda praktická realizácia verejnej deliberácie prostredníctvom rozličných nástrojov (viac o tejto generácii pozri napr. Elstub, 2010), vrátane nadštátnej/transnacionálnej demokracie (pozri Dryzek, 2000b, s. 115 – 139). Ako totiž už pred viac než 10 rokmi zdôraznil Mark E. Warren (2002, s. 689 – 690), príležitosti občanov vykonávať svoj vplyv naprieč hranicami (či už politickým tlakom, tlakom na trhu či priamymi akciami) nikdy neboli väčšie než sú v súčasnosti.

Po tejto tretej generácii sa už ale postupne o slovo hlási nová, štvrtá generácia so svojim „systémovým prístupom“, ako ju práve tento rok ohlásil ďalší z popredných predstaviteľov tejto teórie, Stephen Elstub (2015, s. 107 – 110). Práve z perspektívy plurality týchto jednotlivých „generácií“ je zaujímavé sledovať, ako sa deliberatívna demokracia (ne)vymedzuje zočivoči participatívnej demokracii.

Participovať či deliberovať? Alebo oboje?

Koncom 90. rokov minulého storočia nastal výrazný pokles intenzity presadzovania ideálov participatívnej demokracie, ktorá bola vnímaná „ako hodnotný ideál, avšak odsúdený na neúspech“ (Polletta, 2014, s. 82). Na uprázdnené miesto po nej nastúpila, ako už bolo spome-

nuté vyššie, v závere 80. rokov myšlienka verejnej deliberácie. Jeden z prvých významných príspevkov do diskusie o vzájomnom vzťahu oboch týchto konceptov priniesla pred niekoľkými rokmi politologička Diana Mutz (2006) svojou knihou *„Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy“*, ktorá bola v roku 2007 ocenená Goldsmithovou cenou Harvardovej univerzity a cenou Roberta Lanea za najlepšiu knihu v oblasti politickej psychológie, ktorú udeľuje Americké združenie politických vied. V nej si okrem iného všimá, že mnohé prístupy k občianskej spoločnosti zmiešavajú participatívnu a deliberatívnu demokraciu do homogénneho tvaru. Zdôraznila pritom, že oba koncepty majú v zásade rovnaké ciele s tým, že deliberácia predstavuje len akúsi podmnožinu politickej participácie. Zistenia, ktoré vo svojom diele prezentuje však naznačujú, že „je pochybné, aby mimoriadne aktivistická politická kultúra mohla byť zároveň deliberatívnou. Najlepšie spoločenské prostredie vhodné pre kultiváciu politického aktivizmu je také, v ktorom sú ľudia obklopení tými, ktorí s nimi súhlasia, ľuďmi, ktorí budú posilňovať vieru v to, že ich politické názory sú jediné správne a tou vhodnou cestou, ktorou by sa malo ísť. Podobne zmýšľajúci ľudia sa totiž môžu navzájom povzbudzovať do kolektívneho konania a napomáhať takému druhu vášne a entuziazmu, ktorý je hlavným motivátorom politickej participácie“ (Mutz, 2006, s. 15).

Politickú participáciu a deliberáciu vníma Mutz ako navzájom odlišné aktivity, avšak na participáciu nazerá v úzko straníckom zmysle aktivizmu najmä prostredníctvom zapájania sa do politických kampaní (*partisanship*). Jej predstava o politickej participácii je veľmi jasná a znamená v podstate ideologicky vyhranenú politickú angažovanosť nekritického kampaňového aktivistu, ktorý „vykonáva kampaň vášnivo a zdanlivo s intelektuálnou slepotou,“ ako jej prístup charakterizuje H. Landemore (2013, s. 217). Priznáva to napokon aj sama na prvých stranách svojho diela, kde píše, že participatívna demokracia je v jej vlastných predstavách len súhrnným pomenovaním „davu mimoriadne politicky aktívnych občanov nesúcich transparenty, vykrikujúcich heslá a vítajúcich prejavy svojich politických lídrov. V priebehu dní, kedy nevykonávajú tieto aktivity, pracujú v špinavých pivniciach, plnia obálky direct mail kampaňou, píšu listy svojim poli-

tickým zástupcom, kde ich presviedčajú prijať vlastný pohľad, vykonávajú kampaň od dverí k dverám (...)“ (Mutz, 2006, s. 16). Mutz zároveň kritizuje naivnú (?) predstavu teórie participatívnej demokracie, ktorá je v jej ponímaní akýmsi sebanapĺňajúcim sa proroctvom: „[a]k ju (participatívnu demokraciu; doplnené) buduješ, ona príde. Inými slovami, keby vlády poskytlí *zmysluplné* príležitosti pre ľudí na to, aby sa podieľali na politickom procese, potom sa občania osmelia, vedomí si vlastnej moci a využili by tieto participatívne príležitosti“ (Mutz, 2006, s. 135; kurzíva v orig.). Svojich čitateľov a čitateľky v podstate zavádza tvrdením, že tento druh zmysluplných príležitostí obhajovaný zástancami participatívnej demokracie zahŕňa najmä národné referendá a väčšie zahŕňanie občanov do politických inštitúcií na komunálnej úrovni. Naopak, napríklad klasik politickej teórie G. Sartori (1993 [1987], s. 285) tvrdil, že „demokracia založená na osobnej účasti“, teda inak povedané nejaká forma priamej občianskej participácie, „je možná len za určitých podmienok“, pričom referendum podľa neho nie je možné považovať za ekvivalent alebo náhradu priamej demokracie a demokracia v priamom zmysle by sa skôr mala budovať ako „sieť malých komunít“ založená na „vitalite zúčastnených skupín.“ Keďže teda podľa neho „priama, reálna samospráva nie je pravdepodobná,“ lebo „vyžaduje skutočnú prítomnosť a účasť zainteresovaných (ľudí)“ (ibid.), jedinou reálnou alternatívou je demokracia zastupiteľská. Paradoxne, obaja, Mutz i Sartori, pracujú s inštitútom referenda ako nejakou formou demokracie. Kým Mutz ho vníma ako nástroj priamej občianskej účasti na prijímaní politických rozhodnutí a subsumuje ho do kategórie participatívnej demokracie, Sartori spochybňuje takéto zaradenie tohto nástroja. V konečnom dôsledku ale obaja prichádzajú k mylnému poznatku, že totiž participatívna demokracia sa uskutočňuje buď v podobe referenda ako (potenciálne efektívneho) nástroja (Mutz), alebo ju vzhľadom na veľkosť a početnosť súčasných štátov nie je možná, prinajmenšom nie v zmysle účasti, v akom bola chápaná v antickom Grécku (Sartori), ktoré je podľa neho jedným z hlavných inšpiračných zdrojov teórie participatívnej demokracie (pozri Sartori, 1993 [1987], s. 160, 282 – 286). Preferuje preto nepriamu, zastupiteľskú demokra-

ciu, ktorá je postavená na myšlienke *obmedzenia a kontroly* politickej moci.

Mutz ide vo svojich úvahách ďalej, keď spochybňuje predpoklad, že po vytvorení zmysluplných participatívnych možností zhora ich budú občania aj využívať, prípadne si nie je istá, kto presne ich bude využívať: „Ak ich vybudujeme (možnosti; doplnené), kto príde? Keď sa zavedú nové participačné príležitosti pre občanov, kto má najväčšie sklony ich využiť?“ (Mutz, 2006, s. 135). V duchu jej vnímania participatívnej demokracie to zrejme budú iba prirodzene angažovaní a zapálení politickí aktivisti, nikto iný. Rovnako tak pochybuje o význame deliberácie, ktorá podľa nej spočíva v konfrontácii odlišných pohľadov na politické a spoločenské otázky, pričom zároveň posilňuje stranícku alebo ideologickú príslušnosť jej účastníkov. Teoretici a teoretičky deliberatívnej demokracie podľa nej nedokázali navrhnúť konkrétne podmienky, za ktorých by ľudia mohli navzájom interagovať v zmiešaných spoločnostiach a žiť tak životom politicky aktívnych občanov (cf. Mutz, 2006, s. 149). Hlavný prínos participácie a deliberácie napokon vidí predovšetkým vo vytváraní a udržiavaní „sociálnych a politických sietí“, ktoré napomáhajú politickému aktivizmu, ako aj tomu, čo nazýva ako „cross-cutting political discourse“, resp. „cross-cutting exposure“ (cf. Mutz, 2006, s. 150).

Spomínaným pohľadom výrazne oponuje už zmienená politická teoretička Hélène Landemore (2013), podľa ktorej je Mutzovej definícia deliberácie omnoho užšia než zaužívaný minimálny deliberatívny koncept, na ktorom sa viac-menej zhodujú deliberatívni demokrati. Podľa tejto minimálnej koncepcie by sa mala deliberácia sústrediť okolo princípu rozumnej výmeny argumentov, resp. rozumového zdôvodňovania názorov. Nejde teda len o obyčajnú konfrontáciu odlišných pohľadov na politické a spoločenské otázky. Navyše, deliberatívna demokracia môže posilňovať u občanov schopnosť rozumového zdôvodňovania, teda nie stranícku príslušnosť či lojálnosť, ako sa domnieva Mutz. Zároveň to však predpokladá, že ľudia budú počas deliberácie nesúhlasiť konštruktívne a spôsobom, ktorý ich bude tešiť, nie otravovať alebo znepokojovať; musia *vedieť nesúhlasiť*. Mutz vlastne podľa Landemoreovej kritizuje úplne iný typ politickej participácie (a deliberácie) – „stranícky aktivizmus“ –,

než je „deliberatívna, resp. kritická participácia“, ako ju Landemore nazýva. Tento druhý typ je podľa nej plne kompatibilný s deliberáciou. Participácia v zmysle stranického aktivizmu prekvitá v homogénnom sociálnom prostredí podobne zmýšľajúcich ľudí. Spočíva na „démonizácii druhej strany a ostrakizme nesúhlasiacich hlasov“ (Landemore, 2013, s. 218). Nejde ani tak o deliberáciu, ako skôr o vykrikovanie politických hesiel a nadšenú podporu stranickým vodcom. Zahŕňa rozhodovanie bez konštruktívnej výmeny názorov, bez racionálne zdôvodneného konania a podriadenie sa skupine alebo ideológii. Nie nepodobne uvažuje aj Warren (2002, s. 688) keď tvrdí, že dnes je občianska participácia obmedzovaná práve len na voľbu politických reprezentantov, spisovanie petícií, účasť na verejných vypočúvaniach politikov či protestoch. Jan W. van Deth (2014, s. 351) pripomína, že zoznam foriem politickej participácie zahŕňa aj také aktivity, akými sú bojkot, dobrovoľníctvo či dokonca samovražedné protesty.

Oproti naznačenému typu participácie stojí podľa Landemoreovej „kriticko-deliberatívny“ model, ktorý spočíva na participácii autonómne konajúceho a rozumne uvažujúceho jedinca začleneného v komunitu. Automaticky sa počíta s tým, že do participatívneho procesu sú zahrnutí aj iní ľudia, zvlášť čo sa týka deliberácie, ktorá „napomáha výmene argumentov o spoločnom dobre“ (Landemore, 2013, s. 218). Tento typ participácie je síce pomerne intenzívny a predpokladá rozumného občana, avšak nemusí ísť nevyhnutne o využívanie najmodernejších deliberatívnych nástrojov (napr. občianske zhromaždenia, deliberatívne prieskumy), ale môže fungovať aj v rámci tradičných zastupiteľských inštitúcií: napríklad môže ísť o „informovaný akt voľby“, teda odovzdávanie hlasov vo voľbách po náležitom informovaní sa o kandidujúcich subjektoch a osobách, spojenom prípadne s uvažlivou a racionálnou výmenou názorov medzi podobne alebo aj odlišne zmýšľajúcimi spoluobčanmi. Tak ako v prípade „participácie – stranického aktivizmu“, aj tu môže ísť o podporu politickým stranám a stranickým vodcom, avšak táto podpora je podmienená podmienkou rozumnosti a politickej angažovanosti podporujúceho. Môže ísť dokonca podľa nej aj o uchádzanie sa o volený úrad, ale len do tej miery, do akej ostáva zachovaná morálna integrita iných účastníkov

volebnej súťaže a ich nezávislé úsudky. Celý kriticko-deliberatívny proces participácie má byť založený na uvedomovaní si inštrumentálnej povahy a omylnosti politických inštitúcií a schopnosti udržať si vlastný nezávislý úsudok a kritický prístup (odstup) k poskytovaným informáciám.

V inom duchu sa vzťahu participatívne a deliberatívnej demokracie venuje Hilmer (2010), podľa ktorého sme síce na začiatku 21. storočia mohli konštatovať relatívnu slabosť prvej spomínanej teórie, postupne sa však stávajú svedkami oživenia záujmu o ňu, aj keď opačným spôsobom: prax participatívnej demokracie v rôznych štátoch (napr. participatívne rozpočtovanie, občianske plánovacie bunky, miestne referendá, verejné občianske zhromaždenia, spontánne lokálne protestné akcie atď.) inšpiruje obnovený záujem o participačnú teóriu ako takú. Zároveň spomínaný autor zdôrazňuje, že viacročná tendencia preferovať v politickovednom výskume deliberáciu neznamená ešte akcentovať participáciu samotnú. Deliberácia je totiž iba jednou z foriem politickej participácie. Preto by podľa neho „deliberatívna demokracia nemala byť považovaná za ekvivalentnú participatívnej demokracii“ (Hilmer, 2010, s. 47). Participatívna demokracia totiž zahŕňa nielen deliberáciu, ale vo svojej podstate aj rozšírenie deliberácie a ostatných participačných metód do rozličných sektorov spoločnosti (cf. Hilmer, 2010, s. 60).

Do opozície oproti vyššie zmienenému J. D. Hilmerovi, ktorý do sféry participačnej demokracie zahrnul deliberáciu, sa stavia R. W. Hildreth (2012), ktorý zdôrazňuje, že obe teórie sa rôznia predovšetkým v cieľoch. Zatiaľ čo participačná teória akcentuje demokratickú transformáciu jednotlivcov a inštitúcií, deliberatívna teória zdôrazňuje demokratickú legitimitu. Podobne aj T. Rättilä (2000, s. 44) je presvedčená, že deliberáciu by sme si mali želať preto, lebo „posilňuje racionalitu rozhodovacích procesov a racionalita (...) zas zlepšuje demokratickú legitimitu produkovaním noriem a politík, na ktorých sa všetci zhodnú v rozumnom rozvažovaní prostredníctvom slobodných a rovných občanov“.

Do istej miery im vo svojom výklade deliberatívnej demokracie nepriamo protirečí D. Held (2006, s. 233), podľa ktorého síce hlavnou tézou deliberácie je „povedať zbohom akýmkoľvek fixovaným preferenciám“ za úče-

lom dosiahnutia silných a rozumných politických úsudkov, na druhej strane by však tieto preferencie mali byť podľa neho nahradené „procesom učenia sa, v ktorom a prostredníctvom ktorého sa ľudia oboznamujú s rôznymi témami, ktoré potrebujú pochopiť“ (ibid.), práve aby dosiahli už zmienené rozumné politické úsudky. V akcentovaní procesu občianskeho učenia sa tak u Helda nenápadne prepájajú ciele deliberácie s cieľmi participácie, ako ich chápe teória participatívnej demokracie.

Vráťme sa však k ďalším rozdielom medzi týmito dvoma teóriami, ktoré rozlišuje Hildreth. Medzi ne radí ešte uprednostňovanie inštrumentálnej racionality (participatívna teória) oproti komunikatívne modelu (deliberatívna demokracia). Podľa neho teoretici a teoreticky participatívnej demokracie zdôrazňujú potrebu demokratizácie všetkých sektorov spoločnosti (vrátane pracovísk – zamestnanecká participácia), pričom zástancovia deliberatívnej demokracie majú sklon zameriavať sa skôr na občiansku spoločnosť s vylúčením pracovísk (cf. Hildreth, 2012, s. 296 – 297). Líšia sa navzájom v cieľoch, o ktoré sa usilujú (spoločenská transformácia vs. zdôvodňovanie), používaných praktikách (inštrumentálna akcia vs. uvážlivá deliberácia), efektoch, ktoré majú na jedincov (transformácia do podoby aktívnych občanov vs. posilnenie zmyslu pre záujem o verejné záležitosti) a taktike (neochota vs. ochota zahrnúť do rozhodovania „dominantné“ inštitúcie) (cf. Hildreth, 2012, s. 305). Citovaný autor považuje deliberáciu za realistickejšiu než participáciu. Zatiaľ čo prvá od občanov (ako teória) očakáva príležitostné kolektívne rozvažovanie o vybraných otázkach spoločného záujmu, druhá (ako teória) od nich požaduje aktívnu účasť vo všetkých oblastiach spoločenského života (cf. Hildreth, 2012, s. 302). Paradoxne, opomína skutočnosť, že hlavným cieľom participácie nie je účasť občanov na politickom rozhodovaní, ale rozhodovanie ako také (cf. Polletta, 2014, s. 84), pričom to isté platí aj pre deliberáciu. Nie je jej zmyslom len verejne deliberovať o konkrétnom politickom probléme alebo súbore problémov za splnenia podmienok inkluzívnosti, otvorenosti, verejnosti či odstránenia štrukturálnych nerovností, ale prijať konkrétne rozhodnutie o veci skupinového (miestneho alebo verejného) záujmu, v niektorých prípadoch aj verejne záväzné roz-

hodnutie. Ako zdôrazňuje Warren (2002, s. 693), participácia môže byť za demokratickú označená práve vtedy a len vtedy, keď každý jednotlivec potenciálne ovplyvnený prijatým rozhodnutím má rovnú príležitosť ovplyvniť svojou aktívnou účasťou toto rozhodnutie. Toto platí, *mutatis mutandis*, aj pre verejnú občiansku deliberáciu.

Rozlišovať medzi špecifickým konceptom tzv. participatívneho vládnutia (*participatory governance*), ktorý je vlastne variáciou na participatívnu demokraciu na jednej strane a deliberáciou, konkrétne deliberatívnym prieskumom (*deliberative polling*) na strane druhej odporúča aj B. Wampler (2012, s. 671). Participatívne vládnutie občanov podľa neho zahŕňa formálne a neformálne vyjednávanie medzi občanmi navzájom, ako aj medzi občanmi a vládnymi úradníkmi, čo je špecifikum jeho konceptu, ktorým sa *per definitionem* približuje deliberatívnej demokracii, ale zahŕňa (otázne je, či aj obohacuje) verejnú občiansku deliberáciu o prvok negociácií s nevolenými vládnymi úradníkmi, teda tými, ktorí reprezentujú štátnu byrokráciu, i keď nie priamo štátnu moc. Presne tento moment je podľa neho kľúčový v tom zmysle, že odlišuje participatívny proces v jeho ponímaní od deliberatívnych prieskumov, ktoré sú jedným z inštitúcií, resp. nástrojov deliberatívnej demokracie. V deliberatívnom prieskume sú totiž náhodne vybraní jedinci rozdelení na základe svojich bežných životných rolí a záujmov do skupín, sú im poskytnuté adekvátne informácie o nastolenom probléme a sú požiadaní, aby vyjadrili svoj názor. Domnieva sa, že hoci má táto skúsenosť aj svoje pozitíva, občania z nej nemôžu príliš mnoho načerpať pre svoje každodenné životy. Rozdeľovanie občanov podľa ich každodenných politických názorov a záujmov ma za následok limitovanie potenciálne transformatívneho vplyvu na politické inštitúcie. Samozrejme je zjavné, že tieto závery vychádzajú jednak z osobitného konceptu participatívneho vládnutia chápaného ako „prenesenie rozhodovacej autority na štátom schválené oblasti tvorby politiky, ktoré sú spoločne kontrolované občanmi a vládnymi úradníkmi“ (Wampler, 2012, s. 669), a súčasne nezohľadňujú okrem deliberatívneho prieskumu iné deliberatívne inštrumenty.

Ďalší inovatívny pohľad na ich vzájomný vzťah ponúkajú nedávno taliansky teoretik Antonio Floridia (2014), ktorý vníma istú kontinu-

itu a prirodzené pokračovanie medzi participatívnu a deliberatívnu demokratickou teóriou. Na druhej strane, považuje ich za dva odlišné modely prepájania občianskej participácie a priameho politického rozhodovania. V participatívnej teórii je podľa neho kľúčovou črtou jej chápanie demokracie ako dimenzie priameho oprávnenia občanov rozhodovať. Táto dimenzia občianskej rovnosti je vykonávaná prostredníctvom rozhodovacej moci. Nejde pritom o verejné diskusie ani verejné zdôvodňovanie ako v prípade deliberácie, ktoré by tu hralo zásadnejšiu úlohu; to, na čom v teórii participatívnej demokracie záleží je rozhodovací proces a schopnosť prijímať politické rozhodnutia za dodržania podmienok rovnosti. Toto je podmienka, ktorá umožňuje všetkým zainteresovaným jednotlivcom podieľať sa na moci a prejavovať ich vlastnú vôľu. Takémuto chápaniu zodpovedá aj charakteristika politickej participácie, ako ju nedávno vymedzil J. W. van Deth (2014, s. 353). Podľa neho ide v tomto prípade o „všeobecný koncept pokrývajúci dobrovoľné aktivity občanov, obvykle spojené s vládou, politikou alebo štátom. Navyše, tieto aktivity môžu byť zamerané na riešenie lokálnych problémov alebo (...) môžu byť pokusmi zmeniť systémové vzorce spoločenského správania (...), alebo sa zameriavajú na vyvolanie významnej spoločenskej reformy“.

Verejné rozvažovanie, deliberácia, postavené na diskusiách a inkluzívnych a rozumných debatách, ako uvažuje ďalej Floridia, predstavuje v kontraste k participatívne konceptu novú demokratickú paradigmu, ktorá na jednej strane stelesňuje teóriu umožňujúcu kritickú občiansku (a teda laickú, nie expertnú) analýzu reality súčasných liberálnych demokracií, avšak na strane druhej prináša nový pohľad na politiku a inštitucionálny rozhodovací proces. Paradoxne sa tak práve v tomto bode oba koncepty stretávajú, hoci k nemu došli rozličnými cestami a na základe vzájomného podmienenia sa, ak akceptujeme tézu (a nie je dôvod ju apriórne zavrhnúť), že deliberatívna demokracia predstavuje prinajmenšom pokračovanie participatívnej demokracie, prípadne že deliberácia je „participácia inými prostriedkami“.

Osobitný pohľad na teórie participatívnej a deliberatívnej demokracie ponúkli svojho času aj J. Cohen a A. Fung (2004). Hoci sa podľa nich často zvyknú oba tieto adjektívna demokracie vyslovovať „jedným dychom“, predsa

len ide o dva osobitné prúdy demokratického projektu, ktoré rastú z odlišných tradícií a odpovedajú na iné typy zlyhaní súťaživej reprezentácie, ktorá je ústredným prvkom zastupiteľskej demokracie. Preto sa usilujú objasniť vzájomný vzťah týchto prúdov, hlavné tenzie medzi nimi a načrtávajú zároveň cestu možného zmierenia medzi nimi. Predovšetkým vymedzujú tri rozdielnosti medzi týmito prúdmi. Po prvé, zvyšovanie kvality deliberatívneho procesu sa môže diať na úkor verejnej politickej participácie. Ak by, napríklad, zákonodarcovia prijali systém deliberatívneho rozhodovania o politických otázkach, mohlo by prijsť ich izoláciu od menej informovanej a menej rozumnej verejnej mienky. Dosiahla by sa možno značná miera efektivity rozhodovania a profesionality, ale občiansky prvok by bol z neho takmer úplne vylúčený, a to napriek svojej slabšej informačnej kompetentnosti. Po druhé, ak rozšírime politickú participáciu, či už z hľadiska počtu účastníkov alebo rozsahu otázok, o ktorých ľud priamo rozhoduje, môžeme dospieť k zníženiu kvality deliberácie. Prostriedky ľudových iniciatív alebo referendum umožňujú voličom priamo sa podieľať na legislatíve, alebo ju aspoň značne ovplyvňovať, a to či už na národnej alebo lokálnej úrovni. Takéto nástroje priamej demokracie, teda priamej politickej participácie však môžu potlačiť rozumnú diskusiu a argumentačnú výmenu, akú predpokladá verejná deliberácia. Lepšie povedané: tieto nástroje túto diskusiu predpokladajú len v minimálnej miere alebo vôbec, pričom však rozhodne nemôžeme hovoriť o splnení všetkých znakov deliberatívnej demokracie tak, ako ich bežne teória chápe. Navyše, takáto forma diskusie sa s veľkou pravdepodobnosťou nevyhne názorovej nevyváženosti, vzájomnému obviňovaniu jej účastníkov alebo aj manipulácii. Po tretie, Cohen a Fung pripomínajú, že sociálna a názorová komplexnosť súčasných demokracií obmedzujú rozsah, v akom ešte dnešné štáty môžu byť funkčne participatívne alebo deliberatívne. „Deliberácia závisí na participácii disponujúcej dostatočným poznaním a záujmom o podstatné otázky, o ktorých sa uvažuje. Avšak v prípade akejkoľvek otázky je počet jednotlivcov s takýmito poznaním a záujmom prevažne malý (závisí od veľkosti pospolitosti) a tým kvalita deliberácie klesá spolu s rozsahom participácie“ (Cohen, Fung, 2004, s. 27). Aj keby sa

však priebežne a postupne kvalita poznania a intenzita záujmu u občanov zvyšovala, problém nedostatku času a zdrojov činí z akejkoľvek deliberácie a participácie ako súčasti verejného vládnutia problémový, takmer až utopický projekt. Navyše, komplexnosť a rozsah otázok verejných politík, o ktorých by sa muselo deliberovať zahŕňa vždy prinajlepšom len malú časť občianskej spoločnosti z celkového počtu obyvateľov.

Na tieto nimi samými postulované výhrady formulujú Cohen s Fungom vskutku originálnu odpoveď. Nemožno sa však ubrániť dojmu, že ich riešenie je trochu násilné a až príliš kompromisné. Keď nemôžeme dosiahnuť „čistú“ deliberáciu a ani „čistú“ participáciu, optimálne bude usilovať sa o „participatívnu deliberáciu“. Túto rozčleňujú do dvoch smerov. Prvým je nepriama, sprostredkovaná spoločenská deliberácia, ktorá má zaručiť plné začlenenie občanov prostredníctvom ich členstva v sekundárnych politických združeniach typu sociálnych hnutí, nezávislých médií, občianskych združení i politických strán. Priama participatívna deliberácia je druhým smerom, ktorým by sa súčasná prax demokratickej inklúzie občanov mala vydať. Autori navrhujú k už existujúcim formám deliberácie, akými sú plánovacie bunky, „deliberatívne dni“, participatívne rozpočtovanie či občianske poroty zahrnúť stratégiu či skôr systém „priamej deliberatívnej polyarchie“ a „posilneného participatívneho vládnutia“. Tento systém sa napríklad od občianskych porôt líši v tom zmysle, že zatiaľ čo poroty sa venujú všeobecným otázkam, akými sú ekonomická politika, zdravotná starostlivosť či lokálna bezpečnosť, zmienené participatívne vládnutie sa zaoberá špecifickjšími problémami, akými sú napríklad manažment ekosystémov, verejné školstvo, trestné činy páchané v malých komunitách či alokácia verejných zdrojov na projekty posilňovania politiky dobrého susedstva. Druhým charakteristickým znakom posilneného participatívneho vládnutia je, že na rozdiel od občianskych porôt, do ktorých sú ich účastníci náhodne regrutovaní (aby sa zabezpečila všeobecnosť, rôznorodosť účastníkov a inklúzia), participatívno-deliberatívne zriadenie zahŕňa len tých účastníkov, ktorí majú silný záujem o prerokúvané a diskutované témy. V každom prípade, o tom, že tento inovatívny prístup Cohena a Funga nebol tak celkom krokom správnym smerom svedčí

aj chabý ohlas na ich návrhy v odbornej literatúre v nasledujúcich rokoch.

Záver

Pred pätnástimi rokmi vymedzila fínska teoretická Tiina Rättilä (2000, s. 40 – 41) dve základné orientácie deliberatívnej demokracie. Prvá je podľa nej zameraná na prijímanie kolektívne záväzných rozhodnutí, druhá, ktorú pomenúva ako „prístup občianskej spoločnosti“, venuje zvýšenú pozornosť verejnej sfére ako oblasti širokej a efektívnej občianskej participácie. V predchádzajúcich riadkoch sme mali možnosť presvedčiť sa, že dnes je už takáto klasifikácia zaujímavá len z historického hľadiska zohľadňujúceho vývoj teórie deliberatívnej demokracie v čase. Jej praktický význam sa vytratil. Dôvodom je vzájomné prestupovanie sa oboch konceptov (teda deliberatívneho a participatívneho) v spoločenskej a politickej praxi. Či už hovoríme o mikrodeliberácii typu participatívneho rozpočtovania, mestských zhromaždení občanov, deliberatívnych prieskumov, malých skupín vytváraných *ad hoc* výskumníkmi, alebo o makrodeliberácii typu Národných konventov o Európskej únii, cezhraničných deliberatívnych fór, Grémia európskych občanov (*European Citizens' Panel*), európskych občianskych iniciatív alebo potenciálnej deliberácie globálneho demosu, prvok aktívnej a vedomej občianskej účasti je prítomný v každej z nich. Nemožno síce na teoretickej rovine tvrdiť, že deliberácia rovná sa participácia a naopak, avšak ich vzájomné prepojenie a dnes už fakticky aj závislosť je i na empirickej rovine nepopierateľná.

Hoci v normatívnom zmysle slova ich možno striktne a formálne rozlišovať, predsa len môžeme identifikovať ich vzájomný prienik. Či už vezmeme do úvahy tvorbu (spoločensky záväzných) rozhodnutí ako hlavného cieľa alebo nie, implicitným predpokladom je v oboch prípadoch úsilie (1) presadiť *racionálne* a argumentačne *adekvátne podložené* myšlienky, (2) modifikovať spoločenský/politický systém priamou aktivitou a (3) v konfrontácii s politickou autoritou (participácia) a/alebo s ostatnými občanmi (deliberácia) *transformovať individuálne reflexívne úsudky do podoby produktu intersubjektívneho učenia sa* (cf. Rostbøll, 2005, s. 376 – 377, 385). V tomto zmysle už následne rozhodne nemôžeme hovoriť o bezduchej ob-

čianskej mase, ktorá vraj tvorí bázu demokracie, ako to tvrdí L. Strauss v úvodnom citáte. Naopak, v jadre demokratického rozhodovania v liberálno-demokratických spoločnostiach 21. storočia spočíva informovaná a slobodná účasť jednotlivca.

Literatúra:

- BARBER, B. R.: Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. 20th anniversary edition with a new preface. Berkeley: University of California Press 2003 [1984].
- BLATTBERG, Ch.: Patriotic, Not Deliberative, Democracy. Critical Review of International Social and Political Philosophy, Vol. 6, No. 1 (2003), pp. 155 – 174.
- BOHMAN, J.: Public Reason and Cultural Pluralism: Political Liberalism and the Problem of Moral Conflict. Political Theory, Vol. 23, No. 2 (1995), pp. 253 – 279.
- BOHMAN, J.: Public Deliberation: Pluralism, Complexity, and Democracy. Cambridge, Mass., Londýn: The MIT Press 1996.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. Sociológia, Vol. 42, No. 5 (2010), pp. 447 – 491.
- CINTULA, J.: Modely deliberatívnej demokracie a ich komparácia ako súčasť diskusie o občianskej participácii v politike. In: CINTULA, J. – LITTEROVÁ, M. (eds.): Občianska participácia a verejná politika v demokratickej spoločnosti. Elektronický zborník z online konferencie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 1. 8.–31. 9. 2011. Banská Bystrica: FPVaMV UMB v Banskej Bystrici 2011, s. 16 – 23.
- COHEN, J.: Deliberation and Democratic Legitimacy. In: HAMLIN, A. – PETTIT, P. (eds.): The Good Polity. Londýn: Blackwell 1989, s. 17 – 34.
- COHEN, J. – FUNG, A.: Radical Democracy. Swiss Political Science Review, Vol. 10, No. 4 (2004), pp. 23 – 34.
- CRESPY, A.: Deliberative Democracy and the Legitimacy of the European Union: A Reappraisal of Conflict. Political Studies, Vol. 62, Supplement S1 (2014), pp. 81 – 98.
- DOLNÝ, B.: Possible Application of Deliberative Democracy in Parliament. Human Affairs, Vol. 21, No. 4 (2011), pp. 422 – 436.
- DRYZEK, J.: Discursive Democracy vs. Liberal Constitutionalism. In: SAWARD, M. (ed.): Democratic Innovation. Deliberation, representation and association. Londýn, New York: Routledge 2000(a), s. 78 – 89.

- DRYZEK, J.: *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press 2000(b).
- ELSTUB, S.: The Third Generation of Deliberative Democracy. *Political Studies Review*, Vol. 8, No. 3 (2010), pp. 291 – 307.
- ELSTUB, S.: A Genealogy of Deliberative Democracy. *Democratic Theory*, Vol. 2, No. 1 (2015), pp. 110 – 117.
- FEBER, J.: Pojem a idea demokracie (k otázce hodnotových základů současné společnosti). *Annales Scientia Politica*, Vol. 4, No. 1 (2015), pp. 4 – 16.
- FLORIDIA, A.: Beyond Participatory Democracy, Towards Deliberative Democracy: Elements of a Possible Theoretical Genealogy. *Rivista Italiana di Scienza Politica*, Vol. 44, No. 3 (2014), pp. 299 – 326.
- GUTMANN, A. – THOMPSON, D.: *Democracy and Disagreement*. Cambridge, MA: Cambridge University Press 1996.
- HELD, D.: *Models of Democracy*. 3. vyd. Malden, MA: Polity Press 2006.
- HILDRETH, R. W.: Word and Deed: A Deweyan Integration of Deliberative and Participatory Democracy. *New Political Science*, Vol. 34, No. 3 (2012), pp. 295 – 320.
- HILMER, J. D.: The State of Participatory Democratic Theory. *New Political Science*, Vol. 32, No. 1 (2010), pp. 43 – 63.
- HOOGE, M.: Defining Political Participation: How to Pinpoint an Elusive Target? *Acta Politica*, Vol. 49, No. 3 (2014), pp. 338 – 341.
- JARMARA, T.: Participační formy demokracie v integrovaném světě. *Civilia*, Vol. 2, No. 2 (2011), pp. 39 – 47.
- JEŽOVICOVÁ, D.: Participačný model vládnutia vo verejnej politike. In: BRIŠKA, F. – KLUS, M. – KRŇÁČ, P. (eds.): *Decentralizácia a efektívnosť verejnej správy v podmienkach regiónov Európskej únie II. Elektronický zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici*, 4. – 5. 10. 2010. Banská Bystrica: FPVaMV UMB v Banskej Bystrici 2010, s. 152 – 161.
- JEŽOVICOVÁ, D.: Participácia: teoretické výzvy a praktické skúsenosti. In: BEŇOVÁ, K. – KOŠTIALOVÁ, K. (eds.): *Ženy v slovenskom / európskom akademickom a výskumnom prostredí*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií FHV UMB v Banskej Bystrici 2012, s. 84 – 90.
- KOVÁČIK, B.: Elitistická demokracia: víťazstvo realizmu? In: BÍLÝ, J. – KAVAN, Š. – SVATOŠ, R. a kol.: *Veřejná správa a bezpečnost státu jako součást udržitelného rozvoje*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií 2013, s. 35 – 39.
- KOVÁČIK, B. – KULAŠIK, P. – KULAŠIKOVÁ, Z. – ONDRIA, P. – ŠKUTOVÁ, D.: *Súčasná politické teórie II*. Banská Bystrica: Belianum 2014.
- KUSÁ, Z.: Podmienky rozvažujúcej demokracie. In: TÍŽIK, M. (ed.): *Kritická teória Jürgena Habermasa v sociologickom výskume*. Bratislava: Sociologický ústav SAV 2013, s. 49 – 73.
- LANDERMORE, H.: On Minimal Deliberation, Partisan Activism, and Teaching People How to Disagree. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 25, No. 2 (2013), pp. 210 – 225.
- MACPHERSON, C. B.: *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press 1977.
- MALOY, J. S.: A Genealogy of Rational Choice: Rationalism, Elitism, and Democracy. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, Vol. 41, No. 3 (2008), pp. 749 – 771.
- MANSBRIDGE, J.: Everyday Talk in the Deliberative System. In: MACEDO, S. (ed.): *Deliberative Politics*. Oxford: Oxford University Press 1999, s. 211 – 239.
- MASON, R.: Participatory and Workplace Democracy. A Theoretical Development in Critique of Liberalism. Carbondale, Edwardsville: Southern Illinois University Press 1982.
- MERVART, J.: *Základy metodologie vědy / aplikace na ekonomické vědy/*. Praha: Svoboda 1977.
- MIKOVÁ, K.: Participácia a zdôvodňujúca diskusia zainteresovaných aktérov v diskusných fórach pri tvorbe verejných politík. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta 2014.
- MUTZ, D. C.: *Hearing the Other Side. Deliberative versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press 2006.
- NEDERVEEN PIETERSE, J.: Participatory Democratization Reconciled. *Futures*, Vol. 33, No. 5 (2001), pp. 407 – 422.
- PATEMAN, C.: *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press 1970.
- PLICHTOVÁ, J.: Deliberatívna demokracia v teórii a praxi. In: PETRJÁNOŠOVÁ, M. – MASARYK, R. – LAŠTICOVÁ, B. (eds.): *Kvalitatívny výskum vo verejnom priestore*. Bratislava: Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV Bratislava 2008, s. 45 – 50.

- PLICHTOVÁ, J.: Občianska deliberatívna demokracia a podpora jej cieľov na Slovensku. *Sociológia*, Vol. 42, No. 5 (2010a), pp. 516 – 547.
- PLICHTOVÁ, J., ed.: *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: VEDA 2010(b).
- POLLETTA, F.: Participatory Democracy's Moment. *Journal of International Affairs*, Vol. 68, No. 1 (2014), pp. 79 – 92.
- RÄTTILÄ, T.: Deliberation as Public Use of Reason – or, What Public? Whose Reason? In: SAWARD, M. (ed.): *Democratic Innovation. Deliberation, Representation and Association*. Londýn, New York: Routledge 2000, s. 40 – 52.
- ROSTBØLL, Ch. F.: Preferences and Paternalism: On Freedom and Deliberative Democracy. *Political Theory*, Vol. 33, No. 3 (2005), pp. 370 – 396.
- SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa 1993 [1987].
- SEKERÁK, M.: Argumentatívna komunikácia a konflikt: Deliberatívna demokracia vs. agonistický pluralizmus. In: KULAŠIK, P. – TICHÁ, K. (eds.): *Bariéry a paradoxy demokracie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií 2014(a), s. 104 – 119.
- SEKERÁK, M.: Deliberatívna demokracia a hodnotová neutralita štátu. In: DUŠEK, J. et al.: *Udržateľný rozvoj v kontextu rozvoje regiónů, obcí a států*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií 2014(b), s. 215 – 220.
- SEKERÁK, M.: Perspektívy občianskej participácie a deliberácie v Európskej únii. In: ÖLLÖS, L. – HAMPL, D. a kol.: *Deset let v Evropské unii: Stav, zkušenosti, perspektivy*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, ARC – VŠPSV 2014(c), s. 268 – 281.
- SMITH, A. F.: Political Deliberation and the Challenge of Bounded Rationality. *Politics, Philosophy & Economics*, Vol. 13, No. 3 (2014), pp. 269 – 291.
- SOMIN, I.: Deliberative Democracy and Political Ignorance. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol. 22, No. 2 – 3 (2010), pp. 253 – 279.
- STEINER, J.: Concept Stretching: The Case of Deliberation. *European Political Science*, Vol. 7, No. 2 (2008), pp. 186 – 190.
- STRAUSS, L.: Co je svobodné vzdělání? In: JIRSA, J. (ed.): *Idea university*. Praha: Academia 2015 [1989], s. 81 – 87.
- SUNSTEIN, C.: Beyond the Republican Revival. *The Yale Law Journal*, Vol. 97, No. 8 (1988), pp. 1539 – 1590.
- VAN DETH, J. W.: A Conceptual Map of Political Participation. *Acta Politica*, Vol. 49, No. 3 (2014), pp. 349 – 367.
- VARGOVČÍKOVÁ, J.: Deliberativní demokracie: Rozpravou za hranice liberální demokracie? In: ZNOJ, M. – BÍBA, J. – VARGOVČÍKOVÁ, J.: *Demokracie v postliberální konstelaci*. Praha: Karolinum 2014, s. 89 – 131.
- VIŠŇOVSKÝ, E.: Pragmatist Conception of Participatory Democracy. *Human Affairs*, Vol. 18, No. 1 (2008), pp. 92 – 99.
- VRÁBLÍKOVÁ, K.: Politická participace – teorie a koncepty. *Politologický časopis*, roč. 15, č. 4 (2008), s. 366 – 387.
- WAMPLER, B.: Participation, Representation, and Social Justice: Using Participatory Governance to Transform Representative Democracy. *Polity*, Vol. 44, No. 4 (2012), pp. 666 – 682.
- WARREN, M. E.: What Should We Expect from More Democracy? Radically Democratic Responses to Politics. *Political Theory*, Vol. 24, No. 2 (1996), pp. 241 – 270.
- WARREN, M. E.: What Can Democratic Participation Mean Today? *Political Theory*, Vol. 30, No. 5 (2002), pp. 677 – 701.
- WEITHMAN, P. J.: Contractualist Liberalism and Deliberative Democracy. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 24, No. 4 (1995), pp. 314 – 343.
- YACK, B.: Rhetoric and Public Reasoning: An Aristotelian Understanding of Public Deliberation. *Political Theory*, Vol. 34, No. 4 (2006), pp. 417 – 438.

Text vznikol v rámci Programu rozvoja vedných oblastí na Univerzite Karlovej v Prahe (PRVOUK), P 17 Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby, riešenom na Inštitúte politologických štúdií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Prahe (Česká republika). Proá časť názvu tohto príspevku je parafrázou titulu knihy Miroslava Nováka „Jakou demokracií pro nové demokracie?“ (Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001).

ETABLOVANÉ STRANY V OBLEŽENÍ: REKONSTRUKCE ČESKÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU OD 2010

JAKUB CHARVÁT

Department of Political Science and Humanities
Metropolitan University Prague
Czech Republic
Email: jakub.charvat@mup.cz

Abstract:

The paper deals with the question of party system change in the Czech Republic since the 2010 parliamentary elections. Although at least since the mid-1990s the Czech party system was considered to be one of the most stable party systems in the CEE countries, since the 2010 elections the Czech party system has been undergoing major transformation of its format and structure, mainly because of a drastic change of voter behaviour in the 2010 and 2013 parliamentary elections.

Keywords:

Czech Republic, 2010 parliamentary elections, 2013 parliamentary elections, Party system change, Volatility, Destabilization, Effective number of parties, Fragmentation

Po zárodečné fázi obnovování, krystalizace a strukturace stranicko-politického pluralismu v Československu a v České republice (ČR) v první polovině 90. let 20. století, pro kterou byly charakteristické jednak výrazná fragmentace parlamentního zastoupení a současně vysoká míry nestability, a to jak na úrovni jednotek stranické soustavy (jednotlivých politických subjektů), zejména v důsledku jejich po-

měrně fluidní struktury, tak na úrovni stranické soustavy jako takové, začalo zhruba od poloviny 90. let docházet ke zjednodušení a ustálení podoby české stranicko-politické soustavy. Současně se ve druhé polovině 90. let dotvořily její základní struktura a formát. Jakýmsi pomyslným vrcholem tohoto vývoje se pak staly sněmovní volby 2006.

Charakteristickým, ustáleným a asi nejlépe viditelným rysem české stranické soustavy před 2010 byla její značná uzavřenost – kontinuita a stabilita stran a jejich identity (srov. Koubek, 2010, s. 114) a malá poptávka a omezený prostor pro nové strany. Český stranický systém tak byl řadou odborníků označován za víceméně strukturovaný, usazený a poměrně stabilní, případně za jeden z nejstabilnějších v prostoru postkomunistické střední a východní Evropy (viz Birch, 2003; Pšejka, 2005; Šedo, 2007; Deegan-Krause – Haughton, 2010; Koubek, 2010; Stegmaier – Vlachová, 2011; Hanley, 2011; Šedo, 2011; Charvát, 2012).

Někteří autoři dokonce o českém stranickém systému před volbami 2010 hovořili jako o konsolidovaném (např. Hanley, 2011, s. 116). Takové hodnocení je nicméně přinejmenším sporné. Bylo sice na jedné straně možné konstatovat, že český stranický systém byl v tomto období konsolidován z hlediska operačních

jednotek (politických stran). Na druhou stranu však nebyly konsolidovány interakce v systému. Ačkoli došlo v pojednávaném období k opakované vládní alternaci a ačkoli se postupně rovněž stabilizovala a zjednodušila struktura (jak z hlediska počtu aktérů, tak např. z hlediska konfliktních linií; podr. Hloušek – Kopeček, 2008, s. 26 – 533; Charvát, 2012, s. 351 – 360), v českém stranickém systému chyběly stabilní a předvídatelné vzorce interakcí a kooperace mezi relevantními politickými stranami, které jsou pro úspěšnou konsolidaci stranického systému klíčové (Charvát, 2012, s. 377; srov. Koubek, 2010, s. 114 – 115).

Sněmovní volby 2010 a následný vývoj (včetně voleb 2013) nicméně ukázaly, že se jednalo o stabilitu křehkou a že český stranický systém není zdaleka tak stabilní a uzavřený, jak se ještě nedlouho před rokem 2010 mohlo zdát. Namísto toho začíná procházet poměrně zásadní vnitřní kvalitativní proměnou. Cílem předkládané deskriptivní případové studie tak je, popsat povahu a intenzitu výše nastíněných proměn podoby, struktury a charakteristik českého stranického systému (nejpozději) od sněmovních voleb 2010. Pro potřeby analýzy tak budou využity vybrané, v současných volebních analýzách běžně užívané kvantitativní analytické nástroje – volatilita pro měření stability stranického systému a efektivní počet stran pro hodnocení míry jeho koncentrace (podr. viz níže).

Data a kvantitativní nástroje analýzy

Při zpracovávání této analýzy bylo pracováno s výsledky voleb do Poslanecké sněmovny (PS). Jakkoli jednotlivé volby a jejich výsledky představují pouze symbolické mezníky, které odráží vývojové trendy a jejich případné proměny, k nimž došlo v obdobích bezprostředně předcházejících těmto volbám, jsou to právě volební výsledky, jejichž prostřednictvím je možné tyto případné proměny dokumentovat a „měřit“.¹ Proto byly volební výsledky

zvoleny jako základní referenční bod. Výchozím zdrojem dat předkládané analýzy se stal veřejně dostupný Volební server Českého statistického úřadu (*Volby.cz*) zahrnující kompletní archiv výsledků voleb do PS.

Běžně a převážně užívaný kvantitativní analytický nástroj pro měření agregované stability a/nebo změny stranických systémů v komparativně-politologických volebních analýzách představuje koncept volební volatility, který umožňuje zachytit dynamiku voličské podpory jednotlivých stran. Pro výpočet volební volatility se běžně používá matematický vztah představený Pedersenem (1979). Podle tohoto vzorce se hodnota volební volatility určí jako součet absolutních hodnot změn podílů voličské podpory každé strany mezi dvěma po sobě jdoucími volbami vydělený dvěma (tak, aby se zisky a ztráty nezapočítávaly dvakrát):

$$V = \frac{\sum_{i=1}^n |p_{it} - p_{i(t+1)}|}{2} \quad (1),$$

kde n znamená počet stran, p_{it} představuje podíl hlasů (v %), který získala daná politická strana i ve volbách t , a $p_{i(t+1)}$ označuje volební zisk (v %) té samé strany i , který získala ve volbách následujících – volbách $t + 1$ (Pedersen, 1979).

Pedersenův index vyjadřuje souhrnné změny ve voličské podpoře stran ve dvou po sobě jdoucích volbách na úrovni stranického systému jako celku (tedy celkovou míru stability volebních zisků stran), navíc přináší „pouze“ agregované hodnoty přesunů hlasů odvozené z volebních výsledků. Není tak schopen zachytit všechny přesuny voličských preferencí na úrovni jednotlivců a pro diachronní analýzu individuálního voličského chování, resp. pro zkoumání stability individuálních voličských preferencí je jako indikátor nevhodný. V případě obousměrné proměny voličského chování index zachytí pouze rozdíl v podpoře jednotlivých stran ve dvou po sobě jdoucích volbách, nikoli však všechny jednotlivé voliče, kteří změnili své voličské preference.² Bartolini

¹ Z „neobvyklých“ volebních výsledků v jedné volbě by bylo předčasné vyvozovat jakékoli závěry – nelze totiž určit, zda se jedná o výjimku či odchylku ze zaběhnuté volební praxe, navíc často podmíněnou konkrétním dobovým specifikem (např. vysoký volební zisk Komunistické strany Čech a Moravy ve volbách 2002 jako důsledek protestního hlasování části voličů proti předchozí praxi opozičně-smluv-

ního vládnutí), nebo o trvalejší novou, kvalitativně odlišnou vývojovou tendenci zkoumaného jevu.

² Např.: pokud by se 7 % voličů strany A rozhodlo v nadcházejících volbách $t + 1$ volit stranu B a současně 5 % původních voličů strany B podpořilo v následujících volbách stranu A, do výpočtu volební

s Mairem (1990, s. 28) proto upozorňovali na to, že index odráží pouze minimální počet voličů, kteří volili ve zkoumaných volbách jinak; skutečný počet voličů, kteří změnili své preference, je ale ve skutečnosti výrazně vyšší.

Výše naznačené nedostatky Pedersenova indexu nicméně nepředstavují zásadní problém pro předkládanou analýzu. Jejím deklarovaným cílem je totiž měření stability na úrovni stranického systému, nikoli na úrovni individuální.

Hodnoty Pedersenova indexu se pohybují v uzavřeném intervalu $<0; 100>$, přičemž hodnota „0“ by představovala situaci, v níž by volební podpora všech stran byla ve dvou po sobě jdoucích volbách beze změn. Krajní hodnota „100“ by naopak znamenala, že žádná ze stran neobhájila jediný hlas z předchozích voleb t , ale naopak všechny voličské hlasy si v těchto volbách $t + 1$ mezi sebe rozdělily nové strany. S klesající hodnotou indexu volební volatility je tak možné hovořit o narůstající míře stability stranického systému, rostoucí hodnoty naopak naznačují destabilizační tendence.

Jedna z dalších kritik klasického Pedersenova konceptu, navíc z hlediska předkládané analýzy zásadnější, ovšem upozorňuje, že takto pojatá volební volatility selhává v rozlišení situací, kdy se hlasy přesouvají mezi etablovanými stranami, a situací, kde se hlasy přesouvají k novým stranám (viz např. Mainwaring – España – Gervasoni, 2009). Jak totiž zdůrazňují Powell a Tucker (2009; 2014, s. 124 – 127), volební volatility v postkomunistických zemích je až do současnosti ovlivňována především přesuny hlasů směrem k novým stranám a erozí podpory stran etablovaných. Ačkoli byl stranický systém ČR v tomto smyslu dlouho spíše výjimkou – přítomnost nových stran sice byla jedním z trvalých rysů českého politického systému, až do voleb 2010 se ale jednalo o jev spíše okrajový (podr. Hanley, 2011) –, nejpozději od 2010 platí výše představená charakteristika i pro český případ.

S návrhem řešení tohoto problému přichází Powell a Tucker (2009; 2014) či Mainwaring, España a Gervasoni (2009), kteří navrhuji roz-

ložit celkovou volební volatility na dvě samostatné komponenty: (a) volatility způsobenou vstupem nových stran do volební soutěže a odchodem stran starých („volatilita A“, podle Powell s Tuckerem) a (b) volatility způsobenou přesuny voličské podpory mezi etablovanými stranami („volatilita B“ podle Powell s Tuckerem). Mainwaring, España a Gervasoni (2009) navrhuji pro první případ označení mimosystémová (*extra-system*) a v druhém případě hovoří o vnírosystémové (*within-system*) volební volatility; z českých autorů pracují s označením vnírosystémová a vněsystémová volatility např. Cabada, Hloušek a Jurek (2013). Podobné označení připouští i Tucker a Powell (2009, s. 2, pozn. 2), když přiznávají, že nejlepšími případnými alternativami k označení volatility A a B jsou vněsystémová (*inter-system*) a vnírosystémová (*intra-system*) volatility. Současné ale takové označení považují za do jisté míry matoucí.

Zatímco volatility B lze považovat za více méně zdravou součást demokratických systémů, protože přerozděluje politickou moc mezi etablované politické aktéry a díky tomu umožňuje vládní alternaci, výskyt vyšší míry volatility A je naopak spojen s nestabilitou stranického systému. Vysoké hodnoty volatility A odráží nespokojenost voličů se složením a fungováním původního stranického systému a současně jejich rozhodnutí přesunout svou podporu k nově kandidujícím subjektům. V ustavených demokraciích pak typicky předznamenává vyšší hodnota volatility A vstup nových významných tematických oblastí do politické agendy a jejich reprezentaci některou z nových stran – např. vzestup podpory anti-imigračních či environmentálních hnutí a stran (Powell – Tucker 2009; 2014, s. 124).

V předkládané analýze tak bude po vzoru Powell a Tuckera celková volatility dekomponována na typy A a B. Vzorec pro výpočet volatility A je definován jako:

$$V_A = \frac{\left| \sum_{o=1}^n p_{ot} + \sum_{w=1}^n p_{w(t+1)} \right|}{2} \quad (2),$$

kde p_o označuje procentuální zisk konkrétní strany o , která se účastnila pouze voleb t , zatímco nacházejících voleb $t + 1$ se již neúčastnila, naproti tomu p_w označuje procentuální zisk

volatility by se promítl pouze rozdíl hlasů mezi oběma volbami, tedy 2 % hlasů – namísto skutečných 12 % voličů, kteří volili ve volbách $t + 1$ jinak než ve volbách předcházejících. Strana A by totiž měla ve volbách $t + 1$ „pouze“ o 2 % méně hlasů než ve volbách předchozích a strana B naopak o 2 % více.

hlasů nové strany w , která se zúčastnila pouze voleb $t + 1$.

Pro výpočet volatility B je zvolen původní Pedersenův index, do jeho výpočtu jsou nicméně zahrnuty pouze stabilní strany (p_s), které se zúčastnily voleb t i voleb $t + 1$:

$$V_B = \frac{\sum_{s=1}^n |p_{st} - p_{s(t+1)}|}{2} \quad (3).$$

Z logiky své definice je pak zřejmé, že celková volební volatilita (určená Pedersenovým indexem – viz vzorec 1), odpovídá součtu volatility A a volatility B:

$$V = \frac{\sum_{i=1}^n |p_{it} - p_{i(t+1)}|}{2} = V_A + V_B \quad (4).$$

Pro analýzu míry koncentrace českého stranického systému a jejich proměn v průběhu času byl zvolen Laaksův a Taageperův (1979) index efektivního počtu stran (*effective number of parties*), který udává počet hypotetických, stejně velkých stran, které by měly stejný dopad na fragmentaci systému, jakou má reálně existující sada stran. Efektivní počet stran (ENP) tedy udává velikost stranického systému: kolik se do něj vejde hypotetických, stejně velkých stran. Existuje-li právě jedna strana, $ENP = 1$; existuje-li v systému více stran, $ENP > 1$.

ENP se vypočte jako převrácená hodnota součtu podílů hlasů voličů nebo poslaneckých mandátů (viz níže) jednotlivých stran:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2} \quad (5),$$

kde p_i označuje podíl hlasů nebo mandátů konkrétní strany i (v setinách celku). ENP pak lze počítat dvojím způsobem: a) na úrovni celé volební soutěže; pracuje se s podíly hlasů všech kandidujících stran v daných volbách – tzv. efektivní počet volebních stran (*effective number of elective parties*; ENEP); b) pouze pro strany s parlamentním zastoupením; počítá se s podíly mandátů – tzv. efektivní počet parlamentních stran (*effective number of parliamentary parties*; ENPP).

Ačkoli byl ENP podroben odborné kritice (např. Molinar, 1991; Dunleavy – Boucek, 2003; Dumont – Caulier, 2003) a dokonce i sám Taagepera upozornil na některé jeho nedostatky (Taagepera – Shugart, 1989, s. 259; Taagepera, 2007, s. 47 – 64), stal se ENP nejčastěji užívaným nástrojem pro komparativní analýzu (velikostí) stranických systémů (viz Lijphart, 1994, s. 70; 1999, s. 68; Cox, 1997, s. 29; Wolinetz, 2006, s. 59). Navíc podle Taagepery (2007, s. 56) ENP nadále zůstává použitelnějším nástrojem než jakákoli jiná navrhovaná alternativa: Herfindahlův-Hirschmannův index koncentrace, jenž je komplementem ENP, jakožto i Raeův (1971) index fragmentace, který ve svém výpočtu rovněž zahrnuje Herfindahlův-Hirschmannův index, bagatelizují rozdíly mezi systémy se 4 až 6 stranami, pročež se pro takové případy jako nejvhodnější jeví ENP, který tímto nedostatkem netrpí (Laakso – Taagepera, 1979, s. 24). Mezi nesporné výhody ENP dále patří, že: a) vyjadřuje počet signifikantních stran v systému, aniž by bylo nutné arbitrárně stanovovat pravidla jejich počítání (Shugart, 1992, s. 211); b) je schopen zachytit každou (i sebe-menší) změnu v počtu hlasů či mandátů jednotlivých stran (Laakso – Taagepera, 1979, s. 4 – 6).

Rekonstrukce stranického systému od 2010

Nejpozději od roku 1996 se stal hlavní osou sněmovní volební soutěže souboj mezi liberálně-konzervativní Občanskou demokratickou stranou (ODS) a Českou stranou sociálně demokratickou (ČSSD). Po předčasných volbách 1998 se ustálily základní struktura a formát českého stranického systému. Počínaje volbami 1998 lze v ČR hovořit o pětistranickém formátu se stabilním počtem pěti stran zastoupených v PS. Tento formát byl navíc až do voleb 2010 doprovázen trvalou přítomností čtyř stran v PS – ODS, ČSSD, Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM) a Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU-ČSL) – se standardními a zřetelně vytvořenými politickými a ideologickými profily kolem ustálených *cleavages*. Tyto čtyři strany tak tvořily nezpochybnitelné jádro české stranické soustavy. Díky své zřetelné profilaci navíc disponovaly i poměrně pevnými voličskými základnami a vcelku stabilními vzorci voličského

chování a volební geografie (podr. Kostecký 2012).

Koubek (2010, s. 114) v této souvislosti hovoří o pětistranickém formátu se „střídavou pátou stranou“. Čtyři jádrové strany totiž byly v PS v období 1998 až 2010 vždy doplněny menší pátou stranou. Jakkoli se „střídavé páté strany“ v českém stranickém systému měnily³, měly až do voleb 2010 společné, že se všechny profilely do prostoru pravého středu, přicházely s podobnými volebními apely⁴ a opíraly se o velmi podobný elektorát, který tvořili zejména spíše mladší, liberálně orientovaní městští voliči s vyšším vzděláním. Unie svobo-

dy (US), která vznikla v důsledku tzv. sarajevského atentátu (podzim 1997) a následného rozštěpení ODS (na počátku 1998), oslovovala ve volbách 1998 v zásadě stejné voliče jako ODA, ačkoli původní elektorát Občanské demokratické aliance (ODA) se ještě v případě US částečně rozšířil zejména o část bývalých voličů ODS. Tentýž elektorát se pak do značné míry, a možná poněkud překvapivě, podařilo ve volbách 2006 oslovit i Strana zelených (SZ), která v roce 2006 Unii svobody – Demokratickou unii (US-DEU) v PS ze systémového hlediska nahradila (srov. Červenka, 2011, s. 45).

Tabulka 1

Voličská podpora „střídavé páté strany“ ve volbách do PS 1996 až 2006

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2006
Politická strana	ODA	US	SZ
Voličská podpora (abs.)	385 369	513 596	336 487
Voličská podpora (v %)	6,36	8,60	6,29

Poznámka: S ohledem na společnou kandidaturu US-DEU a KDU-ČSL v rámci volební aliance Koalice ve volbách 2002 není možné určit, jaká byla v těchto volbách voličská podpora US-DEU, která představovala ona „střídavou pátou stranu“. S ohledem na tuto skutečnost nejsou sněmovní volby 2002 do tabulky zařazeny.

Zdroj dat: Volby.cz.

Jako „střídavou“ pátou stranu – navíc i jako stranu středovou, i když bez jasné ideologické profilace, příp. jako stranu centristicko-populistickou – by bylo možné označit i Věci veřejné (VV) ve volbách 2010. VV se ale od ostatních, dříve se objevujících pátých stran v řadě aspektů lišily. Jednak programatickým oslabením volebního apelu, který se tak zaměřil primárně na valenční témata typu boje proti korupci a s tím souvisejícího boje proti stávajícím politickým elitám a etablovaným stranám, jednak strana dokázala ve volbách oslovit i další voličské skupiny ve srovnání s předchozími střídavými pátými stranami. VV získaly podporu zejména mezi neukotvenými voliči nespokojenými s dosavadním výkonem politiky, kteří hledali alternativu k zavedeným stranám (Červenka, 2011, s. 46), ale přetáhly i řadu bývalých voličů ČSSD a ODS. Díky tomu dosáhly VV ve volbách 2010 o poznání vyšší voličské podpory (10,88 %), než tomu bylo v případě dřívějších „střídavých“ pátých stran.

Pětistranický formát byl dále v období 1998 až 2009 doplňován stabilní konstelací stran z hlediska jejich volební velikosti. V PS byly v tomto období zastoupeny dvě strany velké

(ODS a ČSSD) a tři strany malé⁵ (KSČM⁶, KDU-ČSL a střídavá pátá strana). Toto schéma bylo zachováno i po sněmovních volbách 2002, ačkoli KDU-ČSL a US-DEU vstupovaly do voleb společně v rámci volební aliance Koalice. Po volbách ovšem neustavily tyto strany společný poslanecký klub, nýbrž vznikly dva samostat-

³ Po předčasných sněmovních volbách 1998 byla touto pátou stranou Unie svobody, po volbách 2002 Unie svobody – Demokratická unie, po volbách 2006 Strana zelených.

⁴ Všechny tyto strany se v určité míře hlásily k myšlence ekonomického liberalismu, který ve svých volebních apelech doplňovaly především otázkou kvality vládnutí a rozvoje občanské společnosti (Hanley, 2011, s. 116).

⁵ Základním východiskem pro definici „malé strany“ je zde Mairův přístup (1991), označující jako malé všechny strany se ziskem od 1 % do 15 % hlasů. Protože ale tato část analýzy pracuje pouze se stranami se zastoupením v PS, malou se rozumí všechny strany s alespoň jedním mandátem v PS a volebním ziskem do 15 % hlasů.

⁶ Pro korektnost doplňme, že KSČM dosáhla v roce 2002 volebního zisku, který by ji umožňoval řadit mezi strany velké (18,51 % hlasů). Jednalo se však o jednorázovou výjimku; volební podpora KSČM se tradičně pohybuje mezi 10,5 % a 13 % hlasů (ovšem s dalším výkyvem ve volbách 2013: KSČM získala 14,91 % hlasů).

né poslanecké kluby, pro každou stranu zvlášť. I po sněmovních volbách 2002 tak v PS působil pět stran.

Současně se již od 1992 ustálila základní podoba koaličně-vládní spolupráce. Vlády měly podobu koaliční spolupráce jedné velké a dvou malých stran. Jedinou výjimku z této praxe představovalo období 1998 až 2002, kdy na základě specifických podmínek, stanovených tzv. opoziční smlouvou mezi ČSSD a ODS z července 1998, vznikl menšinový kabinet ČSSD s ministerským předsedou Zemanem. S touto jedinou výjimkou přitom byla součástí všech ostatních vládních koalic až do ustavení Fischerovy vlády v roce 2009 KDU-ČSL⁷, kterou ve všech těchto případech ve vládní koalici doplnila „střídavá“ pátá strana (podr. Just 2012). Měnila se tak „pouze“ velká strana, která formovala a sestavovala vládní koalici.

Až do roku 2010 tedy docházelo k alternaci ODS a ČSSD v rámci jednotlivých koaličních vlád, zatímco KDU-ČSL a střídavá pátá strana naopak v tomto období tvořily jakési stabilní jádro vládních koalic. Ve svém důsledku tak docházelo „pouze“ k periferní vládní alternaci, kdy část aktérů koaličních vlád zůstávala fakticky neměnná, zatímco strany umístěné na okraji těchto vládních koalic (ve smyslu jejich umístění na jednodimenzionální pravolevé ose) se proměňovaly ve vládních koalicích. V českém případě se navíc paradoxně jednalo vždy o jednu z hlavních stran formujících vládní koalici.

Po sněmovních volbách 2010 ještě načas zůstává zachován pětistranický formát, od roku 2013 je však nově v PS zastoupeno sedm stran⁸. Původní formát dvou velkých a tří ma-

lých stran byl 2010 dočasně nahrazen konstelací tří velkých (ČSSD, ODS a TOP 09) a dvou malých stran (KSČM a VV), aby však již po následujících volbách 2013 došlo k proměně konstelace zpět k počtu dvou velkých politických subjektů (ČSSD a ANO 2011), které ovšem nově doplňuje pět malých stran (TOP 09, KSČM, ODS, KDU-ČSL a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury). Novým trendem rovněž je, že se 2010, ani 2013 žádná ze stran ani zdaleka nepřiblížila 30 % voličské podpoře; 2013 pak dokonce 20 % hranici voličské podpory překonala jediná strana – ČSSD, navíc pouze o méně než 0,5 %.

Až do voleb 2010 byly nové politické subjekty stranami malými (s podporou od 6,3 % do 8,6 % hlasů). Avšak od sněmovních voleb 2010 vždy jedna z nových stran získává ve volbách několikanásobně silnější voličskou podporu, než tomu do té doby bylo v případě nových stran. Dostává se tak, alespoň dočasně, do pozice jedné z velkých stran (TOP 09 získala 2010 podporu 16,70 % hlasů, ANO 2011 ve volbách 2013 dokonce 18,65 %). TOP 09 pak navíc jako nová strana z roku 2010 obhájila svou pozici sněmovní strany i v roce 2013 a k tomu se ještě stala volebně nejsilnější pravicovou politickou stranou (více viz níže).

Od roku 2010 se proto částečně mění i základní vzorec pro ustavování koaličních vlád, i když nadále zůstává zachována spolupráce tří stran. Ovšem namísto koaliční spolupráce jedné velké a dvou malých stran se nově od 2010 objevuje spolupráce dvou velkých a jednoho malého politického subjektu (2010: ODS, TOP 09 a VV, resp. LIDEM; 2013: ČSSD, ANO 2011 a KDU-ČSL), čímž se nicméně dále výrazně oslabuje pozice formující politické strany v rámci těchto koalic.⁹ Navíc 2010 vznikla situ-

⁷ Vznik „úřednické“ Fischerovy vlády sice zpočátku představitelé KDU-ČSL podpořili, aby se ale posléze vedení strany od vlády distancovalo; nejviditelněji asi tím, že odmítlo nominovat své stranické představitele na ministerské úřady či jakkoli jinak na Fischerově vládě participovat.

⁸ Navíc fakticky ani počet sedmi sněmovních stran není konečný, protože na kandidátních listinách některých stran, které získaly sněmovní zastoupení, byli zvoleni i představitelé dalších politických stran. Za TOP 09 se do PS dostali i členové politických hnutí Starostové a nezávislí a Starostové za Liberecký kraj, z kandidátních listin politického hnutí ANO 2011 získalo sněmovní zastoupení i politické hnutí Severočeši.cz, kandidátní listiny politického hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury pak umožnily vstoupit na půdu PS i představitelům VV a jednomu

představiteli hnutí Občané 2011. Pokud bychom se tedy při počítání politických stran zastoupených v PS drželi striktně stranické příslušnosti zvolených poslanců a nikoli toho, na jaké kandidátní listině se do PS dostali a případně v jakém poslaneckém klubu zasednou, došli bychom k celkovému počtu 12 stran v PS (srov. Sokol, 2013, s. 35 – 36).

⁹ Nově navíc po sněmovních volbách 2013 nastala situace, že ani v hypotetické rovině nelze ustavit nadpoloviční většinu v PS z poslanců pouze dvou politických subjektů, což tak ve svém důsledku potvrzuje trend oslabování voličské podpory volebně nejsilnějších stran a přítomnost dekoncentračních tendencí a nárůstu fragmentačního pnutí uvnitř české stranické soustavy (více viz níže).

ace, kterou do té doby česká politická scéna neznala, když koaliční vládu nesestavovala volebně nejsilnější ČSSD, která nakonec skončila v opozici. V důsledku přechodné snížení koaličního potenciálu ČSSD, když se sociální demokracii nepodařilo nalézt případné koaliční partnery, s jejichž pomocí by mohla sestavit vládu, přebírá roli formátora vládní koalice druhá volebně nejsilnější ODS.

Významnou součástí procesu celkové rekonstrukce českého stranického systému (nejpozději od roku 2010 je i restrukturalizace pravé části stranicko-politického. Od první poloviny 90. let byla situace na pravici taková, že zde byl trvale přítomen jeden dominantní politický subjekt – ODS¹⁰. Určitý její komplement a současně konkurenční alternativu, která se zpravidla vůči ODS v určitých konkrétních tématech vymezovala, představovaly menší pravicové a středo-pravicové strany, které dosahovaly sice dílčích, ovšem efemérních úspěchů ve volbách (nejen) do PS (Červenka, 2011, s. 45). Sněmovní volby 2010 potvrdily v té době probíhající proměnu dosavadní struktury pravicové politické scény. Od 2010 se vedle doposud dominantní ODS objevuje nová relevantní a navíc volebně poměrně silná pravicová politická alternativa, TOP 09, pročež bylo možné nově hovořit o dualitě české politické pravice. Navíc volební výsledky TOP 09 v roce 2010, včetně volebního úspěchu na území hlavního města Prahy, dosavadní volební bašty ODS, byly jakousi předzvěstí toho, že v budoucnu by ODS mohla o svou pozici nejsilnější pravicové strany přijít. To se potvrdilo již v následujících sněmovních volbách, kdy TOP 09 s 11,99 % hlasů získává o více jak polovinu hlasů více než ODS, díky čemuž se stává sice malou, přesto volebně nejsilnější stranou na pravici (alespoň prozatím).

Celkově pak pravice v předčasných volbách 2013 oslabuje ve prospěch nových centristicko-populistických politických subjektů, zejména ve prospěch hnutí ANO 2011¹¹. Nově tak posi-

luje politický střed, doposud spíše slabý, který ale současně získává novou podobu politického profilu: převládající středové liberální strany nahrazují politické subjekty, jež lze definovat spíše jako středové populistické.

Bez zajímavosti přitom není, že oba nové úspěšné politické subjekty, které ve volbách 2013 získají sněmovní zastoupení, ANO 2011 a Úsvit, jsou koncipovány nikoli jako politické strany, nýbrž jako politická hnutí. To je další poměrně zajímavý zvrat ve vývoji českého politického prostředí. Forma politického hnutí byla poměrně oblíbenou organizační strukturou bezprostředně v listopadovém období, nejpozději od parlamentních voleb 1992 se ovšem tato forma začíná vytrácet a naopak dochází k etablování standardní struktury politických stran. V období 2010 až 2013 ovšem vrcholí proces, kdy jsou, v návaznosti na obecnou nespokojenost veřejnosti s českou politikou, politické strany zpochybňovány jako společensky respektované politické instituce. V reakci na tyto negativní nálady veřejnosti proti stranictví a obecně soudobé politice proto Babiš (ANO 2011) a Okamura (Úsvit), ale i další, koncipovali své kandidující subjekty nikoli jako strany, nýbrž jako politická hnutí. Toto rozhodnutí představovalo, přinejmenším do určité míry, strategický kalkul využívající převládajících aktuálních nálad české společnosti, který měl mimo jiné přispět k úspěchu při oslovování a přilákání potenciálních voličů (srov. Drahokoupil 2013) a který zjevně splnil svůj účel.

Zatímco tedy do 2010 vykazovaly hlavní politické strany v ČR poměrně stabilní elektoráty i stabilní vzorce volební geografie, sněmovní volby 2010 a 2013 přinesly v tomto ohledu razantní změnu, a to ve třech základních aspektech: 1) eroze voličské podpory etablovaných stran; 2) přesun voličů od etablovaných stran ke stranám novým; 3) s tím související nárůst podílu propadlých hlasů (zejména ve sněmovních volbách 2010).

¹⁰ ODS přitom bez větší újmy přestála několik krizí, vč. tzv. sarajevského atentátu (podzim 1997) a následného odchodu části představitelů ODS do US (na počátku 1998), i Klausův odchod, a to jak do prezidentského úřadu (2003), tak pozdější vzdání se funkce čestného předsedy ODS a rozchodu se stranou, již spoluzakládal.

¹¹ Hnutí ANO 2011 získalo ve sněmovních volbách 2013 v nejvyšší míře podporu od bývalých nevoličů a od bývalých voličů ODS (v obou případech tyto

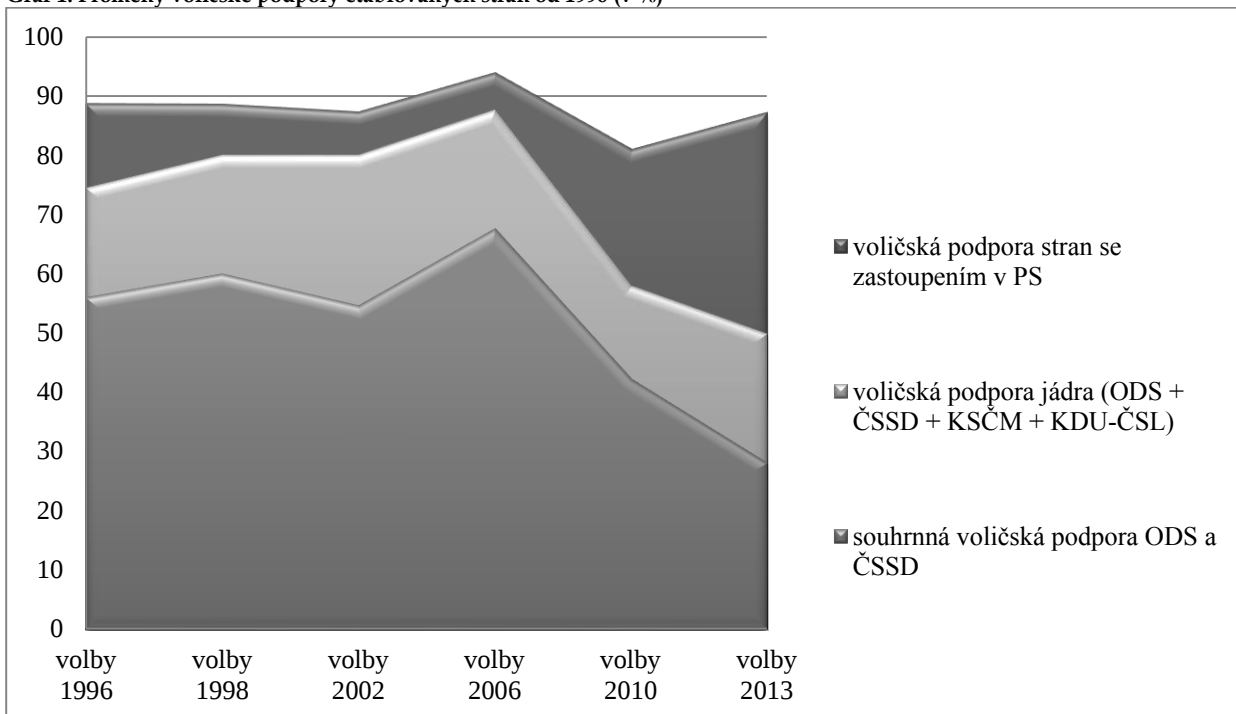
skupiny představovaly zhruba necelou 1/4 elektorátu ANO 2011 v těchto volbách), v o něco menší míře pak toto hnutí podpořili bývalí voliči TOP 09 či VV. Naopak hnutí ANO 2011 nedokázalo v roce 2013 oslovit mnoho bývalých voličů ČSSD (srov. Gregor, 2013).

Eroze voličské podpory etablovaných stran ve volbách 2010 a 2013

Zatímco od sněmovních voleb 1996 byla patrná tendence k růstu voličské podpory u všech etablovaných stran (ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL) a voličská podpora nových a mimosněmovních stran naopak klesala, počínaje volbami 2010 došlo k obratu v těchto trendech a etablované strany začaly ztrácet své voliče. ČSSD zaznamenala propad voličské podpory z více než 30 % hlasů (2002: 30,20 %; 2006: 32,32 % hlasů) k 20 % hranici voličské podpory (2010: 22,08 %; 2013: 20,45 %), což představuje

nejnižší úroveň voličské podpory strany od 1992. Ještě výraznější propad voličské podpory bylo možné zaznamenat v případě ODS, která zaznamenala pokles z 35,38 % hlasů z voleb do PS 2006, přes 20,22 % v roce 2010 až na hranici 7,72 % hlasů v předčasných volbách 2013, což je historicky vůbec nejhorší volební výsledek ODS. Další z etablovaných stran, KDU-ČSL, dokonce 2010 na jedno funkční období PS opustila (2010: 4,39 % hlasů), aby se ale v roce 2013 do PS opět vrátila (statistické údaje z *Volby.cz*).

Graf 1. Proměny voličské podpory etablovaných stran od 1996 (v %)

Poznámka: S ohledem na společnou kandidaturu US-DEU a KDU-ČSL v rámci Koalice v roce 2002 není možné určit, jaká byla v těchto volbách podpora KDU-ČSL. V uvedeném plošném grafu je tak hodnota celkové voličské podpory jádra v roce 2002 zobrazena na stejné hladině jako ve sněmovních volbách předchozích.

Tabulky s konkrétními číselnými daty k jednotlivým grafům jsou součástí přílohy tohoto textu.

Zdroj dat: *Volby.cz*.

Jedinou z etablovaných stran, která si více-méně zachovala voličskou podporu z 2006, a nezaznamenala tak výraznější odliv voličů¹², ba naopak si dokonce v předčasných volbách

2013 ještě polepšila, tak zůstala KSČM¹³. Nicméně je to právě KSČM, která doposud dispo-

¹² Podle Červenky (2011, s. 47) volily KSČM 2010 více než 4/5 voličů, kteří stranu volili i v předchozích volbách. Zbývající část voličů z 2006 se 2010 přesunula především k ČSSD, což ale bylo současně poměrně významně kompenzováno přesunem bývalých voličů ČSSD opačným směrem, ke KSČM.

¹³ Sněmovní volby 2010 tak pro KSČM představovaly určitou změnu „pouze“ v tom, že po těchto volbách strana dočasně (na jedno volební období) opustila pozici třetí volebně nejsilnější strany, která ji stabilně náležela od 1996, kdy ji v pozici druhé volebně nejsilnější politické strany vystřídala ČSSD, když kromě ODS a ČSSD získala 2010 více hlasů ještě TOP 09. Po předčasných volbách do PS 2013 se ovšem KSČM na pozici třetí volebně nejsilnější strany opět vrátila (více hlasů obdržely ČSSD a ANO 2011).

novala potenciálem získávat protestní hlasy nespokojených voličů, což se významně projevilo již 2002 (v reakci na opozičně-smluvní praxi vládnutí v letech 1998 až 2002) a

s největší pravděpodobností to přispělo i k nárůstu voličské podpory KSČM v předčasných sněmovních volbách 2013.

Tabulka 2
Voličská podpora KSČM od 1996

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2002	2006	2010	2013
Voličská podpora (abs.)	626 136	658 550	882 653	685 328	589 765	741 044
Voličská podpora (v %)	10,33	11,03	18,51	12,81	11,27	14,91

Zdroj: Volby.cz.

Nárůst podílu propadlých hlasů od 2010

Zatímco celková voličská podpora etablovaných stran začala nejpozději od 2010 klesat, voliči se začali poohlížet po nových alternativách, kterým by odevzdali své hlasy. To mělo dvojí dopad na konečné volební výsledky, přičemž oba faktory spolu navzájem úzce souvisí. Jednak začala výrazně růst voličská podpora novým a mimosněmovním subjektům, s čímž úzce souvisel druhý faktor v podobě výrazné-

ho nárůstu celkového počtu propadlých hlasů. Zejména pak byl nárůst propadlých hlasů výrazný ve sněmovních volbách 2010 (viz tab. 2), kdy se celkový podíl propadlých hlasů ztrojnásobil ve srovnání se situací z voleb 2006, a přibližil se tak úrovni z parlamentních voleb 1990 (18,81 % propadlých hlasů ve volbách do ČNR) a 1992 (19,11 % ve volbách do ČNR), tedy z období, kdy se česká pluralitní stranická soustava teprve utvářela a byla velmi nestabilní.

Tabulka 3
Podíl propadlých hlasů od 1996

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2002	2006	2010	2013
Podíl propadlých hlasů	11,16	11,29	12,55	5,98	18,85	12,62

Zdroj dat: Volby.cz.

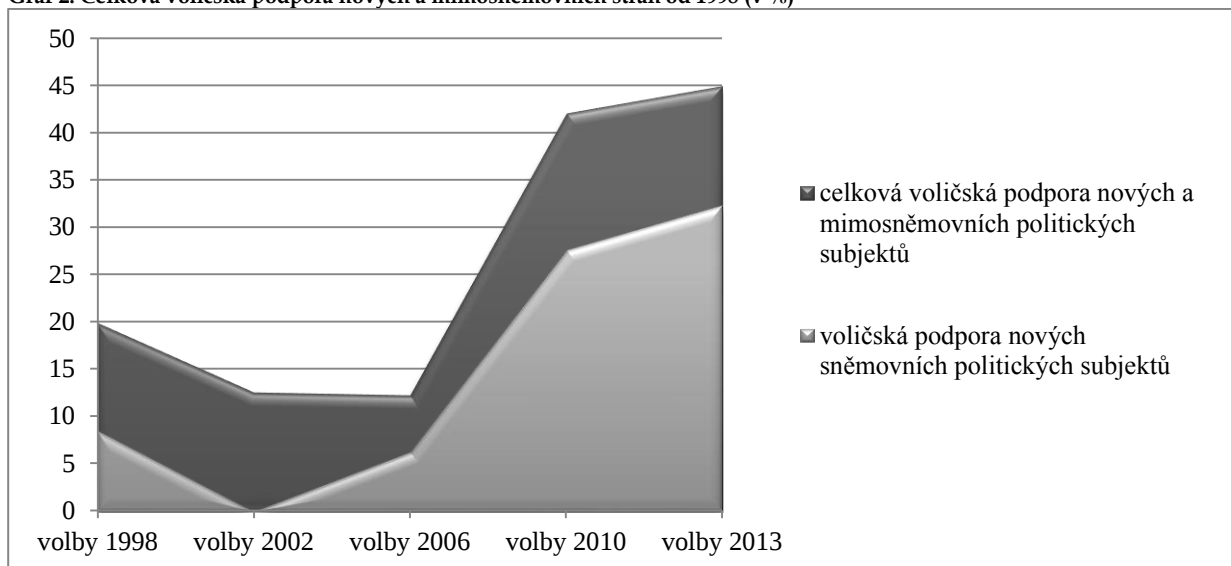
Razantní nárůst počtu propadlých hlasů ve volbách 2010 byl zapříčiněn souběhem několika událostí. Jednak voliči více hlasovali pro nové a mimosněmovní strany, do PS však prozatím pronikly pouze dvě z nich: VV a TOP 09. Naopak několik dalších nových stran skončilo těsně pod 5 % hranicí uzavírací klauzule a do PS se tak nedostalo (Strana práv občanů ZEMANOVCI: 4,33 % hlasů; Suverenita – blok Jany Bobošíkové: 3,67 %). Jak dále upozorňuje Červenka (2011, s. 48), voliči byli navíc v těchto volbách mnohem častěji než dříve ochotni hlasovat i pro strany, jimž předvolební průzkumy dávaly jen malou šanci na volební úspěch. K tomu je ještě pak třeba připočíst i to, že PS v roce 2010 opustila nejen SZ jako „střídavá“ pátá politická strana (podr. viz níže) se 2,44 % hlasů, ale i KDU-ČSL, do té doby stabilní aktér české sněmovní reprezentace (statistické údaje převzaty z Volby.cz).

Nástup nových politických subjektů od 2010

Růst podpory novým subjektům se projevil nejviditelněji v tom, že od 2010 nově vstupují na půdu PS v každých volbách hned dva nové subjekty (oproti dřívější jedné nové straně na půdě PS po každých sněmovních volbách¹⁴). Po volbách 2010 se jako nové politické subjekty do PS dostaly TOP 09 a VV, po sněmovních volbách pak šlo o hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. V roce 2013 se navíc do PS vrátila ještě KDU-ČSL.

¹⁴ Výjimku v tomto smyslu představovaly pouze volby 2002, po nichž bylo sněmovní složení stran totožné se situací po volbách 1998 (ČSSD, ODS, KSČM, KDU-ČSL a US v roce 1998, respektive US-DEU v roce 2002).

Graf 2. Celková voličská podpora nových a mimosněmovních stran od 1998 (v %)

Poznámka: KDU-ČSL je – navzdory svému dřívějšímu působení v PS – v roce 2013 počítána jako nová strana, protože v období 2010 až 2013 neměla zastoupení v PS.

Zdroj dat: Volby.cz.

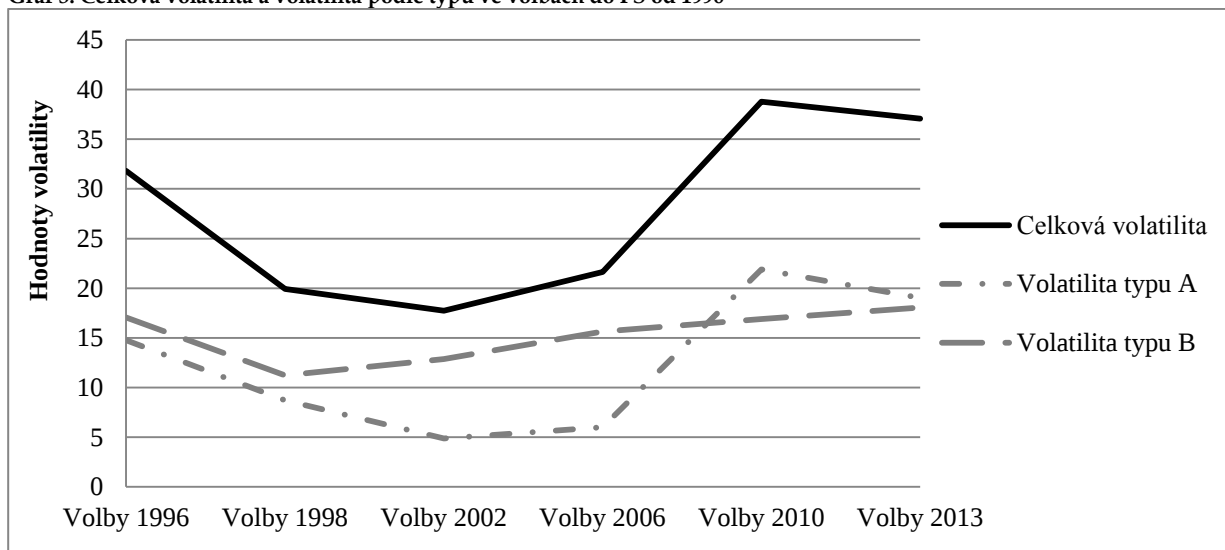
Výše popsané destabilizační tendence patrné nejpozději od 2010 potvrzuje i makroúroveň analýzy pracující s mírou agregované stability stranického systému prostřednictvím konceptu volební volatility. Celková míra volební volatility v období 1996 až 2006 vykazovala setrvalou sestupnou tendenci, pouze volby 2006 zaznamenaly nepatrný nárůst celkové volební volatility (výsledná hodnota se přiblížila situaci z voleb 1998). Navíc od voleb 2002 byla volatilita způsobena především „přelétavostí“ voličů mezi etablovanými stranami (volatilita B), jejíž hodnoty od 1998 setrvaly narůstaly, jakkoli nikterak razantně. Naopak vliv nových a mimosněmovních politických subjektů na celkovou míru volatility byl jen minimální. Tím se český stranický systém v tomto období odlišoval od většiny ostatních postkomunistických zemí a naopak se přibližoval systémům stran v ustávených demokraciích¹⁵, jakkoli hodnoty celkové míry volatility v českých volbách byly o poznání vyšší než v konsolidovaných demokraciích. V tomto smyslu lze tedy v daném období hovořit o českém stranickém systému jako o stabilizovaném ve smyslu organizační stabi-

ty, ve vztahu k volební podpoře jednotlivých stran a k vzorcům voličského chování.

Zlom v ČR nicméně nastává v roce 2010, což posléze potvrdí i výsledky předčasných voleb do PS 2013, a to především v důsledku eroze voličské podpory etablovaných stran a naopak výrazným nárůstem podpory nových a mimosněmovních politických subjektů. Ačkoli hodnoty volatility B zůstávají po volbách 2010 i 2013 na zhruba stejné úrovni jako v předchozím období, rapidně narůstají hodnoty volatility A. Ta se 2010 zvýšila více než pětinašobně ve srovnání s lety 2002 a 2006 a byla nově vyšší než volatilita B. V důsledku toho narostla i celková volební volatilita, která byla ve volbách 2010 a 2013 více než dvojnásobná ve srovnání s obdobím 1998 až 2006. Nárůst celkové míry volatility, a tedy destabilizačních tendencí v českém stranickém systému, proto nebyl způsoben ani tak přesuny voličské podpory mezi etablovanými stranami, což bylo hlavním zdrojem volební volatility v předchozím období, nýbrž nástupem nových politických subjektů a přesunem voličské podpory od etablovaných stran k nim.

¹⁵ Podle Powell s Tuckerem (2014, s. 131) se v ustávených demokraciích západní Evropy podílela volatilita B na výsledné hodnotě v průměru z 60 %, zatímco v postkomunistických zemích naopak zhruba 70 % hodnoty celkové volební volatility připadalo na volatilitu A. V ČR přispěla volatilita A k celkové míře volební volatility zhruba z 1/4 ve volbách 2002 a zhruba z 1/5 ve volbách 2006 (viz graf 3).

Graf 3. Celková volatilita a volatilita podle typu ve volbách do PS od 1996

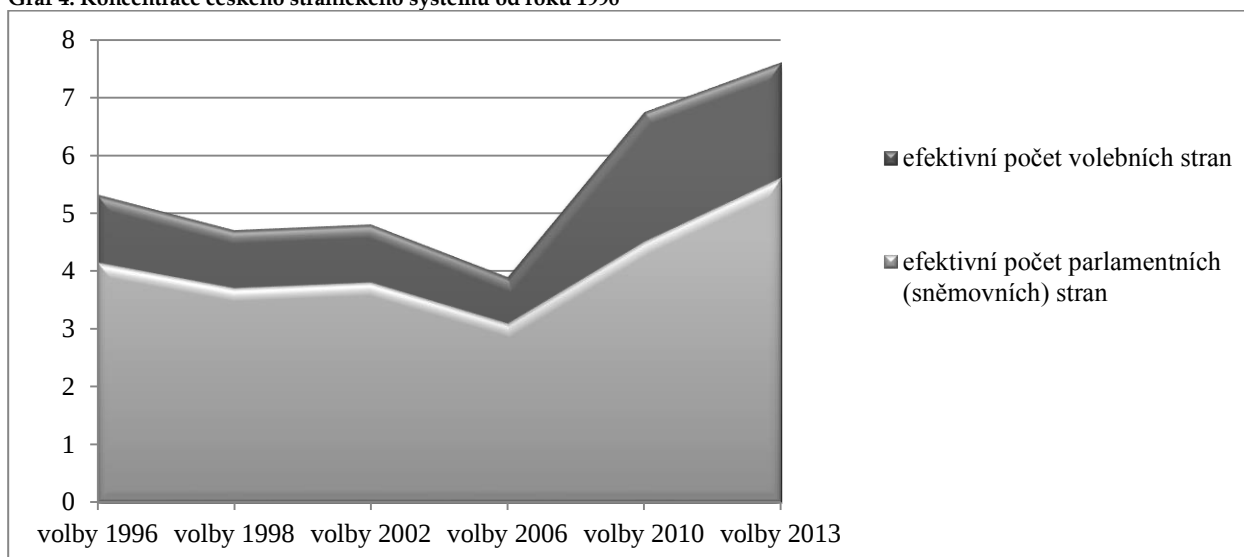

Zdroj: vlastní výpočty autora.

Jedním z logických důsledků nárůstu podpory nových stran a jejich vstupu do PS jsou sílící tendence k fragmentačnímu pnutí, a tedy proces dekoncentrace české stranicko-politické soustavy. Koncentrační tendence českého stranického systému, vrcholící ve volbách 2006, byly ostatně patrné už: a) z klesajícího podílu

propadlých hlasů (viz tabulka 2), či b) naopak z rostoucího celkového podílu hlasů odevzdaných stranám se zastoupením v PS (viz graf 1), a/nebo c) z nárůstu celkové voličské podpory jádra české stranické soustavy (viz graf 1).

Graf 4. Koncentrace českého stranického systému od roku 1996

Poznámka: Ve volbách 2002 kandidovaly KDU-ČSL a US-DEU společně jako Koalice, pročež by se nabízelo počítat tyto dvě politické strany jako jeden kandidující subjekt, což je také učiněno při výpočtu ENEP. Protože ale po těchto volbách KDU-ČSL a US-DEU neustavily jeden poslanecký klub, nýbrž dva samostatné, jsou tyto dvě politické strany v případě určení ENPP počítány samostatně jako dva politické subjekty.

Zdroj: Charvát, 2013, s. 187, tab. 6.2; vlastní výpočty autora.

Z hodnot ENP (viz graf 4) je zřejmé, že nejpozději od voleb 1996 dochází k postupné koncentraci českého stranického systému. Ačkoli je v souvislosti s volbami 2002 možné zazname-

nat jisté zastavení tohoto trendu, výsledky voleb 2006 navazují na dříve nastavené trendy. Od voleb 1998 se nicméně proces koncentrace stranického systému zpomaluje, protože se

česká stranicko-politická soustava víceméně stabilizovala. Výraznější pokles hodnoty ENP ve volbách 2006 pak lze vysvětlit posílením zisků obou volebně nejsilnějších stran a jejich většího odstupu od stran ostatních. Zásadní zlom v tomto vývoji ale přinesly výsledky voleb 2010 a 2013, které naznačují a potvrzují nárůst fragmentačního pnutí a nástup dekoncentračních tendencí v rámci české stranické soustavy.

Závěr

Sněmovní volby 2010 a 2013 přinesly poměrně významnou proměnu vývojových tendencí uvnitř českého stranického systému ve srovnání s předchozím obdobím. Zatímco v období 1998 až 2009 bylo možné český stranický systém charakterizovat jako víceméně strukturovaný, usazený a poměrně stabilní, navíc s přítomností zřetelných koncentračních tendencí, sněmovní volby 2010 a 2013 v podstatě obrátily vývoj opačným směrem.

Zdrojem procesu rekonstrukce českého stranického systému byla poměrně razantní proměna voličského chování ve sněmovních volbách 2010 a 2013, zejména pak odklon voličů od etablovaných stran a namísto toho hledání nových alternativ. Tím došlo na jedné straně k erozi voličské podpory etablovaných stran, což bylo na druhé straně doprovázeno výrazným nárůstem voličské podpory nových politických subjektů a jejich vstupem do PS. Důsledkem tohoto vývoje bylo několik nových, na sobě vzájemně závislých procesů uvnitř českého stranického systému: destabilizace jednotek stranické soustavy i stranického systému jako celku, jeho dekoncentrace a restrukturalizace. Poměrně výstižně tak proměnu českého stranického systému od roku 2010 vystihli Haughton, Novotná a Deegan-Krause (2013): od „křehké stability“ (*fragile stability*) před sněmovními volbami 2010 k současné „stabilní křehkosti“ (*stable fragility*).

Poděkování

Autor příspěvku by rád na tomto místě poděkoval váženým kolegům doc. PhDr. Ladislavu Cabadovi, Ph.D. a PhDr. Petru Justovi, Ph.D. z Katedry politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha za řadu cenných a podnětných připomínek k první verzi

textu předkládaného příspěvku. Poděkování za cenné a inspirativní připomínky náleží rovněž anonymním recenzentům.

Literatúra:

- BARTOLINI, S. – MAIR, P.: Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates, 1885 – 1985. Cambridge: Cambridge University Press 1990.
- BIRCH, S.: Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2003.
- CABADA, L. – HLOUŠEK, V. – JUREK, P.: Ztraceny v tranzici? Minulost a přítomnost politického stranictví ve střední a východní Evropě. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Mezinárodní politologický ústav 2013.
- COX, G. W.: Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems. Cambridge: Cambridge University Press 1997.
- ČERVENKA, J.: Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepce politiky a politických stran českou veřejností. Naše společnost, roč. 9, č. 2 (2011), s. 44 – 59.
- DEEGAN-KRAUSE, K. – HAUGHTON, T.: A Fragile Stability: The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990 – 2009. Politologický časopis, roč. 17, č. 3 (2010), s. 227 – 241.
- DRAHOKOUPIL, Š.: Volby 2013: dekonsolidace stranického systému a vzestup anti-politiky. Praha: Heinrich Böll Stiftung, 21. listopadu 2013. Dostupné na: <<http://www.cz.boell.org/web/19-1348.html>> [24/01/2014].
- DUMONT, P. – CAULIER, J.-F.: The Effective Number of Relevant Parties: How Voting Power Improves Laakso-Taagepera's Index, 2003 Dostupné na: <http://centres.fusl.ac.be/CEREC/document/2003/cerec2003_7.pdf> [24/01/2014].
- DUNLEAVY, P. – BOUCEK, F.: Constructing the Number of Parties. Party Politics, Vol. 9, No. 3 (2003), pp. 291 – 345.
- FIALA, P. – HLOUŠEK, V.: Stranický systém České republiky. In: FIALA, P. – HERBUT, R. (eds.): Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko. Brno: MPÚ MU 2003, s. 13 – 54.
- GREGOR, K.: Babiš sebral nejvíc hlasů ODS, Okamura Věcem veřejným. iHNED.cz, 28. října 2013. Dostupné na:

- <<http://data.blog.ihned.cz/c1-61091170-babis-sebral-nejvic-hlasu-ods-okamura-vecem-verejnym>> [24/01/2014].
- HANLEY, S.: Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996 – 2010: hledání možných příčin politického zemětřesení. Sociologický časopis, roč. 47, č. 1 (2011), s. 115 – 136.
- HAUGHTON, T. – NOVOTNÁ, T. – DEEGAN-KRAUSE, K.: The Czech Paradox: Did the Winner Lose and the Losers Win? Washington Post Monkey Cage blog, 30. října 2013. Dostupné na: <<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/10/30/the-czech-paradox-did-the-winner-lose-and-the-losers-win/>> [24/01/2014].
- HAVLÍK, V.: Politické strany a jejich systém v letech 2006 – 2010. In: BALÍK, S. (ed.): Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Brno: CDK 2010, s. 11 – 38.
- HAVLÍK, V. – KOPEČEK, L.: Krize vládnutí v České republice. Analýza působení volebního a stranického systému a návrhy možných řešení. Politologický časopis, roč. 15, č. 3 (2008), s. 183 – 205.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change. East European Politics & Societies, Vol. 22, No. 3 (2008), pp. 518 – 552.
- CHARVÁT, J.: Vývoj hlavních politických stran a stranického systému v České republice. In: BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. – ŠTEFEK, M.: Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada 2012, s. 231 – 378.
- CHARVÁT, J.: Politika volebních reforem v ČR po roce 1989. Praha: Grada 2013.
- JUST, P.: Praxe demokratického vládnutí a vývoj vládních koalic v ČR. In: BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. – ŠTEFEK, M.: Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada 2012, s. 379 – 425.
- KOSTELECKÝ, T.: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v regionálním pohledu. In: LINEK, L. (ed.): Voliči a volby 2010. Praha: Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav Akademie věd ČR 2012, s. 105 – 131.
- KOUBEK, J.: České sněmovní volby 2010 z hlediska stability a změny stranického systému: blokační aktéři, personalizace, lokalizace a fragmentace. Politologická revue, roč. 16, č. 1 (2010), s. 111 – 127.
- LAAKSO, M. – TAAGEPERA, R.: Effective Number of Parties: Measure with Application to West Europe. Comparative Political Studies, Vol. 12, No. 1 (1979), pp. 3 – 27.
- LIJPHART, A.: Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945 – 1990. Oxford a Toronto: Oxford University Press 1994.
- LIJPHART, A.: Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. New Haven: Yale University Press 1999.
- MAINWARING, S. – ESPAÑA, A. – GERVASONI, C.: Extra System Electoral Volatility and the Vote Share of Young Parties. Příspěvek přednesený na 81. výroční konferenci Kanadské společnosti pro politické vědy (Canadian Political Science Association). Ottawa, Kanada, 28. května 2009. Dostupné na: <<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2009/Mainwaring.pdf>> [24/01/2014].
- MAIR, P.: The Electoral Universe of Small Parties in Postwar Western Europe. In: MÜLLER-ROMMEL, F. – PRIDHAM, G. (eds.): Small Parties in Western Democracies. Comparative and National Perspectives. London: Sage 1991, s. 42 – 70.
- MOLINAR, J.: Counting the Number of Parties: An Alternative Index. American Political Science Review, roč. 85, č. 4 (1991), s. 1383 – 1391.
- PEDERSEN, M.: The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. European Journal of Political Research, Vol. 7, No. 1 (1979), pp. 1 – 26.
- POWELL, E. N. – TUCKER, J. A.: New Approaches to Electoral Volatility: Evidence from Postcommunist Countries. Příspěvek přednesený na 81. výroční konferenci Americké společnosti pro politické vědy (American Political Science Association). Toronto, Kanada, 4. září 2009. Dostupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1449112> [24/01/2014].
- POWELL, E. N. – TUCKER, J. A.: Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches. British Journal of Political Science, Vol. 44, No. 1 (2014), pp. 123 – 147.
- PŠEJA, P.: Stranický systém ČR. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: CDK 2005.
- RAE, D. W.: The Political Consequences of Electoral Laws. New Haven: Yale University Press 1971.
- SHUGART, M. S.: Electoral Reform in Systems of Proportional Representation. European Jour-

- nal of Political Research, Vol. 21, No. 3 (1992), pp. 207 – 224.
- SOKOL, P.: Krajina po bitvě: Nový politický zeměpis Česka po předčasných volbách. Reflex, roč. 24, č. 44 (31. října 2013), s. 32 – 39.
- STEGMAIER, M. – VLACHOVÁ, K.: The Parliamentary Election in the Czech Republic, May 2010. Electoral Studies, Vol. 30, No. 1 (2011), pp. 238 – 241.
- ŠEDO, J.: Volební systémy postkomunistických zemí. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007.
- ŠEDO, J.: Výzkum volatility a proměny stranického spektra ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Středoevropské politické studie, roč. 13, č. 2 – 3 (2011), s. 246 – 259.
- TAAGEPERA, R. – SHUGART, M. S.: Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems. New Haven a London: Yale University Press 1989.
- TAAGEPERA, R.: Predicting Party Sizes. The Logic of Simple Electoral Systems. Oxford a New York: Oxford University Press 2007.
- VOLBY.CZ. Volební server Českého statistického úřadu. Dostupné na: <<http://www.volby.cz>> [24/01/2014].
- WOLINETZ, S. B.: Party Systems and Party Systems Types. In: KATZ, R. S. – CROTTY, W. J. (eds.): Handbook of Party Politics. London, Thousand Oaks a New Delhi: Sage 2006, s. 51 – 62.

Příspěvek byl zpracován jako dílčí výstup z výzkumného projektu „Krise politického stranictví v České republice“ (č. C06-35) financovaného z Interního grantového systému Metropolitní univerzity Praha.

Přílohy

Tabulka ke grafu 1: Proměny voličské podpory etablovaných politických stran od 1996 (v %)

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2002	2006	2010	2013
Souhrnná voličská podpora ODS a ČSSD	56,06	60,05	54,67	67,70	42,30	28,17
Voličská podpora jádra (ODS + ČSSD + KSČM + KDU-ČSL)	74,47	80,08	N/A*	87,73	57,96	49,86

Poznámka: S ohledem na společnou kandidaturu US-DEU a KDU-ČSL v rámci Koalice v roce 2002 není možné určit, jaká byla v těchto volbách podpora KDU-ČSL. V uvedeném plošném grafu je tak hodnota celkové voličské podpory jádra v roce 2002 zobrazena na stejné hladině jako ve sněmovních volbách předchozích.

Zdroj dat: Volby.cz.

Tabulka ke grafu 2: Celková voličská podpora nových a mimosněmovních stran od 1998 (v %)

Volby do PS konané v roce	1998	2002	2006	2010	2013
Celková voličská podpora „nových“ politických subjektů	12,55	12,55	12,27	42,04	44,93
Voličská podpora nových politických subjektů se zastoupením v PS	8,60	0,00	6,29	27,58	32,31

Poznámka: KDU-ČSL je – navzdory svému dřívějšímu působení v PS – v roce 2013 počítána jako nová strana, protože v období 2010 až 2013 neměla zastoupení v PS.

Zdroj dat: Volby.cz.

Tabulka ke grafu 3: Celková volatilita a volatilita podle typu ve volbách do PS od 1996

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2002	2006	2010	2013
Volatilita typu A	14,76	8,70	4,87	5,98	21,88	19,02
Volatilita typu B	17,07	11,22	12,85	15,64	16,89	18,05
Celková volatilita	31,83	19,92	17,72	21,62	38,77	37,07

Zdroj: vlastní výpočty autora.

Tabulka ke grafu 4: Koncentrace českého stranického systému od 1996 – absolutní počet stran (N_0), ENPP, ENEP

Volby do PS konané v roce	1996	1998	2002	2006	2010	2013
N_0	6	5	5 (4)*	5	5	7
ENPP	4,15	3,71	3,81 (3,67)*	3,10	4,51	5,62
ENEP	5,33	4,72	4,82	3,91	6,75	7,61

Poznámka: Ve volbách 2002 kandidovaly KDU-ČSL a US-DEU společně jako Koalice, proč by se nabízelo počítat tyto dvě politické strany jako jeden kandidující subjekt, což je také učiněno při výpočtu ENEP. Protože ale po těchto volbách KDU-ČSL a US-DEU neustavily jeden poslanecký klub, nýbrž dva samostatné, jsou tyto dvě politické strany v případě určení ENPP počítány samostatně jako dva politické subjekty.

Zdroj dat: Charvát, 2013, s. 187, tab. 6.2; vlastní výpočty autora.

EVROPSKÁ IDENTITA V POSTOJÍCH GRUZÍNSKÉ SPOLEČNOSTI A ZAHRANIČNĚ POLITICKÉ ORIENTACI ZEMĚ

JAKUB KAŠPAR – TOMÁŠ HOCH

Department of Human Geography and Regional Development
Faculty of Science
University of Ostrava
Czech Republic
Email: P1422@student.osu.cz
tomas.hoch@osu.cz

Abstract:

This paper analyses Georgian national identity from the position of liberal and constructivist approaches to international relations theory. Based on this theoretical framework, the aim of this text is to contribute to our understanding of how the European vector of Georgian national identity is constructed and how it impacts upon the pro-Western discourse of Georgian foreign policy. The research was conducted through an analysis of the academic literature supplemented by public opinion surveys in Georgia and the interviews with a Georgian academics and members of civil society, carried out in June and July 2015.

Keywords:

Georgia, Foreign policy, National identity

Úvod

Rozpad SSSR na přelomu 90. let minulého století znamenal pro politickou mapu světa zásadní změny. Nejen že tyto události daly vzniknout patnácti novým nezávislým státům, ale znamenaly také počátek transformačních procesů v nich. Nově vzniklé státy musely čelit

výzvám spojeným s nutnými systémovými změnami a redefinovat svou zahraničně-politickou orientaci. Většina z nově nezávislých postsovětských republik se rozhodla koordinovat své zájmy v rámci Společenství nezávislých států (SNS).¹ Členové této organizace se sice formálně od Ruské federace oddělili, nicméně reálné vazby nadále přetrvávaly a jak naznačuje projekt Euroasijské Unie, zřejmě alespoň u části z nich nadále přetrvávat budou. Kromě pobaltských republik, které považují období ruské nadvlády za protiprávní okupaci svého území a které se ihned po získání nezávislosti začaly začleňovat do euroatlantických struktur, nasměrovala svou zahraničně-politickou orientaci již v devadesátých letech 20. století západním směrem rovněž Gruzie. Prozá-

¹ SNS dnes sdružuje 9 z 15 postsovětských republik. Pobaltské státy odmítly stát se členy SNS, jelikož považovali své členství v SSSR za vynucené a protiprávní. Gruzie nejprve odmítla do SNS vstoupit, posléze se v roce 1993 na nátlak Ruska stala členem SNS, po válce v Jižní Osetii z SNS vystoupila. Ukrajina si nejprve zachovávala status pozorovatelského státu, přístupovou smlouvu nikdy neratifikovala, aby pak po anexi Krymu Ruskem v roce 2014 oznámila odchod z tohoto společenství. Stálým členem SNS není ani Turkmenistán, který je v současné době pouze přidruženým členem.

padní směr gruzínské zahraniční politiky se kontinuálně vyznačuje zejména aspirací na členství ve dvou nejdůležitějších západních organizacích, tedy NATO a EU.

Předpoklad, že kultura a s ní spojená národní identita patří mezi významné faktory, které ovlivňují zahraniční politiku států, není ve výzkumu mezinárodních vztahů ničím novým (Fawn, 2003; Kakachia, Minesashvili, 2015; Moravcsik, 1997; Rudincová 2014). Přesto však při výzkumu zahraniční politiky nejen Gruzie, ale obecně lze říci i postsovětských států, výrazně převládají přístupy realistické a neorealisticke (jako např. Demir, 2008; Eyvazov, 2012; Frear 2014). Konstruktivistické přístupy pracující s významem národní identity založené na idejích, narrativech a kulturních paradigmatech při formování zahraniční politiky jsou vyjma několika málo akademických textů (Arnoult, 2014; Ó Beacháin, Coene, 2014; Kakachia, Minesashvili, 2015) prozatím v akademické literatuře poněkud opomíjené. Jelikož chápeme otázku gruzínské národní identity, respektive jejího proevropského rozměru za jeden z významných faktorů, který do značné míry určuje gruzínské proevropské ambice, je cílem našeho textu přispět k pochopení toho, jak je gruzínská národní identita konstruována a jaký má dopad na současný prozápadní diskurz gruzínské zahraniční politiky. Na základě předběžné rešerše odborné literatury byla stanovena hypotéza, že gruzínský proevropský diskurz je utvářen politickými elitami země a gruzínskou společností je pak následně konsenzuálně přijímán. Při snaze o potvrzení či vyvrácení této hypotézy budou postupně představeny faktory, které dlouhodobě formovaly evropský rozměr gruzínské národní identity. Poté bude kritické analýze podrobeno samotné evropanství, které je dnes pevnou součástí gruzínské zahraniční politiky. Následuje kritické zhodnocení postojů široké veřejnosti, která dle námi stanovené hypotézy přijímá evropskou identitu od vládnoucích elit za svou, ovšem v praxi lze nalézt mnoho důkazů o její nekonzistenci. Cíl práce bude dosaženo za pomoci analýzy akademických textů a průzkumů veřejného mínění, jež se problematikou gruzínské národní identity zabývají. Autoři podnikli také v průběhu června a července 2015 terénní výzkum v Gruzii. V jeho průběhu byly provedeny rozhovory se třemi akademickými pracovníky Tbiliské státní univerzity, jedním noviná-

řem, třemi představiteli gruzínských neziskových organizací a zástupkyní Ministerstva pro usmíření a občanskou rovnost ohledně klíčových atributů proevropského diskurzu v gruzínské identitě, jeho kořenech a vztahu se současným prozápadním diskurzem v gruzínské zahraniční politice. Všechny rozhovory měly charakter expertního rozhovoru (Flick, 2009). Rozhovory začínaly volným vyjádřením respondenta ke studované problematice a pokračovaly strukturovaným rozhovorem. Všechny proběhly v anglickém jazyce a jejich délka kolísala v rozmezí od 75 do 105 minut. Vzhledem k tomu, že snahou našeho setkání bylo získat osobní názory respondentů k aktuálnímu a politicky poměrně citlivému tématu, bylo s respondenty domluveno, že rozhovory budou anonymní a námi uvedena bude pouze afiliace respondentů.

Kořeny gruzínského evropanství

Jak již bylo zmíněno v úvodu, při snaze o pochopení zahraniční politiky mladých postsovětských států převládají v odborné literatuře realistické a neorealisticke přístupy, jež interpretují zahraniční politiku státu skrze optiku rovnováhy sil, alianci s lokálním hegemonem či důrazu na národní zájmy. Tyto přístupy však mohou pouze obtížně vysvětlit pokračování prozápadního zahraničně-politického diskurzu Gruzie po válce v Jižní Osetii z roku 2008, kdy Západ jasně demonstroval svou nevoli hrát roli vyvažujícího aktéra v oblasti (Gvalia a kol., 2013). Dle neorealisticke teorií by logicky měla následovat gruzínská snaha o spojenectví s Ruskem, což se nestalo. Stejně tak teorie ekonomické závislosti nedokáže plně osvětlit gruzínské distancování se od svého mocného severního souseda po uvalení ekonomického embarga v roce 2006, navzdory značné ekonomické závislosti (Kakachia, Minesashvili, 2015). Proto budou analytické přístupy, které se soustředí primárně na materiální zájmy státu, doplněny v tomto textu o konstruktivistické přístupy, který zdůrazňují roli identity v procesu dlouhodobého utváření politické kultury. Přijmeme-li předpoklad, že identita je dlouhodobě budovaným sociálním konstruktem, na jehož základě se formují národní zájmy, je pro komplexnější pochopení zahraniční politiky nutné bližší seznámení se s nejdůležitějšími faktory,

keré gruzínskou národní identitu v historii konstituovaly.

Základy gruzínské státnosti a gruzínského národa jako takového bychom mohli hledat již ve starověkých státech Kolchida a Ibérie. Ve 3. stol. př. n. l. začíná Kolchida postupně slábnout, až se nakonec úplně rozpadla na řadu drobných území, která se postupně začlenila do nově se formujícího východogruzínského království Ibérie. Ta se za dobu své existence stala vazalem Římské říše a po jejím rozpadu se ocitla pod nadvládou říše Byzantské. Přijetí křesťanství za krále Miriana roku 334 je výrazným mezníkem v gruzínských dějinách. Křesťanská víra a gruzínská církev se staly základními faktory při utváření a následném formování gruzínské národní identity. V následujících staletích, kdy se Gruzie dostala mnohokrát pod cizí nadvládu (Arabů, Seldžuků, Mongolů, osmanských Turků a Peršanů), se Gruzie ocitla v obležení muslimských říší, zcela odříznuta od křesťanské Evropy. A byla to právě křesťanská víra, která pomáhala k udržení vědomí kulturní odlišnosti a křesťanství se tak stalo základním kulturním paradigmatickým, na jehož základě definovala Gruzie sama sebe vůči "těm druhým" a definovala se za zemi evropskou (Suny, 1994).

Prvním státním útvarem, který víceméně odpovídá současnému gruzínskému území, se na počátku 11. století stalo Gruzínské království, pro které se v gruzínštině vžil název Sakartvelo. To v překladu znamená země Gruzínů a je oficiálním názvem Gruzie dodnes. Pojem Kartveli označoval dříve jen obyvatele Kartlie, ale od počátku 11. století se stal etnonymem pro obyvatele sjednoceného území Kartlie, Abcházie, Samcche, Džavachetie a Klaržetie (Suny 1994). Od této doby tak můžeme hovořit v plném slova smyslu o národu Gruzínů. I přes existenci lokálních jazyků a dialektů se gruzínština a gruzínské písmo – Kartuli ena, rozšířily po celém území dnešní Gruzie. Byl vytvořen silný státní celek, v jehož rámci mohlo dojít k jednotnému kulturnímu a jazykovému vývoji. Územního i kulturního vrcholu dosáhl středověký gruzínský stát za vlády královny Tamar (1184 – 1212), kdy populace Gruzie včetně přilehlých vazalských území čítala 5 milionů obyvatel, což z ní činilo nejmocnější stát v regionu (Havlík, 1980). V následujících dvou staletích nastala vlivem četných mongolských vpádů a vnitřních nesvárů územní de-

sintegrace, která vyvrcholila v roce 1466 rozpadem Gruzie na tři království (Kartlie, Imeretie, Kachetie) a pět knížectví (Samcche, Abcházie, Svanetie, Gurie a Megrélie). Takto územně a mocensky rozdrobená, v sérii vzájemných potyček, občanských válek a občasných vpádů Peršanů nebo Osmanů, už Gruzie zůstala až do doby ruské anexe v 19. století.

Protože národní identita představuje sociální konstrukt, který vytváří dichotomii mezi "my" a "oni", jsou to právě odlišující kulturní znaky, na jejichž základě definuje národ sám sebe. Z tohoto pohledu představuje Gruzie v celém období středověku a raného novověku představený křesťanský stát, bez přímé hranice s jakýmkoliv jiným evropským křesťanským státem a jako oběť vzájemného soupeření muslimských impérií. Je proto logické, že Gruzíni definují svou identitu na základě náboženství a hovoří-li o své evropské identitě, mluví velmi často o návratu do Evropy, jejíž součástí po dlouhou dobu skutečně byli (Rozhovor č. 2).

Po mocenském vzestupu carského Ruska, doprovázeném jeho územním rozmachem v průběhu 17. a 18. století se v oblasti Kavkazu objevila nová mocnost. V této době viděla Gruzie v pravoslavném Rusku ochránce křesťanských hodnot a také bezpečnostní záruku před rozpínavostí Persie a Osmanské říše (Rozhovor č. 8). Suverénní gruzínská státnost byla ukončena anexí Kartlo-kachetského království ze strany Ruska roku 1801. I přes zánik vlastní nezávislé státnosti bylo Rusko považováno gruzínskými elitami v 19. století za jediný možný kanál, skrze který má Gruzie kontakt s křesťanským světem a skrze který plynou do Gruzie západní myšlenky, hodnoty a kultura (Nodia, 2010). Celé 19. století se neslo ve znamení postupné rusifikace. Sílicí nacionalistické postoje pronikající mezi gruzínskou elitu na přelomu 19. a 20. století ve své podstatě definovaly gruzínské nároky na vlastní stát a povědomí o gruzínské národní identitě (Allen, 1971). Mladá gruzínská generace, často vzdělaná v západní Evropě, přinášela západní myšlenky zpět do Gruzie a začala se formovat idea o návratu do Evropy a také gruzínský nacionalismus. Ten zapříčinil u gruzínské elity na přelomu 19. a 20. století proměnu v percepce Ruska, které přestalo být vnímáno jako most do Evropy a po roce 1917 se začala Gruzie orientovat více na státy západní Evropy (Rozhovor č. 5). A právě zde dochází k pozvolné změně

kulturního paradigmatu, kdy "těmi druhými" již nebyly pouze muslimské státy v oblasti, ale také Rusko, od něhož se Gruzie distancovala zejména v období své krátké nezávislosti v letech 1918 – 1921 (Rozhovor č. 5 a Rozhovor č. 8). Mezi jednoznačné politické priority krátce trvající Gruzínské demokratické republiky patřila orientace na Evropu. Tento vektor zahraniční politiky dobře vystihuje výrok tehdejšího gruzínského premiéra Noe Žordanii na půdě gruzínského parlamentu z ledna 1920: „Dnes více než kdy jindy se cesty Ruska a Gruzie rozcházejí. Gruzie se ubírá cestou na západ do Evropy, kdežto Rusko na východ do Asie. Naši oponenti nám často vyčítají, že se stavíme na stranu imperialistů. K tomu musím rozhodně poznamenat, že já osobně si mnohem raději vyberu západní imperialisty než fanatiky z východu“ (Kazemzadeh, 1951, s. 295). Období první gruzínské republiky však trvalo pouhé tři roky, než se jí v roce 1921 zmocnila silou Rudá armáda, čímž na 70 let vymazala nezávislou Gruzii z politické mapy světa a v podstatě zmrazila její vzájemné vztahy s Evropou. Vynucený vstup do SSSR znamenal, že Rusko začalo být vnímáno jako další bariéra, která izoluje Gruzii od jejího historicky předurčeného osudu (Rozhovor č. 5). Národní identita se tak mohla opřít o další pilíř, na jehož základě Gruzíni identifikovali sami sebe. Kromě sebeurčení skrze křesťanství, tak přichází na scénu i anti-komunismus, respektive protiruské postoje, které výrazně formují gruzínskou národní identitu dodnes (Jones, 2003).

Bezprostředně po získání nezávislosti v roce 1991 deklarovala Gruzie západní principy jako základní stavební kámen pro budování národa a státu. Tyto prozápadní proklamace byly založeny na přesvědčení, že Západ by se měl o Gruzii postarat, protože ta k němu historicky přináleží (Rozhovor č. 2). Svou touhu být opět součástí Evropy deklarovala Gruzie podpisem smluv s mnoha západními institucemi (OBSE, MMF, Světová banka, Partnerství pro mír atd.), přesto by se dala její raná zahraniční politika charakterizovat jako reakcionistická a nejistá, zejména jako důsledek znepokojení nad pasivitou Západu (Jones, 2003). Politická kultura země pod vedením Zviada Gamsachurdii postrádala silnou demokratickou tradici, zahraničně-politické elity byly nezkušené a také špatná ekonomická situace země byly příčinou toho, že Gruzie nedokázala po získání nezávis-

losti vytvořit efektivní politiku vůči Západu a místo toho se v prvních letech své existence soustředila na vybudování utopického pan-kavkazského projektu (Jones, 2003). Snahy Gruzie o začlenění se do západních struktur pak mnozí analytici nazývají za strategický idealismus, který popírá většinu geopolitických argumentů a často i zdravý rozum (Rondeli, 2001).

Možnosti zahraniční politiky za vlády Eduarda Ševardnadze byly do jisté míry omezeny vnitrostátními konflikty, v jejichž důsledku byla také Gruzie prakticky donucena vstoupit do SNS. Jakmile se však podařilo situaci v zemi alespoň částečně stabilizovat, začala se Gruzie opět orientovat směrem na západ. Zejména druhá polovina 90. let je tak charakterizována formujícím se politickým prozápadním diskurzem, tedy procesem, který probíhal paralelně s umocňováním vize Ruska jako "těch druhých", zejména po tom, co Rusko selhalo z gruzínského pohledu při transformaci konfliktů v Abcházii a Jižní Osetii (Ó Beacháin, Coene, 2014). Tento upevňující se prozápadní politický diskurz výstižně demonstroval při svém slavném projevu v roce 1999 tehdejší poslanec gruzínského parlamentu Zurab Žvania, který řekl: „Jsem Gruzín, tudíž jsem i Evropan“, čímž podtrhl gruzínské aspirace na úplnou integraci své země do evropských struktur, zdůraznil gruzínský národní narativ a v podstatě artikuloval zahraničně-politickou agendu Gruzie pro následující roky (Kakachia, 2013).

V tomto období byla gruzínská zahraniční politika utvářena a poháněna vlastní přiřčenou prozápadní identitou. Neustálé opakování a zdůrazňování historického narativu, že Gruzie je součástí Evropy a že pouze pokračuje ve svých snahách o návrat do Evropy, se tak staly oficiálním paradigmatem zahraniční politiky, bez ohledu na to, že popírají téměř veškerá východiska klasických neorealistických teorií, jako pragmatismus, rovnováhu sil či národní zájem (Kakachia, 2013). Tento proces utváření prozápadní identity byl dovršen s Růžovou revolucí v roce 2003. Přestože prozápadní myšlenky byly již předtím nedílnou součástí politické kultury Gruzie, v následujících dvou volebních obdobích Michaila Saakašviliho se stalo členství v EU a NATO nejvyšší prioritou zahraniční politiky a také součástí oficiálních strategických dokumentů země. Ve Strategii zahraniční politiky z roku 2006 je zmíněno, že

Gruzie „je historicky, politicky a geograficky součástí Evropy a plně sdílí evropské hodnoty“ (Georgian Ministry of Foreign Affairs – Foreign Policy Strategy of Georgia, 2006 – 2009). Národní bezpečnostní koncept, tedy základní dokument, který vysvětluje gruzínské národní hodnoty a zájmy, popisuje Gruzii jako „integrální součást evropské politické, ekonomické a kulturní oblasti, jejíž národní hodnoty jsou pevně zakořeněny v evropských hodnotách a tradicích ... a zemi, která se touží plně integrovat do evropských politických, ekonomických a bezpečnostních struktur“ (Georgian Ministry of Foreign Affairs – National Security Concept, 2005).

V hodnocení zahraniční politiky se všichni naši respondenti shodli, že v období Saakašviliho vlády bylo budování evropské identity a s ním související prozápadní diskurz jednoznačnou prioritou. Představitel akademického sektoru to vysvětluje „snahou tehdejší vlády vymanit se z označení Gruzie coby postsovětské země a potřebou předvést domácím publiku nový silný stát opírající se o uznání a podporu ze strany západu“ (Rozhovor č. 5). V rozhovorech s představiteli neziskových organizací byl proevropský entuziasmus tehdejší vlády rovněž potvrzen, nicméně byla vyjádřena poměrně silná míra nelibosti nad způsobem prosazování tohoto diskurzu. „Opoziční hlasy žádající diskusi k tématu gruzínské identity byly záměrně umlčovány a prozápadní diskurz byl jediným správným a povoleným vektorem v naší zahraniční politice“ (Rozhovor č. 1, Rozhovor č. 3 a Rozhovor č. 7).

V letech 2012 – 2014 nastaly v Gruzii politické změny, když v parlamentních a následně i prezidentských volbách zvítězilo seskupení Gruzínský sen. Současnou vládu hodnotili naši respondenti jako vládu, která je sice mnohem více demokratická, než vlády předcházející, nicméně u ní v oblasti zahraniční politiky do značné míry absentuje vize (Rozhovor č. 2, Rozhovor č. 3, Rozhovor č. 5 a Rozhovor č. 8). „Ačkoliv ve své době budoval Saakašvili z Gruzie spíše Singapur, než standardní západoevropskou zemi, jeho proreformní étos a silný akcent západní orientace současné vlády chybí“ (Rozhovor č. 3). Přesto však nelze říci, že by došlo v zahraniční politice k nějakému zásadnímu obratu. Do popředí se sice dostává normalizace vztahů s Ruskem, ovšem integrace do západních struktur nadále zůstává nedílnou

součástí zahraniční politiky Gruzie (Rozhovor č. 2). Pokračující prozápadní orientace je zcela zřejmá rovněž z průběhu jednání a následného podpisu Asociační dohody s EU v roce 2014, které opět naplnilo politické ovzduší v Gruzii prozápadní rétorikou. Irakli Garibašvili, ministerský předseda Gruzie, řekl při podpisu Asociační dohody: „Dnešek je pro Gruzii historickou příležitostí k návratu do jeho přirozeného prostředí – do Evropy, kam politicky, ekonomicky, sociálně a kulturně vždy patřila“ (Civil.ge, 2014).

Minimálně od začátku 90. let tak zůstává Gruzie konstantně prozápadní. Jak podotýká Ghia Nodia, nezávislá Gruzie mohla velmi jednoduše nastolit i jiný diskurz v zahraniční politice, protože se nedá říci, že by její zahraničně-politické chování bylo založeno na materiální potřebě ba ani na striktní logice (Nodia, 2010). A právě zde vyplouvá na povrch ideový základ gruzínské zahraniční politiky, která, jak jsme se snažili demonstrovat, je založena na národní identitě, respektive jejím proevropském rozměru a na tom, jak gruzínské vládnoucí elity vytváří zahraniční politiku na základě percepce své vlastní identity (Kakachia, Minesashvili, 2015).

Jsem Gruzín, tudíž jsem Evropan

Chceme-li se zabývat otázkou, zda je proklamované evropanství pevně zakořeněno v gruzínské společnosti a zda Gruzíni opravdu sdílejí evropské hodnoty, je nejprve nutné si stanovit, co je pojmem evropská identita míněno. Lowenthal argumentuje, že Evropa sice byla vždy spíše mentálním konstruktem než geografickou nebo sociální entitou, ale zároveň stanovuje tři základní pilíře, na kterých bylo evropanství vybudováno. Jsou jimi křesťanství, merkantilistická ekonomie a pan-evropské umění (Lowenthal, 2000).² Huntington (1996) identifikoval za základní stavební pilíře celé západní (tudíž i evropské) civilizace odkazy klasického dědictví (řecká filozofie, racionalita, římské právo a křesťanství). Zatímco Lowenthal i Huntington se zabývají spíše faktory, na kterých byla evropská, potažmo západní identita zkonstruována, Inglehart a Welzel (2005) identifikují základní faktory, které jsou pro evropskou modernitu a liberální model západní

² Později k těmto pilířům připojuje také svobodu a pokrok.

demokracie charakteristické v současné době. Vznik současné evropské modernity, založené převážně na individualismu, charakterizují jako přechod od kolektivní disciplíny k individuálním hodnotám, ze skupinové konformity k lidské odlišnosti a od státní autority k individuální autonomii (Inglehart, Welzel, 2005). Tyto faktory, které považují Inglehart a Welzel za konstituční prvky současné evropské kultury, budou na následujících řádcích podrobeny komparaci s průzkumy veřejného mínění, které byly v Gruzii prováděny v posledních letech. Jedná se o toleranci, genderovou rovnost, mezilidskou důvěru, aktivity občanské společnosti hlídající vládnoucí elity a postoje vůči EU a NATO. Pokud nebude uvedeno jinak, budou veškeré následující statistické údaje, mapující postoj gruzínské veřejnosti, pocházet z datové kolekce Caucasus Barometer od organizace Caucasus Research Resource Center.³

První ze zkoumaných evropských hodnot je tolerance, která je zde charakterizována jako udržování si objektivních postojů vůči lidem, se kterými nesouhlasíme. Tuto toleranci je možno chápat jednak jako toleranci vůči jiným etnickým, náboženským a rasovým skupinám obyvatel a pak také jako sociální toleranci vůči různým odlišujícím se a menšinovým skupinám ve společnosti (Inglehart, Welzel, 2005). Přestože se Gruzínci vyznačují historicky vysokým stupněm etnické a náboženské tolerance, data, která nám poskytuje Caucasus Barometer jsou přinejmenším zajímavá. Více než 25 % Gruzínů nechce člověka odlišné rasy ve svém sousedství a 37 % z nich by raději žilo jinde než v sousedství osob s jiným náboženstvím. Pokud pak dojde na otázku důvěry, jsou postoje gruzínské společnosti ještě negativnější. Téměř dvě třetiny Gruzínů (61 %) nevěří lidem, kteří vyznávají odlišné náboženství a 42 % z nich pak nevěří lidem jiné národnosti. Zaměříme-li se na druhý typ tolerance, tedy ten sociální, vykazuje gruzínská společnost velmi vysoký stupeň netolerance zejména vůči homosexuálům. Okolo 90 % Gruzínů odpovědělo při šetření, že homosexualita není nikdy ospravedlnitelná, zatímco pouze 1 % z nich ji považuje za ospravedlnitelnou a 93 % Gruzínů by nechtělo homosexuála ve svém sousedství. Tyto nega-

tivní postoje gruzínské společnosti vůči homosexuálům, které hraniční až s otevřenou nenávisí vyvrcholily na jaře 2013 antihomosexuálními protesty, při kterých docházelo k fyzickému napadání homosexuálních aktivistů (Rozhovor č. 1 a Rozhovor č. 4).

Genderová rovnost představuje podle Ingleharta a Welzela společně s tolerancí základní stavební kameny současných evropských hodnot a je jedním z nejdůležitějších znaků modernity. Přestože není genderová rovnost hluboce zakořeněna ani v evropských hodnotách, v současnosti je na ní kladen velký důraz a je jedním z definujících znaků evropské kultury (Inglehart, Welzel, 2005). Jedním z významných ukazatelů genderové rovnosti je míra zastoupení žen v politice a ve vedoucích pozicích. V této oblasti se 67 % Gruzínů vyjádřilo, že muži jsou lepšími politiky než ženy, přičemž rovněž míra zastoupení žen v gruzínském parlamentu je velmi nízká. Ve stopadesáticenném parlamentu jsou ženy zastoupeny aktuálně pouze sedmnácti poslankyněmi (Rozhovor č. 4). Otevřenější je pak gruzínská společnost v oblasti vzdělání. Při otázce zda je vysokoškolský titul důležitější více pro muže, než pro ženy nesouhlasilo s tímto tvrzením 76 % Gruzínů. Z toho vyplývá, že v oblasti genderové rovnosti v Gruzii existuje významná propast co se zastoupení žen v politice a ve vedoucích pozicích týče. Ženy v Gruzii jsou dle některých výzkumů dokonce vystaveny diskriminaci v rodinných kruzích, což vychází z tradičních hodnot a postojů gruzínské společnosti (Bendeliani, 2012).

Otázka mezilidské důvěry je dle Ingleharta a Welzela vyšší ve stabilním demokratickém prostředí a koreluje právě s mírou demokracie a životní spokojeností. V Gruzii se pouze 23 % lidí domnívá, že by mělo ostatním lidem všeobecně důvěřovat, zatímco 31 % z nich si myslí pravý opak (41 % lidí vyjádřilo neutrální postoj).

Aktivity spojené s hlídáním demokracie a vládnoucích elit, jsou základem pro dobře fungující občanskou společnost, která je taktéž jedním z konstitutivních prvků současné evropské kultury. Její míra participace na veřejném dění se dá vyjádřit například ochotou k podepisování petic či účasti na veřejných demonstracích. V roce 2008 se 74 % Gruzínů vyjádřilo tak, že by nikdy nepodepsali žádnou petici, zároveň by se 79 % z nich nikdy neúčast-

³ Veškerá data z průzkumů veřejného mínění v Gruzii od organizace Caucasus Research Resource Centers (CRRC) jsou online dostupná na internetu: <<http://www.crrccenters.org/>>.

nilo organizovaného bojkotu a 55 % se odmítá účastnit jakékoliv demonstrace. Data z roku 2010 však ukazují poněkud odlišné postoje, kdy by se 36 % Gruzínů zúčastnilo protestů vůči vládě, zatímco 39 % z nich nikoliv. Tolik odlišná data v tak krátkém období signalizují spíše odlišnou metodologii veřejného šetření, než nějaký signifikantní trend či radikální změnu postojů gruzínské společnosti, proto je nutné, brát je s určitou rezervou (Rozhovor č. 1). Zmíníme však v této souvislosti ještě jeden zajímavý ukazatel, který vypovídá o míře důvěry Gruzínů ve vládnoucí elity. Zatímco 88 % Gruzínů důvěřuje gruzínské pravoslavné církvi a jejím institucím, pouze 39 % z nich důvěřuje gruzínské vládě. Z čehož vyplývá, že církev hraje v gruzínském veřejném životě velmi důležitou roli a míra jejího zapojení do politického dění je v rozporu s typicky sekularizovanými společnostmi v západní Evropě.

Posledním z ukazatelů gruzínského evropanství jsou postoje tamější veřejnosti ke dvěma nejdůležitějším západním institucím, tedy EU a NATO. Tyto postoje nevypovídají mnoho o tom, zda Gruzíni opravdu sdílejí evropský hodnotový systém, ale spíše vyjadřují jejich touhu být součástí Evropy (Rozhovor č. 4). Přesto se při průzkumu veřejného mínění najde několik zajímavých statistických ukazatelů, které nám mohou o povaze gruzínské národní identity mnoho napovědět. Téměř dvě třetiny Gruzínů podporují členství své země v NATO, přičemž zhruba každý pátý Gruzín považuje toto téma za nejdůležitější pro samotnou Gruzii. Ještě pozitivnější názory převládají ohledně EU. Müller (2011) nazývá období posledních 10 let "EUforii", ovšem zároveň dodává, že gruzínská společnost má doposud nedostatečné informace o Evropské Unii, která je vnímána spíše jen jakási imaginace o západním patronátu a o sociálních, ekonomických a bezpečnostních benefitech, které by plynuly z případného členství (Müller, 2011). Průzkumy veřejného mínění pak jen logicky odrážejí oficiální gruzínský narativ, kdy 81 % Gruzínů vyjadřuje podporu členství v EU a 60 % z nich si myslí, že členství v EU je pro jejich zemi velmi důležité.

Vrátíme-li se k již zmiňovanému výroku Zuraba Žvanii „Jsem Gruzín, tudíž jsem i Evropan“, 59 % Gruzínů s tímto výrokiem souhlasí. Na druhou stranu si však téměř třetina Gruzínů (29 %) myslí, že EU ohrožuje gruzínské

tradice. Z Müllerova šetření je také patrné, že ačkoliv drtivá většina Gruzínů si přeje být součástí EU, pouze 13 % z nich při snaze o sebeurčení uvedla svou identitu jako gruzínskou a zároveň evropskou (Müller, 2011). Z velkého množství ukazatelů zmíníme ještě, že 50 % Gruzínů si myslí, že gruzínský způsob života by měl být chráněn před západními vlivy.

Z dlouhého výčtu gruzínských postojů vůči nejružnějším tématům se ještě zastavme u odstavce předcházejícího. Z něho totiž plyne jistá míra neinformovanosti gruzínské společnosti o tom, co vlastně je EU a co by od ní měli čekat. To pouze potvrzuje naši hypotézu, že celý proevropský diskurz je produkován vládnoucími elitami a poháněn konstruktem národní identity. Z rozhovorů se zástupci občanské společnosti v Gruzii vyplynulo, že pokud Gruzíni opravdu chtějí poznat Evropu a evropské hodnoty, musí především mladá generace do Evropy cestovat a poznat ji na vlastní kůži. Ani gruzínské státní struktury ani EU nemohou Gruzínům vštípit evropské hodnoty (Rozhovor č. 6 a Rozhovor č. 7). Z těchto rozhovorů také vyplynulo, že většina dotazovaných představitelů gruzínské občanské společnosti vnímá budování evropské identity jako proces shora-dolů a vytváření prozápadního diskurzu je pro neziskové organizace v Gruzii jedním z druhů byznysu (Rozhovor č. 3, Rozhovor č. 4 a Rozhovor č. 7). Gruzíni očekávají od Evropy mnoho, především stabilitu, bezpečnost a určité sociální a ekonomické benefity, jedná se zde však především o určitý typ imaginací, které jsou přejímány z oficiálního diskurzu (Rozhovor č. 1 a Rozhovor č. 4). O této neinformovanosti možná nejlépe svědčí průzkum veřejného mínění z roku 2011, kde 21 % Gruzínů odpovědělo, že jejich země již je součástí EU.⁴

Závěr

Výzkum národní identity, narativů a kulturních paradigmat v zahraničních politikách mladých post-sovětských států je dosud v odborné literatuře poněkud opomíjeným tématem. Přitom je jen málo míst na světě, kde národní identita ovlivňuje zahraniční politiku více než právě v zemích bývalého Sovětského

⁴ Z osobních rozhovorů se zástupci gruzínské občanské společnosti vyplynulo, že otázka byla špatně položena a reálné odhady tak budou kolem 10 % (Rozhovor č. 1, Rozhovor č. 2 a Rozhovor č. 3).

svazu. Jejich náklonnost k vnitřním krizím, ideologické proměnlivosti společně s neklidným obdobím raných 90. let, kdy se většina z nich nacházela ve fázi budování národa, státu a reideologizace svých politik, vedlo k tomu, že národní identita se stala klíčovým faktorem formujícím zahraniční politiku a politickou kulturu. Z našich rozhovorů s akademiky a představiteli neziskových organizací vyplynulo, že vlastní identitu vnímají za evropskou. Předmětem této práce však bylo zjistit, kde se tyto postoje u Gruzínů vzaly a zdali jsou evropské hodnoty v gruzínské společnosti široce přijímané či pouze tažené politickými elitami země v jejich prozápadním diskurzu vedeném současnou zahraničně-politickou orientací Gruzie. V první části článku byly představeny pilíře, na kterých je postavena idea gruzínského evropanství a historické události, které formovaly gruzínskou národní identitu. V druhé části článku potom bylo samotné gruzínské evropanství podrobeno srovnání se současnými evropskými hodnotami skrze průzkumy veřejného mínění. Z nich vyplynulo, že v mnoha ohledech se gruzínské kulturní hodnoty s těmi evropskými rozcházejí a většinově proklamovaná evropská identita je sociálním konstruktem a oficiálním narativem vytvořeným vládnoucími elitami. To ve výsledku potvrzuje námi stanovenou hypotézu, že proces evropeizace gruzínské společnosti je utvářen vládnoucími elitami a gruzínská společnost tento oficiální narativ následně přijímá za svůj a odvozuje z něj svou identitu. Navzdory neúplně shodným rysům gruzínských postojů s evropskými hodnotami a identitou touží většinová gruzínská společnost po integraci do evropských, potažmo euroatlantických struktur a vkládá do nich velkou míru optimismu. Otázkou však zůstává, zda Gruzíni samotní mají jasnou představu o tom, co je to Evropa a její hodnotový systém, a zda nejsou jejich očekávání přehnaná. Námi demonstrovaný kontrast mezi gruzínskou podporou institucionální integrace do západních struktur a vlastními kulturními hodnotami ukazuje, že gruzínská společnost viděla v Evropě vždy spíše svého patrona, který by mohl Gruzii zajistit bezpečnost a ekonomické benefity, než že se jedná o přirozený návrat do Evropy, založený na nezpochybnitelném aspektu evropanství jako součásti gruzínské národní identity.

Literatúra:

- ALLEN, W. E. D.: A History of the Georgian People. London: Routledge & Kegan Paul 1971.
- ARNOULT, J.: A Specific Strategy to Close Ties With the EU: The Case of Georgia. *Politické vedy*, roč. 17, č. 2 (2014), s. 75 – 90.
- BENDELIANI, N.: Assessing Gender Equality in Georgia by International Indices and Rating. Tbilisi: Center for Social Science 2012.
- Caucasus Research Resource Centers (CRRC). Dostupné na: <http://www.crrccenters.org> [14/10/2015].
- Civil.ge.: Georgia, EU Sign Association Agreement, 2014. Dostupné na: <http://civil.ge/eng/article.php?%20id=27417> [14/10/2015].
- DEMIR, I.: National Securities of Small States in the International System. Karamanoglu Mehmetbey University Press 2008.
- EYVAZOV, J.: Structural Factors in the Development of the Regional Security Systems: A Post-Soviet Central Eurasia Case Study. *Central Asia and the Caucasus*, Vol. 13, No. 1 (2012), pp. 79 – 102.
- FAWN, R.: Ideology and National Identity in Post-communist Foreign Policies. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 19, No. 3 (2003), pp. 1 – 41.
- FLICK, U.: An Introduction to Qualitative Research. London: Sage 2009.
- FREAR, T.: The Foreign Policy Options of a Small Unrecognised State: The Case of Abkhazia. *Caucasus Survey*, Vol. 1, No. 2 (2014), pp. 83 – 107.
- Georgian Ministry of Foreign Affairs – Foreign Policy Strategy 2006 – 2009. Dostupné na: http://usa.mfa.gov.ge/files/-Documents/strategy2006_2009.pdf [14/10/2015].
- Georgian Ministry of Foreign Affairs – National Security Concept of Georgia, 2005. Dostupné na: http://www.parliament.ge/files/292_880_927746_concept_en.pdf [14/10/2015].
- HAVLÍK, L. E.: Dějiny středověké Gruzie. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1980.
- GVALIA, G. a kol.: Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States. *Security Studies*, Vol. 22, No. 1 (2013), pp. 98 – 131.
- HUNTINGTON, S.: The West Unique, Not Universal. *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 6 (1996), pp. 28 – 46.

- INGLEHART, R., – WELZEL, Ch.: *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
- JONES, S.: *The Role of Cultural Paradigms in Georgian Foreign Policy*. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 19, No. 3 (2003), pp. 83 – 110.
- KAKACHIA, K. – MINESASHVILI, S.: *Identity Politics: Exploring Georgian Foreign Policy Behavior*. *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 6, No. 2 (2015), pp. 171 – 180.
- KAKACHIA, K.: *European, Asian or Eurasian?: Georgian Identity and the Struggle for Euro-Atlantic Integration*. In: KAKACHIA, K. – CECIRE, M. (eds.): *Georgian Foreign Policy: The Quest for Sustainable Security*. Tbilisi: Konrad-Adenauer-Stiftung 2013, s. 41 – 53.
- KAZEMZADEH, F.: *The Struggle for Transcaucasia (1917 – 1921)*. New York: Hyperion Press 1951.
- LOWENTHAL, D.: *European Identity: An Emerging Concept*. *Australian Journal of Politics and History*, Vol. 46, No. 3 (2000), pp. 314 – 321.
- MORAVCSIK, A.: *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. *International organization*, Vol. 51, No. 4 (1997), pp. 513 – 553.
- MÜLLER, M.: *Public Opinion Toward the European Union in Georgia*. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 27, No. 1 (2011), pp. 64 – 92.
- NODIA, G.: *Components of the Georgian National Idea: An Outline*. *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, Vol. 1, No. 1 (2010), pp. 84 – 110.
- Ó BEACHÁIN, D. – COENE, F.: *Go West: Georgia's European Identity and its Role in Domestic Politics and Foreign Policy Objectives*. *Nationalities Papers*, Vol. 42, No. 6 (2014), pp. 923 – 941.
- RONDELLI, A.: *The choice of independent Georgia*. In: CHUFRIN, G. (ed.): *The security of the Caspian sea region*. Oxford: Oxford University Press 2001, s. 195 – 211.
- RUDINCOVÁ, K.: *New Player on the Scene: Turkish Engagement in Africa*. In: SZYMANSKA, D. – SRODA-MURAWSKA, S. (eds.): *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, č. 24 (2014), Toruń: Nicolaus Copernicus University Press, s. 197 – 213.
- SUNY, R. G.: *The Making of the Georgian Nation*. Indianapolis: Indiana University Press 1994.

Seznam rozhovorů

- Rozhovor č. 1:** Představitel gruzínské neziskové organizace, Tbilisi 29. června 2015.
- Rozhovor č. 2:** Akademický pracovník Tbiliské státní univerzity, Tbilisi 29. června 2015.
- Rozhovor č. 3:** Představitel gruzínské neziskové organizace, Tbilisi 30. června 2015.
- Rozhovor č. 4:** Gruzínský novinář, Tbilisi 30. června 2015.
- Rozhovor č. 5:** Akademický pracovník Tbiliské státní univerzity, Tbilisi 1. července 2015.
- Rozhovor č. 6:** Představitelka Ministerstva pro usmíření a občanskou rovnost, Tbilisi 1. července 2015.
- Rozhovor č. 7:** Představitelka gruzínské neziskové organizace, Tbilisi 2. července 2015.
- Rozhovor č. 8:** Akademický pracovník Tbiliské státní univerzity, Tbilisi 3. července 2015.

SATISFYING THE MAJORITY? CASE STUDIES IN SLOVAK MINORITY POLICY 2006 – 2014

MAX STEUER

The Institute for Forecasting of the Slovak Academy of Sciences
Slovak Republic

Department of Political Science
Faculty of Philosophy
Comenius University in Bratislava
Slovak Republic
E-mail: max.steuer@uniba.sk

Abstract:

The study analyzes selected outcomes of the minority policy of the Slovak Republic between 2006 and 2014. By conducting a content analysis of three government manifestos (2006, 2010, 2012) and explanatory statements of three significant laws from this period, it shows that the measures approved by two executives (2006, 2012) aimed to satisfy the alleged demand of the majority for a more restrictive minority policy. The 2010 government made some effort towards more inclusive steps but its wavering political support prevented their effective implementation. The study also reviews the changes in the advisory institutions in this period which mirrored the overall approach to minority policy of the three executives.

Keywords:

Minority policy, Slovak Republic, Legislation, Institutions, Government manifestos, Content analysis, Case studies

Introduction

As a country located in the heart of Europe, Slovak Republic is home to significant number of citizens with nationalities differing from the majority. However, the historical evolution of the region, characterized by a transition from multi-national Austro-Hungarian monarchy, through initial democracy together with the Czechs and various non-democratic experiences, to the declaration of 'a sovereign, democratic state governed by the rule of law' (Article 1 of the Slovak Constitution), left many legacies which still influence Slovak politics. One of them is the presence of national populist claims in Slovakia which stress need of dominance of the Slovak nation on its territory (Mesežnikov, 2009).

Policies concerned with minority inclusion, effective empowerment and protection of minority rights form no exception, quite the contrary. Even though Slovakia ratified the Framework Convention for the Protection of National Minorities (below: Convention) in 1995, 'over the 1990s a system of normative and legal rules

had been established that institutionalised the dominance of the largest ethnic group' (Regelmann, 2009, p. 194). During the eight years of Prime Minister Dzurinda, a Hungarian minority party was part of the coalition which might have positively influenced the views of Slovaks on minority political representation (Auer, 2009), together with the increasing standards of language and cultural rights and improving relationship between Slovakia and Hungary (Jenne, 2007, p. 106). The desire to join the EU, which required fulfilling the conditionality criteria including the level of minority protection demanded by the Council of Europe and the High Commissioner on National Minorities, also played a role in the overall positive trend (Skovgaard, 2011). As a consequence, in 2006 the level of minority rights and complexity of minority policies definitely took an upward trend.

This paper focuses on the developments since 2006 when the new executive, comprising of national populist parties¹ (the Smer-SD of Robert Fico, the People's Party – Movement for Democratic Slovakia of former PM Vladimír Mečiar, and the Slovak National Party), assumed office. Rather than providing a detailed description of minority policy, it aims to analyze selected legislative and institutional outcomes of the three Slovak executives (2006, 2010, 2012), in order to show the similarities and differences in the official Slovak political positions in these years.

Attention is devoted only to national minorities because of their proportions.² In case of

Slovakia, national minorities, especially the Hungarians and the Roma, comprise the 'major minority', so even if their rights were fully guaranteed, there could be other minorities whose rights would not. However, concentrating on these two groups via analysis of recent institutional development of their official representation, political declarations of the importance of their protection and inclusion, and legislative measures with a potential to strongly influence their daily lives offers a concise insight into the overall directions of minority policy of the three Slovak governments. Breaking down the overall approach in minority policy into three levels of analysis (institutional, political and legislative) strengthens the validity of the results, as at each level, different actors representing the government with an ability to shape minority policy are involved.

The analysis demonstrates that while in 2006 – 2010 and since 2012, governmental minority policies were oriented towards satisfying the (alleged) demand of the Slovak majority after retaining the dominance of 'Slovakness' in the country, interpreted as the 'status quo' for national minorities, the measures taken between 2010 – 2012 indicated a commitment towards improving the level of minority protection. Even so, these measures were not successful for the most part because of the wavering political support and internal conflicts between the coalition partners.

Institutions advising on minority policy

Apart from being represented at the level of civil society by various organizations, national minorities should have their representation at the political level as well in order to be able to actively participate on the decision-making processes. The Convention states this in its Article 15 as follows: 'The Parties shall create the conditions necessary for the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and in public affairs, in particular those affecting them.'

This requirement was at least formally fulfilled in the executive since 1998 when the office of Deputy Prime Minister for human and minority rights was established. The position went to the Party of the Hungarian Coalition

¹ The rhetoric and practices of these parties fits best the understanding of national populism as a subtype of populist ideology 'centred around a Schmittian "friend-enemy" distinction' (Stanley, 2011, p. 258), where the 'friend' is the 'state-building nation' and the 'enemies' are those who are not perceived as being part of it. The term is used by several scholars, either after situating it into the broader debate on the terminology of extreme right / radical right / populist parties (Učeň, 2009, pp. 13 – 16; Stanley, 2011; Mesežnikov – Gyárfášová, 2008, pp. 7 – 8), or without further substantiation (Carpenter, 1997). It is suitable for the purposes of the present analysis, which identifies the majority – minority distinctions created by the three parties in 2006 – 2010, and by Smer-SD since 2012.

² It has to be noted, though, that the concept of minorities and minority rights goes further than ethnic origins and identifies a number of 'specific minority

rights holders' which require constitutional protection in democratic countries (Preece, 2005).

(SMK) representing predominantly the Hungarian minority among the governing parties. SMK retained the position after 2002, but this time human rights issues were integrated with European affairs under a single roof. It was these times when crucial steps in the accession process of Slovakia into the EU were made. After entering office in 2006 and 2010, the new executives did not abolish the Deputy Prime Minister's office, although the latter one limited his agenda to human and minority rights, disconnecting him from European affairs. In 2010, the position was again given to the party with a strong minority representation element (Most – Híd).

The shutting down of the office in 2012, after fourteen years of functioning came as a surprise and stood in sharp contrast to the declarative statements (see next section) on devoting the same attention to minority rights as before (Petőcz, 2013). Instead, a Plenipotentiary for National Minorities was established, but with no real powers to impact on the current developments. Originally, the position was taken by a member of the Hungarian minority, who, however, resigned after a short time as a reaction to the amendment to the Act on minority languages (SITA – TASR, 2013). Even though PM Fico declared to 'immediately find' another competent person for the position, the seat has remained vacant for more than 28 months (see also Petőcz, 2014).

While the rights of the Hungarian minority were in the centre of the debate on minority rights since 1993³, the Roma experienced even more difficult times. Although a Plenipoten-

tiary for Roma Communities was established during Iveta Radičová's cabinet (2010 – 2012), her competences were limited to advisory ones, and his performance was largely based on participation on cultural events (Vláda SR, 2012b). Even though the Plenipotentiary who has been in the office for most part of Fico's second cabinet is himself of Roma origins, he has been criticized for serving as a puppet for the government which failed in improving the living conditions and integration of the Romani (Kusý, 2013, p. 48). What is more, part of the Roma agenda has been moved to the Ministry of Interior which signalizes its ongoing securitization. In other words, political elites perceive the agenda of inclusion of this minority mainly as a security problem, hence spreading the impact of false stereotypes (Lajčáková, 2013b, p. 347; see also Petőcz, 2014).

As a result of these developments, the Governmental Council for Human Rights, an advisory body set up during the 2010 government, and its Committee for National Minorities, were significantly limited in its possibilities to act. The State Strategy on Human Rights and Fundamental Freedoms which was a key agenda of this body and should have included a section devoted to minority rights, has been approved by the Council after its civil society representatives expressed a general dissatisfaction with the proposal modified by government officials.⁴

So far the overview of most important institutional development in advisory institutions on minority policy indicates that the significant changes since 2012 interrupted the previous effort to build an effective institutional structure, largely immobilizing it in times when it still struggled with consolidation. Between 2006 and 2010, the position of the Deputy Prime Minister persisted from the previous arrangement, but its activities were limited and had little impact in both the media and in the public.

The view advocated by Prime Minister Robert Fico (2012), according to whom the institutional re- (in fact, rather de-) structuring was

³ Naturally, much of this debate was again concerned with historical conflicts and mismatches, namely around whether the minorities belong to the state building nation. The controversy is deepened by the ambiguous formulation of the preamble of the Slovak Constitution, which begins with 'We, the Slovak nation...' and 'glues' national minorities and ethnic groups only towards the end of the text. The debate sharpened again after PM Fico dispersed statements on the 'strange tendency to prioritize problems of national minorities at the expense of the Slovak state-building nation. [...] We established our independent states first and foremost not for minorities, even if we appreciate them, but for the Slovak state-building nation' [...] (italics M.S.) (see in Slovak in e.g. Piško, 2013). This statement led to significant critique from domestic human rights experts (Kusý, 2013; Petőcz, 2013) and was viewed as a 'revelation' of Fico's true (political) face (Kostolný, 2013).

⁴ An expert in Slovakia's minority rights (Surová, 2014, p. 2) criticizes this draft because it, in her reading, 'misses strategic goals of minority policy and measures to accomplish them.' It only 'preserves the status quo' and therefore is not valuable from the perspective of a strategic document.

a 'sign of continuity' in human rights policies from the previous years because the Governmental Council was preserved, is not supported by evidence, as without influential leadership of the Deputy Prime Minister the Council lost the majority of political influence it could have ever possessed (cf. the outcome of negotiations on the State Strategy on Human Rights, the overall dissatisfaction with one Plenipotentiary and the lengthy vacant position of the other).

The next section shows the link between the statements of political leaders on minority issues and the strength of these internal arrangement of advisory institutions working in the field of minority policy.

Government manifestos on minority policy

The three government manifestos of 2006, 2010 and 2012 offer a structured overview of the main political lines in implementing minority policy. The 2006 government promised to 'improve the conditions of minority education, especially in mother tongues of all national minorities within the European Charter for Regional and Minority Languages (below: Charter). *However, the education in minority languages cannot be at the expense of education in the state Slovak language*' (Vláda SR, 2006, p. 35). It is evident that such declarations not only omitted any practical measures to be implemented but subordinated the minority issue (in this case education) to the majority rule (Slovak language education).

The only other ideas devoted to minorities in this manifesto include a reference to the support of the minority culture (Vláda SR, 2006, p. 43), and the commitment to respect the Charter and 'create conditions for establishment of an Office for minorities' (Vláda SR, 2006, p. 44). Apart from the general vagueness of these formulations, it is interesting to observe that although the Charter is mentioned twice in the manifesto, references are made neither to minority rights granted in the Constitution, nor the principles of the Convention. This may indicate the (perception of) importance of the language issue, but also the government's reluctance to explicitly commit itself to the general principles of protection of minority rights.

Since 2010, the right-wing government of PM Iveta Radičová which included one of the two parties arguably representing (also) the Hungarian minority in Slovakia, approved a manifesto called 'Citizen responsibility and cooperation', where it declared a 'consistent respect of fundamental rights and freedoms including minority rights' (Vláda SR, 2010, p. 3). In contrast to the previous manifesto, this one explicitly states what is to be understood under such improvement, mostly in terms of amendments of legislation affecting minorities, like the acts on state language, minority languages, names of municipalities, the Citizenship Act (which at that time already included the controversial deprivation of citizenship in case of receiving a citizenship of a different state) and others. According to the manifesto, legislative amendments should be made in the way that 'they respect human and minority rights guaranteed by the Constitution and international conventions,' (Vláda SR, 2010, p. 23), a formulation which implicitly acknowledges that some pieces of the existing legislation had not met this requirement before. Even then, however, the discretion of the government remained high, as there was no unanimous consensus on how to carry out the reforms. In addition, a new level was added to the protection of minority rights – apart from policy changes, institutional reforms were implemented which strengthened the position of the Deputy Prime Minister for Human Rights. Again, however, the reality has not lived up to the original expectations.

When Robert Fico became the Slovak PM for the second time, he has been leading a one-party executive. Already the day after electoral victory he had declared that the government manifesto will encapsulate the electoral manifesto of Smer-SD (Aktuality, 2012). Minority issues in the electoral manifesto were, however, not really present at all, the party just declared a willingness for a 'careful approach towards the problem of national minorities' (Smer-SD, 2012, p. 6), whatever should that mean. The official document for governmental policies, perhaps because of the need to add some clarification to the general principles, repeats the vague commitment towards a 'careful approach', and emphasizes that 'in each areas of economic, societal, political and cultural life, there is a long-term, full and effective equality between per-

sons belonging to national minorities and those belonging to the majority' (Vláda SR, 2012, p. 51). This empirical, as opposed to normative, statement reproduced also in other government reports, does not reflect the status quo of minorities neither in terms of available participatory mechanisms or minority language limitations, nor socio-economic living conditions (Lajčáková, 2013c, pp. 9 – 10). Institutionally, there is a declaration towards establishing a post of a government representative on national minorities, but without noticing the intended abolishment of the Deputy Prime Minister for human rights and minorities with far broader competences, political visibility, independence and potential to influence minority policy.

In sum, the political declarations of two of the three Slovak governments (2006, 2012) differ from the third one (2010) in one significant point: while the right-wing government considered minority rights as something which needs to be improved to bring them into harmony with international standards, the other two ones viewed the level of minority protection as satisfactory and have not declared any intention to improve it. In addition, a contrast can be identified in the attentiveness to details in the manifestos, as only the 2010 one mentioned concrete pieces of legislation to be amended during the electoral term. However, even though the symbolic value attributed to minority protection seem to be different between the two political lines (the one of Smer-SD and the other one of center-right parties), in terms of (un)successful implementation of either reforms, as is examined via three substantial laws having an impact on minority policy in the next section, this difference may well disappear.

Minority legislation

Whereas political declarations have a profound impact on the perception of the governmental policies and institutional arrangements already signalize the overall political direction in reality, it is legislative measures which affect the people in one of the most direct ways possible. Therefore it is crucial to review the major pieces of legislation approved after 2006, one from each electoral term, which influences the extent of minority protection. The brief review

here consists of analysis of the legislation itself and the explanatory statements in order to gain a first-hand insight to the original intents of the measures which can in further research be confronted with the development after their approval/refusal.

Dual Citizenship

The amendment to the Citizenship Act (No. 40/1993 Coll.) in 2010 was a reaction to a Hungarian act of a similar kind which allowed citizens of Hungarian nationality to obtain Hungarian citizenship easier than before (for details, see e.g. Terenzani – Stanková, 2011). However, when one looks at the explanatory statement of the amendment, drafted by the first executive of PM Fico, an interesting argument comes up. According to the statement (NR SR, 2010), 'dual citizenship is an undesirable phenomenon because by granting another citizenship, a constitutional relationship emerges towards two states at the same time.' This is a core point in the justification of the measure because it grounds the very reason of drafting the amendment in a rather theoretical position towards dual citizenship, not in political development in one of Slovakia's neighbouring states.

It follows that by accepting this reasoning, dual citizenship becomes a negative mechanism regardless of other countries' approaches. In the light of this justification, the follow-up proposals of R. Fico (acting in position of an opposition MP and later again as the chief of the executive) to amend the Act and restrict the deprivation of citizenship only to those citizens, who do not have a permanent residence in the foreign country (NR SR, 2011a), are not consisted with the original intention, as described in the explanatory statement. Indeed, if dual citizenship is undesirable because such citizens could 'betray' their home country, why would this change because of obtaining a permanent residence in the country where they request their second citizenship? Furthermore, why has this 'discovery' have been made after the passing of the Hungarian law? The only plausible explanation is that it was the members of Hungarian minority, who were interpreted by the drafters of the proposal as ones with a high probability to 'betray' Slovakia after they obtain a Hungarian citizenship. If so,

however, the Act cannot be considered as just a reaction to actions of another country, but as an intended policy measure in order to narrow the standards of minority rights in the country (implicitly those of Hungarian nationality, but in fact it concerns everybody who intends to obtain a second citizenship of whichever state, based on whatever reasons).

Apart from this, to a large extent unrecognized, fact, concerns were raised about the conformity of the amended Citizenship Act with the Constitution which resulted in initiating an action before the Constitutional Court. This did not move things forward, however, because the Court has declined the case for procedural reasons, without ruling on the merits (ÚS SR, 2014). Since the approval of the amendment, there was a number of efforts to change it, but neither of them was successful, partly because of coalition conflicts (the 2010 government), and partly because of some unspecified 'administrative' difficulties (since 2012). Consequently, the law has deprived more than 1,100 Slovak citizens of their citizenship during five years in force (TASR, 2015). In general, the practices associated with the Citizenship Act demonstrate the tendency towards restrictive measures in minority policy which even do not uphold the status quo.

Assistance in Material Need

The new Act on Assistance in Material Need (No. 417/2013 Coll.) was created with the intention to introduce the 'principle of merit' (NR SR, 2013) into the system of assistance to unemployed people in material need. The explanatory statement, this time written in a more technocratic manner, again includes an explicitly controversial point related to criminal conducts. It is stated there that '[criminal offenses] against public order, civil propriety and property [are mostly conducted] by people from socially disadvantaged environment, the income of whom are social benefits for the material need' (ibid.). This is made without any reference to real data and further clarification, which triggers an implicit meaning that the majority of people in material need are supposed to be criminals. This is another element that falls into the general securitization argument (see above). In this light, then, statements of the Prime Minister made during and after

the drafting process of the Act, about the 'Romani who distort the statistics of unemployment in Slovakia', are hardly surprising (see e.g. Boyd, 2014; Sivý – SITA, 2013).

As Lajčáková (2013a, pp. 1 – 2) argues, the Act, popularly referred to with the proverb 'no pain, no gain', 'in reality does not solve any problem, it only wants to gain voters outraged by the myth of free social benefits for the Roma.' In the context of this paper it should be noted that the initiative, drafting and accepting of this 'reform' was fully in the hands of the ruling party, although the Plenipotentiary for Roma Communities, supported it as well. Without going into the economic dimension of the Act, its basic design outlined here, which builds on securitization, indicates the (allegedly) majority-satisfying approach of the Slovak minority policy of since 2012.

Minority Languages

The third legislative measure analyzed here (Act No. 184/1999 Coll.) concerns the usage of minority languages in (mostly) official communication in Slovakia. This is a right of an utmost concern of the Convention as well as of the Article 34 of the Slovak Constitution which guarantees minority language rights.⁵ During the period examined, there was one change to this Act by the 2010 – 2012 Radičová cabinet, the main purpose of which was to lower the required ratio (from 20 % to 15 %) of citizens belonging to minorities in municipalities in order to be entitled to conduct the official communication in the language of that minority. In the explanatory statement (NR SR, 2011b), the impact of the minority language on the identity of each minority and its culture was stressed, as well as the commitment of the executive to amend the act concerned (see the section on government manifestos above), and the binding principles of the Convention. It was emphasized that according to the Constitution, international human rights conventions have priority over domestic legislation in case they guarantee higher level of human rights protection than domestic law. Hence, in this case a more concrete reasoning can be recognized

⁵ Arguably, their formulation in the Constitution unfolds in a rather vague manner, leaving too many details to be specified by ordinary legislation.

which focuses on the need to enhance minority rights.

However, apart from the original intent of the reform, other factors should also be taken into account. Indeed, there was no straightforward accomplishment of that policy change as the ratio explained above was originally intended to be lowered to 10 %, not just 15 % by the drafters working under the Deputy Prime Minister responsible for the minority rights agenda (Rudolf Chmel). Eventually, during coalition negotiations, a deal was struck on 15 %. Even this happened after tough disputes, as some parties, like the Christian democrats, wanted to 'retain their national appearance' (Jancová, 2011). A prominent member of the Hungarian community in Slovakia considered this development as a great disappointment, seeking the reason in the mistaken view that the possibility for minorities to handle official issues in their languages is something like a 'gift' from the majority that must be praised by the countries' minorities (Szigeti, 2013, pp. 308 – 312). Taking the backstage events into consideration, this amendment can be viewed as a partial move towards a more inclusive minority policy, the more powerful impact of which was, however, hindered by the missing consensus among coalition partners.

Conclusions

In 2006, Slovakia was already a by and large established member of the EU, not least because of improvements in minority rights made in the pre-accession period. It stood, therefore, on a certain step of the ladder, and could have decided to go upwards, downwards or not to move at all. Naturally, international organizations such as the EU, but increasingly also the Council of Europe operating the monitoring mechanism based on the Convention, pushed the newly established coalition of nationalist and/or populist parties from 2006 in the upward direction (Mayrgündter, 2012). However, as was revealed via examination of their key political declaration, the institutional structure and an example of a legislative measure in minority policy, elites in the 2006 – 2010 period successfully resisted and preferred not moving. This may be explained by the weakening influence of the EU after the start of the post-accession period (Malová – Vi-

lági, 2008, pp. 528 – 529), and, subsequently, by the ability of 'domestic actors to stabilise the status quo in interethnic relations through minimal policy change, while strengthening majorities' independence in policy-making on domestic minority issues' (Agarin – Regelman, 2012, p. 458).

The 2010 – 2012 executive adopted a slightly different approach. As its government manifesto with intensive references to international norms and the need to 'go always upwards', i.e. towards improvements in minority rights, the institutional arrangement it created in the Governmental Council of Human Rights, and a legislative measure with direct impact on minority rights suggest, inclusive minority policy (at least concerning the Hungarian minority) was one of its priorities. A factor which likely helped this 'community integration' was the 'inclusion of minority political actors into the political system' (Regelman, 2009, p. 195), specifically the Hungarian minority representation as part of the coalition and its member holding the office of the Deputy Prime Minister responsible for human rights including minority rights. At the same time, internal coalition conflicts prevented 'finishing the job' and going a sufficient number of steps upwards to discover perspectives which are not likely to disappear from sight again in a few years.

After the sweeping victory of his party, Robert Fico became the most powerful front-line political figure in Slovakia with a profound impact on all state policies. The political education from the nineties, as well as the four years with two other national populist parties, however, seem to have left an irremovable mark on Smer-SD's minority policy. The government-manifesto-turned party programme suggests that no improvement in minority policies is desired, and the institutional system, especially in terms of its effectiveness, together with a core legislative measure (Act on Assistance in Material Need) have been aligned to this position. The 'risk that positive initiatives will get overshadowed by party politics' (Mayrgündter, 2012, p. 494) has apparently become a reality; and the harsh 'Mečiarist' approach towards minorities, despite the (fortunately) irreconcilable differences between the overall conditions

in 1994 and the 2000s (Smetanková, 2013), is showing its strength again.⁶

The most paradoxical point is, however, that the restrictive directions of minority policy cannot be claimed to 'satisfy the majority' any more. The current attitudes of the majority towards minorities tend to be neutral to mildly positive (Paul, 2003; Szigeti, 2013), perhaps with the exception of some minorities, the acceptance of and engagement with which will require more democratic experience and thinking in Slovakia. Rather than saying what their voters want to hear, it seems that the current stagnation with occasional backlashes is maintained artificially, because of personal preferences of those in power. The very nature of this irrational behaviour is demonstrated by the several agreements between the Hungarian and Slovak Prime Minister (Petőcz, 2014). Nothing but a heavier emphasis on inclusion, the understanding of minority rights and their role in a democracy, and the subsequent rebuttal of the irrational belief that the majority is satisfied when the minority is small and weak, could offer a way out from the chain of failures in Slovak minority policy.

References:

- AGARIN, T. – REGELMANN, A.: Which is the Only Game in Town? Minority Rights Issues in Estonia and Slovakia During and After EU Accession. *Perspectives of European Politics and Society*, Vol. 13, No. 4 (2012), pp. 443 – 461.
- AKTUALITY: Voľby 2012: Smer-SD je oficiálnym víťazom volieb, 2012. Retrieved from: <<http://www.aktuality.sk/clanok/202910/vo-lby-2012-fico-rozdrvil-pravicu-na-prach/>> [9/1/2015].
- AUER, S.: Slovakia: from marginalization of ethnic minorities to political participation (and back?). In: RECHEL, B. (ed.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. London: Routledge, 2009, pp. 195 – 209.
- BOYD, J.: Prime Minister Wrongly Blames Roma for 14 % Unemployment, 2014. Retrieved from: <<http://www.thedaily.sk/prime-minister-wrongly-blames-roma-for-14-unemployment/>> [9/1/2015].
- CARPENTER, M.: Slovakia and the triumph of nationalist populism. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No. 2 (1997), pp. 205 – 219.
- FICO, R.: Robert Fico na zasadnutí Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, 2012. Retrieved from: <<http://www.vlada.gov.sk/robert-fico-na-zasadnuti-rady-vlady-slovenskej-republiky-pre-ludske-prava-narodnostne-mensiny-a-rodovu-rovnost/>> [9/1/2015].
- JANCOVÁ, D.: Koalícia je pre jazyky menšín na pokraji ďalšej krízy, 2011. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/170378-koalicia-je-pre-jazyky-mensin-na-pokraji-dalsej-krizy/>> [9/1/2015].
- JENNE, E. K.: *Ethnic Bargaining: The Paradox of Minority Empowerment*. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
- KOSTOLNÝ, M.: Maska dole, toto je ten Fico, čo vládol s Mečiarom a Slotom, 2013. Retrieved from: <<http://komentare.sme.sk/c/6716147/maska-dole-toto-je-ten-fico-co-vladol-s-meciarom-a-slotom.html>> [9/1/2015].
- KUSÝ, M.: Náš štát – naša vlasť? In: BÚTORA, M. – MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. – KOLLÁR, M. (eds.): *Odkiaľ a kam? 20 rokov samostatnosti*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2013, pp. 33 – 51.
- LAJČÁKOVÁ, J.: Parlament prijal nový zákon o pomoci v hmotnej núdzi. Odborné a právne argumenty proti populizmu nestačili. *Menšinová politika*, roč. 3, č. 3 (2013a), pp. 1 – 2.
- LAJČÁKOVÁ, J.: Rómovia na Slovensku: Množstvo stratégií a rozpačité výsledky. In: BÚTORA, M. – MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. – KOLLÁR, M. (eds.): *Odkiaľ a kam? 20 rokov samostatnosti*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2013b, pp. 344 – 350.
- LAJČÁKOVÁ, J.: Vládna správa je neúplným obrazom o ochrane práv menšín. *Menšinová politika*, Vol. 3, No. 3 (2013c), pp. 9 – 10.
- LEZOVÁ, K.: The Notion of Kosovo as a Precedent and the Impact of the Hungarian Minority Issue on Slovakia's Policy towards Kosovo's Independence. *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5 (2013), pp. 965 – 991.
- MALOVÁ, D. – VILÁGI, A.: *European Integration and Ethnic Minorities: A Case Study of*

⁶ Even examples of securitization have been found in this examined period. Their appearance supports the argument on (allegedly) satisfying the majority via the direction of governmental minority policy, as there is a demonstrable relationship between securitization and preferences of actors in various policy fields (for foreign policy, see the example on Hungarian minority in Slovakia and Slovakia's position on Kosovo's independence in Lezová, 2013).

- Hungarians in Slovakia. *Sociológia*, Vol. 38, No. 6 (2008), pp. 507 – 532.
- MAYRGÜNDTER, T.: The Implementation of the ECRML in Slovakia under Construction: Structural Preconditions, External Influence and Internal Obstacles. *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 4, (2012), pp. 480 – 496.
- MESEŽNIKOV, G.: Národný populizmus na Slovensku. In: PETŐCZ, K. (ed.): Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009. Šamorín: Fórum Inštitút pre výskum menšín, 2009, pp. 41 – 66.
- MESEŽNIKOV, G. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: National Populism in Slovakia. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2008.
- NR SR: Vládný návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Dôvodová správa, 2011a. Retrieved from: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=4&ID=1545>> [9/1/2015].
- NR SR: Vládný návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 184/1999 Z.z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z. a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Dôvodová správa, 2011b. Retrieved from: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=5&ID=284>> [9/1/2015].
- NR SR: Vládný návrh zákona o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dôvodová správa, 2013. Retrieved from: <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=6&ID=648>> [9/1/2015].
- PAUL, E. J.: Perception vs. Reality: Slovak Views of the Hungarian Minority in Slovakia. *Nationalities Papers*, Vol. 31, No. 4 (2003), pp. 485 – 493.
- PETŐCZ, K.: Ľudské práva – späť k podstate. In: BÚTORA, M. – MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. – KOLLÁR, M. (eds.): Odkiaľ a kam? 20 rokov samostatnosti. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2013, pp. 295 – 304.
- PETŐCZ, K.: Slovakia and Hungary: Relations Excellent, Unresolved Minority Issues Aside, 2014. Retrieved from: <<http://visegradrevue.eu/?p=2854>> [9/1/2015].
- PIŠKO, M.: Natiahnuté ruky, no minimálne občianske cnosti. Tak vidí Fico prístup menšín, 2013. Retrieved from: <<http://www.sme.sk/c/6715570/natiahnute-ruky-no-minimalne-obcianske-cnosti-tak-vidi-fico-pristup-mensin.html>> [9/1/2015].
- PREECE, J. J.: *Minority Rights: Between Diversity and Community*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- REGELMANN, A.: Political Community, Political Institutions and Minority Politics in Slovakia 1998 – 2006. In: AGARIN, F. – BORSIG, M. (eds.): *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality*. Amsterdam: Rodopi, 2009, pp. 175 – 198.
- SITA – TASR: Nagy odovzdal premiérovi list s abdikáciou na post splnomocnenca, 2013. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/282833-most-hid-vyzval-splnomocnenca-nagya-na-odstupenie/>> [9/1/2015].
- SIVÝ, Rudolf – SITA: Štatistiky nezamestnanosti podľa Fica skresľujú Rómovia, 2013. Retrieved from: <<http://romovia.sme.sk/c/6827506/statistiky-nezamestnanosti-podla-fica-skreslju-romovia.html>> [9/1/2015].
- SKOVGAARD, J.: Power beyond Conditionality: European Organisations and the Hungarian Minorities in Romania and Slovakia. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 14, No. 4 (2011), pp. 440 – 468.
- SMETANKOVÁ, D.: Komparácia politík voči národnostným menšinám vlád Roberta Fica a Vladimíra Mečiara na Slovensku v rokoch 1994 až 1998 a 2006 až 2010. *Central European Political Science Review*, Vol. 15, No. 1 (2013), pp. 54 – 69.
- STANLEY, B.: Populism, Nationalism, or National Populism? An Analysis of Slovak Voting Behaviour at the 2010 Parliamentary Election. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 44, No. 4 (2011), pp. 257 – 270.
- SUROVÁ, S.: Ambiciózne ciele novej stratégie: Zachovanie status quo. *Menšinová politika*, Vol. 4, No. 1 – 2 (2014), pp. 2 – 4.
- SZIGETI, L.: Zmiešané pocity z domoviny. In: BÚTORA, M. – MESEŽNIKOV, G. – BÚTOROVÁ, Z. – KOLLÁR, M. (eds.): Odkiaľ a kam? 20 rokov samostatnosti. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2013, pp. 305 – 326.
- TASR: Za päť rokov platnosti zákona o občianstve prišlo o pas 1127 ľudí, 2015. Retrieved from:

- <<http://www.sme.sk/c/7918468/za-pat-rokov-platnosti-zakona-o-obcianskve-prislo-o-pas-1127-ludi.html>> [9/1/2015].
- TERENZANI, M.: New rules lead few to seek dual citizenship, 2012. Retrieved from: <http://spectator.sme.sk/articles/view/43104/2/new_rules_lead_few_to_seek_dual_citizenship.html> [9/1/2015].
- UČEŇ, P.: Ako pristupovať k národnému populizmu. In: PETŐCZ, K. (ed.): Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009. Šamorín: Fórum Inštitút pre výskum menšín, 2009, pp. 13 – 40.
- ÚS SR: Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 11/2012 – 137, 2014.
- VLÁDA SR: Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky – august 2006, 2006. Retrieved from: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/979_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-od-04-07-2006-do-08-07-2010.pdf> [9/1/2015].
- VLÁDA SR: Občianska zodpovednosť a spolupráca. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014, 2010. Retrieved from: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/18_programove-vyhlasenie-2010.pdf> [9/1/2015].
- VLÁDA SR: Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky – máj 2012, 2012a. Retrieved from: <http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf> [9/1/2015].
- VLÁDA SR: Štatút splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, 2012b. Retrieved from: <http://www.minv.sk/?statut_rk> [9/1/2015].

*This study was supported by the grant VEGA under the contract number 2/0117/15,
"Varieties of corporatism and its impact on economic outcomes and outputs in Central Eastern Europe."*

SLOVAKIA'S APPROACH TOWARDS THE ENERGY UNION

ALEXANDER DULEBA

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: alexander.duleba@unipo.sk

Abstract:

This article aims to identify Slovakia's approach towards the Energy Union initiative launched by the European Commission in February 2015.¹ It maps expectations voiced in Slovakia regarding how the Energy Union could be or could not be instrumental in addressing main energy challenges for Slovakia as they are identified by the Slovak government and energy community. In addition, this article summarizes main positions of Slovakia on the most important segments of the Energy Union proposal as they are viewed from a Slovak perspective, including planned measures in strengthening energy security, developing single energy market and reviewing regulatory policy, improving energy efficiency and meeting the EU goals in climate policy. The research findings presented in this article are based on analytical review of respective discourse in Slovakia, including governmental documents in the field of energy and foreign policy.

Keywords:

Energy Union, Gas supply security, Harmonization of regulatory frameworks, Energy efficiency, Decarbonisation, Slovak Presidency in the EU Council 2016

Expectations and challenges

Slovak political class has been viewing the Energy Union initiative from its very beginning primarily through the lenses of security of natural gas supply. After the EU summit in March 2015, which discussed the agenda of the Energy Union, Prime Minister of Slovakia Robert Fico shared his reading of the initiative as follows: "Energy Union means additional integration of the European common area. Its goal is to achieve security of each member state when it comes to supply of natural gas, to ensure availability of energy sources should it be gas or electricity, for affordable price. In addition, its goal is to create a common energy market that will defend the EU against a move of anyone who would like to misuse supply of natural gas as a political tool".² The understanding of the Energy Union primarily as a tool, which should aim at improving energy security of the member states in the field of natural gas supply as identified by PM Fico

¹ Energy Union. European Commission. <http://ec.europa.eu/priorities/energy-union/index_en.htm> [20. 9. 2015].

² Robert Fico: Energetická únia obráni EÚ pred zneužívaním plynu ako politického nástroja [Robert Fico: Energy Union will defend the EU against misusing of gas as a political tool]. Úrad vlády SR, 20. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.vlada.gov.sk/robert-fico-energeticka-unia-obrani-eu-pred-zneuzivanim-plynu-ako-politickeho-nastroja/>> [21. 9. 2015].

above is widely shared in Slovakia. Moreover, it is possible to conclude that energy security is a prevailing understanding of very sense of the Energy Union in/for Slovakia, which dominates public discourse providing answers to key questions like why we need it, what to expect from it, and finally, why to support it. A sort of "securitized approach" towards the Energy Union and/or its understanding rather as a "European Gas Union" in Slovakia could be explained by the following factors:

First, after the gas crisis in January 2009, security of natural gas supply became the top priority for Slovakia's energy policy. Economic loss of Slovakia, an outcome of full stoppage of gas supply from Russia through Ukraine for almost two weeks in January 2009, exceeded 1 billion euro. In order to face the stop of supply, the Government introduced the state of emergency, under which consumers consuming more than 60 thousand cm of gas a year had to stop taking of gas from distribution system, with the main aim to save gas for households during the crisis. As a result circa 800 companies in Slovakia stopped their economic activities during the two weeks; moreover, many of them were considering an option to move their production activities to neighbouring countries.³ The January 2009 gas crisis was the first and so far the most challenging threat to both energy and economic security of Slovakia since it became independent state in 1993. It is natural that security of gas supply has been identified as the priority number one for energy policy of Slovakia in the years following the January 2009 gas crisis. Reflection of the 2009 crisis still strongly affects both national debate and energy policy planning in Slovakia.

Second, diplomatic activities of both the European Commission and the Czech Presidency in the EU Council (the first half of 2009) did

play an important role in resolving the gas crisis in January 2009. Moreover, the EU support for the development of gas interconnectors between Slovakia and neighbouring EU member countries under the European Energy Program for Recovery has been a crucial factor for achieving a relative high level of gas security of Slovakia as of today against the pre-2009 crisis conditions. Nowadays the installed capacity of reverse flows of gas from Austria (launched into operation in October 2010 with capacity 16.8 mcm/day), the Czech Republic (firstly launched yet in January 2009 as a part of an effort to find a solution to the gas crisis; however, only in November 2011 it achieved the current capacity 35.3 mcm/day) and Hungary (starting from July 2015 with capacity 1.8 bcm/year) exceed far above historical maximum of daily gas consumption in Slovakia equal to 46.9 mcm, which was measured on 14 December 2001. Together with the construction of new compressor capacities, which for now allow transmission of gas on the whole territory of Slovakia from the West to the Eastern border with Ukraine, including from the underground gas storage facilities located in Western part of Slovakia (with actual storage capacity of 3.6 bcm), cross-border interconnectors with Austria, the Czech Republic, and Hungary, are main pillars of Slovakia's gas supply security.⁴ There is a consensual understanding across the political spectrum, expert community and wider public in Slovakia that the substantial improvement of national gas supply security achieved within the last five post-crisis years would hardly become possible without both political and financial support from the EU. That's another factor, which helps to explain why the Energy Union in Slovakia is predominantly perceived as an initiative relevant in terms of enhancing gas supply security.

And finally, the sort of a "gas first" perception of the Energy Union is not a unique Slovak reading of the initiative. The very idea of the creation of the Energy Union has been raised

³ For analysis see - Duleba, Alexander: Poučenia z plynovej krízy v januári 2009. Analýza príčin vzniku, pravdepodobnosti opakovania a návrhy opatrení na zvýšenie energetickej bezpečnosti SR v oblasti dodávok zemného plynu [Lessons from the January 2009 gas crisis. Analysis of its reasons, probability of a gas crisis re-emergence and proposals on enhancing energy security of Slovakia in the field of natural gas supply]. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, október 2009. Retrieved from: <<http://www.old.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/281>> [21. 9. 2015].

⁴ For data on reverse flows of gas from Austria, CR and Hungary to Slovakia, see Eustream, a.s. Slovak Gas TSO. <<http://www.eustream.sk/>> [25. 9. 2015]. For data on gas storage facilities in Slovakia see the web sites of operating companies: Nafta, a.s., <<http://www.nafta.sk/>>, Pozagas, a.s., <<http://www.pozagas.sk/>>, SPP Storage, a.s., <<http://www.sppstorage.cz/>>.

by the former Polish Prime Minister and the President of the European Parliament Jerzy Buzek in December 2009 also in the context of gas supply security of the EU. The series of Russian-Ukrainian gas crises in 2006 – 2009 that led to several interruptions of gas supply to the EU has been one of the main motivations beyond Buzek's proposal. He called the EU leaders to create "European Energy Community" that could become the next big EU project similar to the European Coal and Steel Community. He argued that the project would encompass cross-border connections and major investments, as well as gas purchases from third countries and measures to meet all the major challenges facing the EU today, including the economic downturn.⁵ In 2014 when Russia started its military aggression against Ukraine successor of Jerzy Buzek on the post of Polish Prime Minister Donald Tusk who was the first EU leader who used the term "Energy Union" pointed out that the EU has to decrease its energy dependence on Russia as it makes Europe weak. He argued that Europe should undertake the lengthier task of breaking up the Russian gas monopoly and restoring free market competition. As to Donald Tusk, Europe should confront Russia's monopolistic position with a single European body charged with buying its gas.⁶ The idea of a joint purchase of Russian gas became the core element of the Tusk's proposal. The then European Energy Commissioner Günther Oettinger supported it arguing that the EU wants a uniform price for Russian gas for all its member states in order to prevent Russia to play her "divide and rule" games.⁷ However, the Slovak government took rather a reserved position when it comes to

joint purchase of gas from Russia (for more about this position of Slovakia see below).

Nevertheless, the prevailing understanding of what to expect from the Energy Union in Slovakia might be summarized as follows: first, the Energy Union should be instrumental in strengthening the gas security of the member states; and second, it should facilitate better coordination within the EU when it comes to development of missing cross-border energy infrastructure, and especially in the region of Central and South-Eastern Europe, including more robust funding for respective projects. In general, Slovak expectations concerning the Energy Union are framed with Slovakia's own positive experience with the EU that helped Slovakia to address gas security challenges brought by the January 2009 gas crisis. However, Slovak expectations in this regards have not yet gone far beyond the role of the EU in developing missing cross-border energy infrastructure.

In June 2014 the spokesperson of the Slovak Ministry of Economy Stanislav Jurikovič, when responding on the question from media what is Slovakia's position on the plan to create Energy Union, said: "Any concrete setting of the Energy Union should bring added value [to member states] and should not threaten functioning of domestic market [in Slovakia] especially in terms of competition between [energy] sources."⁸ Protection of the energy sovereignty of the EU member states expressed as, first, their right to decide about their national energy mix, and second, their right to exercise their own national regulatory policy, is the main and most frequently used argument by Slovak official representatives when they comment on Energy Union. There is not a clear understanding as yet how to synchronize the protection of Slovak domestic energy market with the main goal of the project, i.e. creation a single energy market within the EU. The Slovak government views the formation of the Energy Union rather as a complex process with an open end. In general, it supports strengthening of the EU ener-

⁵ Buzek calls for EU "energy community".

EurActiv.com, 11. 12. 2009. Retrieved from:

<<http://www.euractiv.com/energy/buzek-calls-eu-energy-community-news-223116>> [25. 9. 2015].

⁶ Tusk, Donald: A United Europe can end Russia's energy stranglehold. Financial Times, 21. 4. 2015. Retrieved from:

<<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabdc0.html#axzz3ml58kjh>> [25. 9. 2014].

⁷ EU wants same price for Russian gas for all its members: Oettinger. EurActiv.com, 2. 5. 2014, Retrieved from:

<<http://www.euractiv.com/sections/energy/eu-wants-same-price-russian-gas-all-its-members-oettinger-301890>> [26. 9. 2015].

⁸ K návrhu vytvoriť Energetickú úniu sme zatiaľ zdržanliví [We are restrained yet when it comes to proposal on the creation of the Energy Union]. vEnergetike, 2. 6. 2014. Retrieved from: <<http://venergetike.sk/aktuality/clanok/1334-k-navrhu-vytvorit-energeticku-uniu-sme-zatial-zdrzanlivi>> [26. 9. 2015].

gy policy, however, when it comes to single energy market, there are still many open questions, on which the Slovak government does not have an exact answers. It has identified its basic starting points for talks with the European Commission and the governments of the member states (see below); however, it rather waits for further clarification of their positions and following discussions within the EU.

Political context

The peculiarity of Slovakia's approach towards the Energy Union project leans on the fact that the leader of the project on behalf of the EU institutions is a Slovak member of the European Commission Maroš Šefčovič who was nominated by the current Slovak government. Maroš Šefčovič is the Vice-President of the European Commission for the Energy Union in the Juncker's team. His portfolio includes also coordination of agendas of seven other Commissioners (climate action, environment, agriculture, transport, internal market, regional policy and research).⁹

In order to meet the condition of a political legibility of the members of the new Juncker's commission Maroš Šefčovič was running successful election campaign to the European Parliament in Slovakia in May 2014 as the leader of the ballot of the SMER Social Democracy party led by the Slovak Prime Minister Robert Fico. After the successful elections Prime Minister Fico confirmed nomination of Maroš Šefčovič as a Slovak representative to the European Commission saying: "Our expectation is that Maroš Šefčovič will become Vice-President of the Commission again. We are interested in important economic portfolio he could take over".¹⁰ Actually the expectations of the Slovak Prime Minister when it comes to a portfolio of Maroš Šefčovič in the Juncker's

Commission were met, however, it is too early to assess how the political relationship as well as personal contacts between the Vice-President of the European Commission for the Energy Union and the current Slovak government will affect Slovakia's positions as well as its engagement in the implementation of the Energy Union. Anyway, present discourse shows that there are some important nuances, which make Brussels EU perspective on Energy Union represented by a Slovak member of the Commission, a bit different to the Slovak Government's one.

Progress in the implementation of the "Energy Union with a forward-looking climate change policy" has been identified as one of the five priorities of the Slovak Presidency in the EU Council in the second half of 2016 as well as the respective EU Presidency Trio Program (Netherlands, Slovakia, Malta: January 2016 – June 2017).¹¹ Deputy Foreign Minister for EU affairs of the Slovak Republic Peter Javorčík responsible for the preparation of the Slovak EU Presidency 2016 on the margin of the above priority said that the Energy Union will be a strong topic for Slovak Presidency.¹² As the main challenge for Slovakia as the EU Presidency country Peter Javorčík identified a capacity to match heterogeneous interests and priorities of the member states in the field. As to him, Energy Union is more sensitive topic for Slovakia than for some other member states due to higher level of energy intensity of Slovak economy. The share of industry in the primary energy consumption of Slovakia is 40 % against the EU average, which is 25 %. Slovakia is more vulnerable in terms of energy security whereas northern member states prioritize energy efficiency and climate policy. Slo-

⁹ See – The Commission's structure. European Commission. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/about/structure/index_en.htm#te> [27. 9. 2015].

¹⁰ Premiér Fico očakáva, že Maroš Šefčovič sa opäť stane podpredsedom Európskej komisie. Teraz Slovensko, 25. 6. 2014. Retrieved from: <<http://www.teraz.sk/slovensko/fico-sefcovic-ek-podpredseda/89415-clanok.html>> [27. 9. 2015]. Previously Maroš Šefčovič served as the Vice President for institutional affairs in the Barroso Commission (2008 – 2014).

¹¹ Východiská 18-mesačného Programu Rady EÚ – príspevkov Slovenskej republiky [Basis of the 18-month EU Council Program – Contribution of the Slovak Republic]. Government of the Slovak Republic, material no. UV-23758/2015, adopted on 1. 7. 2015. Retrieved from: <<http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24754>> [27. 9. 2015].

¹² Javorčík: Slovensko musí počas šéfovania EÚ skĺbiť energetické záujmy [Javorčík: Slovakia has to match energy interests during its EU Presidency]. TASR, 12. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.teraz.sk/ekonomika/javorcik-slovensko-musi-pocas-sef/124632-clanok.html>> [27. 9. 2015].

vak Presidency will aim at eliminating barriers between member states when it comes to the creation of a single energy market. However, he said, "we will not aim at the creation of one central European regulatory authority; rather we will aim at strengthening ACER (Agency for the Cooperation of Energy Regulators), which represents a network of national regulators."¹³

It is expected that during the Netherlands – Slovakia – Malta Trio Presidency (January 2016 – June 2017) the EU institutions will draft and adopt a new directive on the gas supply security as well as revise the decision on transparency of intergovernmental agreements with external energy suppliers. When it comes to climate policy it is expected that the new directive on energy efficiency will be adopted as well as that there will be talks on the revision of the directive on the use of renewable sources of energy. Following the program document adopted by the Slovak Government, during its EU Council Presidency Slovakia will pay priority attention to the further development of the energy infrastructure that is a basic precondition for strengthening energy security and the completion of the EU energy market. As far as further measures in energy efficiency and climate policy is concerned Slovakia will advocate a costs efficient approach in order to enhance competitiveness of European companies. Special attention Slovakia will be pay to the safe use of nuclear energy, including to its important role in achieving goals of climate policy and decarbonisation for 2030.¹⁴

Priorities of Slovakia's EU Presidency 2016 program in the field of energy fully reflect energy policy of the current Slovak Government, including its present approach towards the Energy Union.

Public debate

Positions of main actors in the Slovak national debate on the Energy Union (Government, opposition parties, businesses and NGOs) might be summarized as follows:

First, the current Slovak Government welcomes the initiative and supports its goals, especially in the area of strengthening security of

natural gas supply, including the development of cross-border gas transmission infrastructure in the region of Central Europe; however, it has strong reservations when it comes to harmonization of regulatory policy on the EU level. Furthermore, the Slovak government will insist upon inclusion of nuclear energy into the concept of the Energy Union, especially when it comes to achieving Union's goals in the field of decarbonisation and climate policy. And finally, it will be pushing ahead the inclusion of the Easting gas pipeline project into the list of PCI.¹⁵

Second, most of Slovak opposition parties that are represented in the Slovak parliament express a general support to the Energy Union, however, without more detailed arguments. The exception is a liberal Freedom and Solidarity (SaS), which sees the Energy Union rather as a new bureaucratic initiative of Brussels that brings additional feckless regulations as well as strengthens concentration of both administrative and political competences in hands of the EU-crats.¹⁶ Representatives of the Slovak Christian Democratic Union (SDKU) criticise the current Government for insufficient focus on the use of renewables and improving energy efficiency, and believe that Energy Union will be pushing the Slovak Government to change its slow-moving approach in the field;¹⁷

Third, representatives of Slovak business associations are rather sceptical when it comes to expectations that the Energy Union might lead to cutting energy prices and thus improving competitiveness of Slovak companies

¹⁵ For Slovakia's "red lines" see interview with the Economy Minister Pavol Pavlis – Pavlis: pri Energetickej únii si kladieme podmienky [Pavlis: we impose conditions when it comes to the Energy Union]. Pravda, 20. 3. 2015. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/349343-pri-energetickej-unii-si-kladieme-podmienky/>> [27. 9. 2015].

¹⁶ Vačko, Filip: Energetická únia prinesie aj väčšiu regulačnú záťaž [Energy Union will bring also major regulatory burden]. Europskaunia.sulik.sk, 27. 7. 2015. Retrieved from: <<http://europskaunia.sulik.sk/energeticka-unia-prinesie-regulacnu-zataz/>> [28. 9. 2013].

¹⁷ Slovensko by malo investovať do OZE, tvrdí europoslanec Štefanec [Slovakia should invest into renewables]. Denník N, 31. 5. 2015. Retrieved from: <<http://energia.dennikn.sk/spravodajstvo/obnovitelne-zdroje/slovensko-by-malo-investovat-do-oze-tvrdi-europoslanec-stefanec/16557/>> [28. 9. 2015].

¹³ Ibid.

¹⁴ Východiská 18-mesačného programu... ibid.

because, first, it is still not clear what the Energy Union brings in the field of subsidies to the use of renewable sources of energy, and second, member states will hardly oust of national regulatory policies;¹⁸

And finally, green activists and NGOs in Slovakia criticise the Energy Union as an insufficient project as it does not prevent the Slovak Government in relying on the use of nuclear and coal in the national energy mix.¹⁹

Security of gas supply

The idea raised by Donald Tusk concerning a joint purchase of gas has been overridden by rather negative assessments in the Slovak discourse. The main argument raised by energy experts and also some officials against a joint purchase of gas on the EU level is that a monopolistic position of a European gas purchaser would violate liberal principles of the gas market within the EU, including the rule of competitiveness. As to the head of the ÚRSO (Regulatory Office for Network Industries – Slovak national regulatory authority) Jozef Holjenčík: “It would be worse even in comparison with the former COMECON planning, as each state has different priorities and different industrial conditions. Who and how would decide how much gas is needed for a particular state and what a given authority would do if some states would take more or some of them less of purchased gas?”, pointed out Holjenčík.²⁰ Minister of Economy of SR Pavol Pavlis

admitted that Slovakia is open to discuss a joint purchase of gas, however, provided, first, that it would be designed only for a case of supply crisis, and second, a joint European agency would act on a regional scale that means it would represent only member states affected by a given supply crisis.²¹ Definitely, the idea raised by Slovak Ministry of Economy about joint purchasing of gas, however, only in case of crisis and only on regional scale represents important shift from the original Tusk’s proposal, however, there is still no clarity how that might work under real conditions.

When it comes to a review of the contracts with external suppliers by the European Commission, Slovakia’s position voiced by Economy Minister Pavlis is that it should be applied only on intergovernmental contracts; however, commercial contracts concluded between private commercial entities should not fall into this procedure. He added: “All contracts regardless of who are contracting parties should comply with the EU legislation. We are ready to discuss pragmatic ways to improve transparency of contracts that affect internal market of the EU and energy security of the member states under condition of respect for freedom to conclude contracts as well as a clear division of competences between the EU level and the national level of member states”. Pavlis also admitted that the European Commission could be given a competence to review intergovernmental contracts of the member states before they are concluded.²² Again, the line dividing competences between the EU and the member states when it comes to reviewing of intergovernmental contracts with non-EU suppliers is an idea, which still should be specified in more detail way; however, it is still not the case.

As far as it concerns new infrastructure projects in the field of gas interconnections that have been mentioned in the context of the Energy Union debate in Slovakia, together with the Polish – Slovak interconnector, Slovak government promotes the inclusion of the Easting gas pipeline project into the PCI list.

¹⁸ Odkladal, Martin: Firmy podporujú Energetickú úniu, ak prinesie nižšie ceny a vyššiu bezpečnosť [Companies support Energy Union if it is about to bring lower prices and more security]. *Energie Portal*, 26. 2. 2015. Retrieved from:

<<http://www.energie-portal.sk/Dokument/firmy-podporuju-energeticku-uniu-ak-prinesie-nizsie-ceny-a-vyssiu-bezpecnost-102320.aspx>> [27. 9. 2015].

¹⁹ Greenpeace: Energetická únia musí dať jasný stop uhliu a jadru [Greenpeace: Energy Union should clearly bring a stop to coal and nuclear]. *TASR*, 5. 6. 2015. Retrieved from:

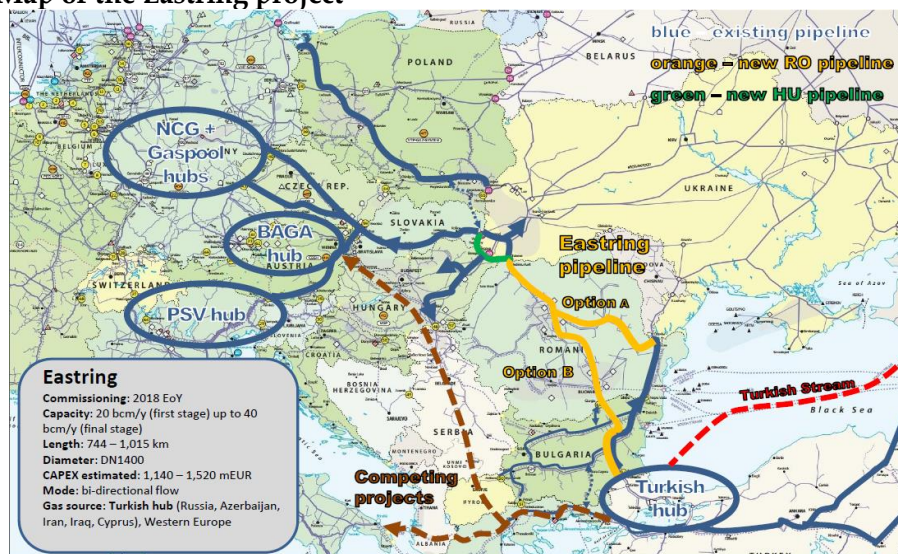
<<http://www.teraz.sk/ekonomika/greenpeace-sefcovic-eastring-reakcia/138892-clanok.html>> [27. 9. 2015].

²⁰ Holeš, Michal: Nedoplatí Slovensko na spoločný nákup plynu? [Will not Slovakia suffer from a joint purchase of gas?]. *Pravda*, 6. 5. 2014. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/316780-nedoplati-slovensko-na-spolocny-nakup-plynu/>> [27. 9. 2015].

²¹ Pavlis: pri Energetickej únii si kladieme podmienky..., *ibid.*

²² *Ibid.*

Map of the Eastring project

Source: eustream, a.s.

The Eastring gas pipeline project has been presented for the first time by the Slovak gas TSO eustream, a.s. in November 2014. The main arguments in favour of the project proposed by eustream, a.s. are as follows: first, it provides for alternative route of supply of Russian gas to the Visegrad 4 countries should Russia terminate transit via Ukraine after 2019 (and if the Turkish stream becomes a reality); second, it meets need in security of supply for 100 % of all Balkan countries' consumption; third, it offers additional utilization for CZ, SK, PL, UA, RO, BG transit and storage capacities; fourth, it provides Western shippers with possibility to supply Balkan countries and even Turkey from NCG/Gaspool/Baumgarten; fifth, it provides corridor for exporting Romanian gas from new deposits (offshore, shale), including utilization of Romanian transit pipelines (contracts expiring 2015/2016); sixth, it creates corridor ready for future gas imports to Europe from alternative sources – AGRI, TANAP, Caspian, Iran, Iraq, Egypt, Israel, Cyprus, etc. via a perspective Turkish natural gas hub/border Turkey/BG; and finally, it is in full compliance with all EU rules (implemented by existing EU TSOs without any involvement of a specific shipper).²³

²³ Eastring. New gas pipeline project for Central and South Eastern Europe. Retrieved from: <http://www.eastring.eu/> [27. 9. 2015].

²⁴ Javorčík: Slovensko musí... ibid.

To sum up, when it comes to gas security measures discussed within the Energy Union initiative Slovak officials raised some specific ideas about joint purchase of gas and the review of intergovernmental contracts with external suppliers, however, they are not yet elaborated in details.

Energy market and regulatory policy

As already noted above Slovakia does not support creation of a central regulatory authority on the EU level, however, it is open to discuss strengthening competences of ACER on the provision that it remains a network for co-operation of national energy regulators.²⁴

Prime Minister Fico and members of his cabinet are very clear in this respect: "We are asserting that national regulators shall have possibility to regulate energy prices as we have to see differences between both markets and the conditions of consumers in Germany and Slovakia, in France, Italy, and also in Bulgaria and Romania."²⁵ The head of the ÚRSO

²⁵ Energetická regulácia musí zostať na Slovensku, tvrdí Fico [Energy regulation should remain under competence of Slovakia, Fico says]. EurActiv.sk, 30. 3. 2015. Retrieved from: <http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/energeticka-regulacia-musi-ostat-na-slovensku-tvrdi-fico-023572> [27. 9. 2015].

²⁶ Predseda regulačného úradu: ceny energií zostanú v krajinách Únie rôzne [Chairman of the regulatory

(Slovak national regulatory authority) Jozef Holjenčík thinks that there will be different energy prices in the EU member states anyway since each member state has a different energy mix, different energy system, different structure of industry and different structure of consumers. Therefore, he added, prices have to be and will remain to be different even if there will be Energy Union with common rules.²⁶ The spokesperson of the ÚRSO Miroslav Lupták added: „Project [of the Energy Union] offers overall approaches to the solutions of problems from the position of old member states, it does not consider essentially lower economic production rate and social conditions of new member states. Income structure of our citizens differs fundamentally from developed Western European countries and therefore it is a mistake to think that there is a general solution good for all.“²⁷

To sum up, Slovakia strongly opposes the idea concerning creation of a central European regulatory authority as well as unified regulatory policy on the EU level. It is open to discuss strengthening the role of ACER, however, unlike in case of European gas purchaser or the matter of reviewing contracts with external gas suppliers, the members of the government or Slovak officials have not yet presented any specific proposal how they see a strengthened role of ACER. One can assume that the current understanding of what the EU single energy market might be in the future reflects Slovakia's experience with a quite successful regional market-coupling in electricity between CZ-SK-HU-RO.

The project of regional integration of electricity markets started from the coupling of day-ahead electricity markets between the Czech Republic (CZ) and Slovakia (SK) in 2009. Hungary (HU) joined the CZ-SK project in 2012 followed by Romania (RO) in 2014. On 19 No-

vember 2014 the CZ-SK-HU-RO Market Coupling (also called 4M Market Coupling or 4M MC) was successfully launched, integrating the Czech, Slovak, Hungarian and Romanian day-ahead electricity markets. The project started in August 2013 with the aim to extend the CZ-SK-HU Market Coupling towards Romania and to implement the PCR (Price Coupling of Regions) solution. Transmission system operators (ČEPS, SEPS, MAVIR and Transelectrica) together with power exchanges (OTE, OKTE, HUPX and OPCOM) supported by national energy regulators (ERÚ, ÚRSO, MEKH and ANRE) collaborate to develop and implement all necessary solutions which ensure technical and procedural compatibility of 4M MC with the target European solution which is already implemented in other coupled European regions. Market coupling allows higher efficiency of trading and capacity allocation, which leads to higher security of supply, higher liquidity and lower price volatility.²⁸

The CZ-SK-HU-RO market-coupling, in which Poland has an observer status, does present the regional integration of electricity markets still with autonomous and different national regulatory policies of the participating states. And that is also how Slovak authorities see the future EU energy market.

Energy efficiency and decarbonisation

Slovakia will insist on the principle of subsidiarity and technological neutrality in the field of energy, including the EU climate policy. In other words it will be defending the right of the EU member states to decide about the composition of their national energy mix. As to Economy Minister of SR Pavol Pavlis, Slovakia will aim at anchoring nuclear energy as an energy source critically important for achieving the goals of the EU climate policy in the context of the EU discussions on Energy Union. The decision of Germany to cease from nuclear energy is a sovereign decision of German government whereas Slovakia will continue to use

office: energy prices will remain different in the Union' member states]. *Sme*, 27. 7. 2015.

Retrieved from:

<<http://ekonomika.sme.sk/c/7934290/predseda-regulacneho-uradu-ceny-energii-zostanu-v-krajinach-unie-rozne.html>> [27. 9. 2015].

²⁷ ÚRSO má vážne výhrady k Eneregetickej únii [ÚRSO has serious objections against the Energy Union]. *Energie Portal*, 26. 3. 2015. Retrieved from:

<<http://www.energie-portal.sk/Dokument/urso-ma-vazne-vyhrady-k-energetickej-unii-102344.aspx>> [27. 9. 2015].

²⁸ Stanciu, Oana: The Czech-Slovak-Hungarian-Romanian Day-ahead Electricity Market Coupling successfully started. *Visegrad Plus*, 27. 11. 2014. Retrieved from:

<<http://visegradplus.org/czech-slovak-hungarian-romanian-day-ahead-electricity-market-coupling-successfully-started/>> [13. 9. 2015].

nuclear energy as well as to develop its existing and also new nuclear capacities.²⁹

Slovakia is quite successful in meeting the goals of the EU climate policy stated for 2020. So far it was the most successful among the V4 countries as the EU new member states when it comes to reduction of greenhouse gas emissions. In 2014 it reduced greenhouse gas emissions by 41.7 % against 1990 (Czech Republic – 35.5 %, Hungary – 38.8 %, and Poland – 15.1 %). There are estimations stipulating that following the 2030 goals Slovakia will be expected to reduce its greenhouse emissions by additional 10 %. When it comes to the use of renewables Slovakia is committed to increase their share in national energy mix to 14 % by 2020. Yet in 2012 it achieved 12 %. As far as energy efficiency is concerned following the Slovak Ministry of Environment by the end of 2013 Slovakia met 81 % of its commitment till 2020.³⁰

The share of nuclear energy in generation of electricity in Slovakia steadily exceeds 50 % (54.96 % in 2014). The nuclear energy will remain the cornerstone of Slovakia energy mix. As to Economy Minister Pavlis Slovakia can agree with the EU ambitious goals in climate policy, however, on the proviso that it will rely on the use of nuclear energy.³¹ Following assessments of the Slovak government one can conclude that Slovakia is neither a driver of the climate policy of the EU nor it has serious problems to meet its ambitious goals identified within the framework of the Energy Union.

Conclusion

The prevailing understanding of what to expect from the Energy Union in Slovakia might be summarized as follows: first, the Energy Union should be instrumental in strengthening the gas security of the member states; and second, it should facilitate better coordination within the EU when it comes to development of missing cross-border energy infrastructure, and especially in the region of Central and South-Eastern Europe, including more robust funding for respective projects. In general, Slovak expectations concerning the Energy Union are framed with Slovakia's own positive experience with the EU that helped Slovakia to address gas security challenges brought by the January 2009 gas crisis. However, Slovak expectations in this regards have not yet gone far beyond the role of the EU in developing missing cross-border energy infrastructure.

At the same time, Slovakia strongly opposes the idea about a creation of central European regulatory authority as well as unified regulatory policy on the EU level. It is open to discuss strengthening of the role of ACER, however, the members of the government or Slovak officials have not yet presented any specific proposal how they see a strengthened role of ACER. One can assume that the current understanding of what the EU single energy market might be in the future reflects Slovakia's experience with a quite successful regional market-coupling in electricity between CZ-SK-HU-RO, which is a case for integrated regional market in electricity, however, with regulatory policies being fully under national control.

References:

- ²⁹ Minister hospodárstva v Bruseli na zasadnutí Rady ministrov pre dopravu, telekomunikácie a energetiku [Minister of Economy attended the meeting of the Council of ministers for transport, telecommunications and energy]. Ministry of Economy of SR, 6. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.mhsr.sk/aktuality-minister-hospodarstva-v-bruseli-na-zasadnuti-rady-ministrov-pre-dopravu--telekomunikacie-a-energetiku/10s144995c>> [27. 9. 2015].
- ³⁰ Klimatická a energetická politika EÚ do roku 2030 [Climate and energy policy of the EU till 2030]. EurActiv.sk, 30. 6. 2015. Retrieved from: <http://www.euractiv.sk/energetika/zoznam_liniek/klimaticka-a-energeticka-politika-eu-s-vyhľadom-do-roku-2030-000333> [27. 9. 2015].
- ³¹ Pavlis: pri Energetickej únii si kladieme podmienky... *ibid.*

- Buzek calls for EU "energy community". EurActiv.com, 11. 12. 2009. Retrieved from: <<http://www.euractiv.com/energy/buzek-calls-eu-energy-community-news-223116>> [25. 9. 2015].
- DULEBA, A.: Poučenia z plynovej krízy v januári 2009. Analýza príčin vzniku, pravdepodobnosti opakovania a návrhy opatrení na zvýšenie energetickej bezpečnosti SR v oblasti dodávok zemného plynu [Lessons from the January 2009 gas crisis. Analysis of its reasons, probability of a gas crisis re-emergence and proposals on enhancing energy security of

- Slovakia in the field of natural gas supply]. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, október 2009. Retrieved from: <<http://www.old.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/281>> [21. 9. 2015].
- Energetická regulácia musí zostať na Slovensku, tvrdí Fico [Energy regulation should remain under competence of Slovakia, Fico says]. EurActiv.sk, 30. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/energeticka-regulacia-musi-ostat-na-slovensku-tvrdi-fico-023572>> [27. 9. 2015].
- EU wants same price for Russian gas for all its members: Oettinger. EurActiv.com, 2. 5. 2014. Retrieved from: <<http://www.euractiv.com/sections/energy/eu-wants-same-price-russian-gas-all-its-members-oettinger-301890>> [26. 9. 2015].
- Greenpeace: Energetická únia musí dať jasný stop uhliu a jadru [Greenpeace: Energy Union should clearly bring a stop to coal and nuclear]. TASR, 5. 6. 2015. Retrieved from: <<http://www.teraz.sk/ekonomika/greenpeace-sefcovic-eastring-reakcia/138892-clanok.html>> [27. 9. 2015].
- HOLEŠ, M.: Nedoplatí Slovensko na spoločný nákup plynu? [Will not Slovakia suffer from a joint purchase of gas?]. Pravda, 6. 5. 2014. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/316780-nedoplati-slovensko-na-spolocny-nakup-plynu/>> [27. 9. 2015].
- Javorčík: Slovensko musí počas šéfovania EÚ sklbiť energetické záujmy [Javorčík: Slovakia has to match energy interests during its EU Presidency]. TASR, 12. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.teraz.sk/ekonomika/javorcik-slovensko-musi-pocas-sef/124632-clanok.html>> [27. 9. 2015].
- K návrhu vytvoriť Energetickú úniu sme zatiaľ zdržanliví [We are restrained yet when it comes to proposal on the creation of the Energy Union]. vEnergetike, 2. 6. 2014. Retrieved from: <<http://venergetike.sk/aktuality/clanok/1334-k-navrhu-vytvorit-energeticku-uniu-sme-zatial-zdrzanlivi/>> [26. 9. 2015].
- Klimatická a energetická politika EÚ do roku 2030 [Climate and energy policy of the EU till 2030]. EurActiv.sk, 30. 6. 2015. Retrieved from: <http://www.euractiv.sk/energetika/zoznam_liniek/klimacka-a-energeticka-politika-eu-s-vyhľadom-do-roku-2030-000333> [27. 9. 2015].
- ODKLADAL, M.: Firmy podporujú Energetickú úniu, ak prinesie nižšie ceny a vyššiu bezpečnosť [Companies support Energy Union if it is about to bring lower prices and more security]. Energie Portal, 26. 2. 2015. Retrieved from: <<http://www.energieportal.sk/Dokument/firmy-podporuju-energeticku-uniu-ak-prinesie-nizsie-ceny-a-vysiu-bezpecnost-102320.aspx>> [27. 9. 2015].
- Pavlis: pri Energetickej únii si kladieme podmienky [Pavlis: we impose conditions when it comes to the Energy Union]. Pravda, 20. 3. 2015. Retrieved from: <<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/349343-pri-energetickej-unii-si-kladieme-podmienky/>> [27. 9. 2015].
- Predseda regulačného úradu: ceny energií zostanú v krajinách Únie rôzne [Chairman of the regulatory office: energy prices will remain different in the Union' member states]. Sme, 27. 7. 2015. Retrieved from: <<http://ekonomika.sme.sk/c/7934290/predseda-regulacneho-uradu-ceny-energii-zostanu-v-krajinach-unie-rozne.html>> [27. 9. 2015].
- Premiér Fico očakáva, že Maroš Šefčovič sa opäť stane podpredsedom Európskej komisie. Teraz Slovensko, 25. 6. 2014. Retrieved from: <<http://www.teraz.sk/slovensko/fico-sefcovic-ek-podpredseda/89415-clanok.html>> [27. 9. 2015].
- Robert Fico: Energetická únia obráni EÚ pred zneužívaním plynu ako politického nástroja [Robert Fico: Energy Union will defend the EU against misusing of gas as a political tool]. Úrad vlády SR, 20. 3. 2015. Retrieved from: <<http://www.vlada.gov.sk/robert-fico-energeticka-unia-obrani-eu-pred-zneuzivanim-plynu-ako-politickeho-nastroja>> [21. 9. 2015].
- Slovensko by malo investovať do OZE, tvrdí europoslanec Štefanec [Slovakia should invest into renewables]. Denník N, 31. 5. 2015. Retrieved from: <<http://energia.dennikn.sk/spravodajstvo/obnovitelne-zdroje/slovensko-by-malo-investovat-do-oze-tvrdi-europoslanec-stefanec/16557/>> [28. 9. 2015].
- STANCIU, O.: The Czech-Slovak-Hungarian-Romanian Day-ahead Electricity Market Coupling successfully started. Visegrad Plus, 27. 11. 2014. Retrieved from: <<http://visegradplus.org/czech-slovak-hungarian-romanian-day-ahead-electricity-market-coupling-successfully-started/>> [13. 9. 2015].

TUSK, D.: A United Europe can end Russia's energy stranglehold. Financial Times, 21. 4. 2015. Retrieved from:
<<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabdc0.html#axzz3ml58kJhc>> [25. 9. 2014].

ÚRSO má vážne výhrady k Energetickej únii [ÚRSO has serious objections against the Energy Union]. Energie Portal, 26. 3. 2015. Retrieved from:
<<http://www.energie-portal.sk/Dokument/urso-ma-vazne-vyhrady-k-energetickej-unii-102344.aspx>> [27. 9. 2015].

VÁČKO, F.: Energetická únia prinesie aj väčšiu regulačnú záťaž [Energy Union will bring also

major regulatory burden]. Europskaunia.sulik.sk, 27. 7. 2015. Retrieved from:
<<http://europskaunia.sulik.sk/energeticka-unia-prinesie-regulacnu-zataz/>> [28. 9. 2013].

Východiská 18-mesačného Programu Rady EÚ – príspevok Slovenskej republiky [Basis of the 18-month EU Council Program – Contribution of the Slovak Republic]. Government of the Slovak Republic, material no. UV-23758/2015, adopted on 1. 7. 2015.

Retrieved from:

<<http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24754>> [27. 9. 2015].

GLOBALIZÁCIA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA A JEJ MAKROEKONOMICKÉ ASPEKTY

LENKA PELEGRINOVÁ – MARTIN LAČNÝ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: pelegrinova@vubleasing.sk
martin.lacny@unipo.sk

Abstract:

Intellectual property as assets in intangible form is classified in most countries under the definitions of the TRIPS Agreement and PCT according to the manner of its protection. This article presents results of an analysis of relationship between the protection of intellectual property rights at certain globalisation level and verification of their influence on macroeconomic indicators in selected countries of a similar intellectual property protection system under the PCT. The time and cross-sectional data enabled to test the objections by applying a non-parametric statistical method – panel data regression with the effect of random cross-sectional variables. The conclusions show that there is a statistically significant probability of the relation between the quantity of registered patents and the level of GDP, GDP per capita and ANNI.

Keywords:

Intellectual property protection, Patent Cooperation Treaty, KOF Index of Globalization, Panel data

Úvod

Duševné vlastníctvo predstavuje relatívne nový druh vlastníctva majetku v jeho nehmot-

nej podobe. Ide o vlastníctvo výsledku duševnej činnosti, ktoré sa môže vzťahovať na umeleckú činnosť, databázy informácií, inovácie produktov a služieb, ako aj na mikroorganizmy a biologické procesy. História globalizácie duševného vlastníctva sa viaže na prvé legislatívne úpravy, v rámci ktorých sa priemyselne vyspelé krajiny v 19. storočí snažili o presadenie patentov a autorských práv v snahe o vlastný ekonomický rast a ochranu vlastnej kultúrnej autonómie. Tieto snahy realizované formou Parížskeho dohovoru pre ochranu priemyselného vlastníctva (1883) a Bernského dohovoru pre ochranu literárnych a umeleckých diel (1886) umožnili vytvorenie náskoku priemyselne vyspelých krajín a zároveň predstavujú počiatok vytvárania sekundárneho trhu s duševným vlastníctvom.

Z hľadiska inštitucionálnej roviny globalizácie pôsobia v oblasti práv duševného vlastníctva najmä dve medzinárodné organizácie, Svetová obchodná organizácia a Svetová organizácia duševného vlastníctva, ktoré vytvárajú základné legislatívne rámce platné pre signujúce štáty, čiže pre väčšinu štátov sveta. Svetová obchodná organizácia, anj. World Trade Organisation (ďalej WTO), zastrešuje obchodnú a právnu stránku duševného vlastníctva pro-

stredníctvom Dohody o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva, anj. Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights (ďalej Dohoda TRIPS).

Svetová organizácia duševného vlastníctva, anj. World Intellectual Property Organisation (ďalej WIPO), ktorá je jednou zo 17-tich špecializovaných agentúr Organizácie spojených národov (OSN) sa na globálnej úrovni v oblasti duševného vlastníctva angažuje najmä prostredníctvom Zmluvy o patentovej spolupráci, anj. Patent Cooperation Treaty (ďalej Zmluva PCT). Dohoda TRIPS a Zmluva PCT, vrátane ich dodatkov a noviel, predstavujú akýsi globálny rámec pre ochranu práv duševného vlastníctva. V rámci pravidiel a definícií týchto dvoch zmlúv sa uplatňuje ochrana duševného vlastníctva na regionálnej, národnej aj nadnárodnej úrovni, pričom ostatné platné medzinárodné dohody v oblasti duševného vlastníctva ďalej dopĺňajú a špecifikujú globálne prostredie, v ktorom sa formuje sekundárny trh s duševným vlastníctvom ako nehmotným majetkom.

1. Duševné vlastníctvo

Pre pochopenie myšlienky globalizácie duševného vlastníctva je v prvom rade nevyhnutné správne pochopiť a pracovať s pojmami v danej problematike. Samotný pojem duševné vlastníctvo je vnímaný autormi z troch rôznych hľadísk (Beháňová, 2008, s. 2):

1. ako objekt, predmet, t.j. autorské práva, patenty, ochranné známky, a pod.;
2. ako obsah práv, čiže súbor subjektívnych oprávnení tvorcu k výsledku tvorivej duševnej činnosti;
3. ako právo, čiže súbor noriem, ktoré sa zaoberajú právnou reguláciou vzťahov medzi aktérmi.

Nejednotnosť vnímania pojmu vedie následne k nesúladu jeho interpretácie pri analýze, či definovaní kvalitatívnych a kvantitatívnych vlastností. Laická verejnosť, ale aj mnoho autorov zaoberajúcich sa problematikou, sa opiera o pojem duševného vlastníctva, pričom majú na mysli výsledky tvorivej intelektuálnej duševnej činnosti. Duševné vlastníctvo vnímajú ako objekt a zároveň aj ako právo samotné. Podľa Teja et al. (2015) tvorivé a inovatívne prístupy ako súčasť kreatívnej ekonomiky sú

v súčasnosti predmetom skúmania viacerých vedných odborov.

Je však dôležité uvedomiť si zásadný rozdiel medzi výsledkom tejto tvorivej duševnej činnosti, ktorá sa následne pretvorí do nehmotnej idey, umeleckého diela, vynálezu, znalosti, a medzi duševným vlastníctvom. Samotný pojem vlastníctvo napovedá, že tu ide o určitý právny vzťah, ktorý vzniká na základe subjektívneho práva. Subjektívne právo predstavuje v tomto prípade len možnosť, oprávnenie jednotlivca na nárokovanie si svojho vlastníctva. Toto právo je, resp. malo by byť, garantované objektívnym právom, ktoré predstavuje súbor právnych noriem upravujúcich oblasť duševného vlastníctva.

Duševné vlastníctvo predstavuje spôsob ochrany akejkoľvek inovatívnej myšlienky, či už technického alebo umeleckého charakteru. Takáto myšlienka, idea, či invencia má špecifickú hodnotu pre rôzne strany s možnosťou angažovania sa v procese realizácie takejto myšlienky. Ochrana duševného vlastníctva prostredníctvom rôznych foriem je teda nástrojom, ktorý by mal zjednodušiť uchopenie nehmotnej idey, ktorá sama o sebe bez realizácie nemá rovnakú hodnotu ako výstup jej realizácie. Ochrana duševného vlastníctva umožňuje kreatívnym mysliteľom a vynálezcom premeniť nehmotnú myšlienku v obchodovateľný artikel, pričom im vyššia autorita garantuje ochranu ich myšlienky rovnako ako v prípade hmotného majetku.

Práva duševného vlastníctva sú, podľa WIPO, práva udelené osobám pre výtvyry ich duševnej činnosti. Duševné vlastníctvo poukazuje na produkty myslenia ako invencie, literárne a umelecké diela, symboly, názvy, obrazy, či dizajn, ktoré majú svoje priemyselné využitie. Ich hodnota teda závisí ako od užitočnosti a kvality informácie, tak aj od poskytnutej právnej ochrany. Ochrana duševného vlastníctva obmedzuje vyjadrenie a využívanie produktov duševnej činnosti, ktoré majú komerčnú hodnotu, tretími stranami.

WIPO rozlišuje medzi dvoma kategóriami duševného vlastníctva:

a) priemyselné vlastníctvo – vynálezy (patenty), ochranné známky, priemyselné vzory, zemepisné indikácie pôvodu a pod.;

b) autorské práva – literárne a umelecké diela (romány, poézia, divadelné hry, filmy,

hudobné diela, kresby, fotografie, maľby, sochy, architektonické diela a pod.), výkonní umelci v rámci ich vystúpenia, producenti zvukových záznamov a záznamov rozhlasových a televíznych organizácií, počítačové programy (softvéry s otvoreným/ uzavretým zdrojovým kódom).

WTO, na základe Dohody TRIPS, definuje duševné vlastníctvo ako súbor jednotlivých foriem duševného vlastníctva, ktorými sa bližšie zaoberá: autorské a príbuzné práva, ochranné známky, zemepisné označenia, priemyselné vzory, patenty, topografie polovodičových výrobkov, nezverejnené informácie.

Autorské práva sú do istej miery sporným typom ochrany duševného vlastníctva, keďže ich vznik je priamo spojený s osobou a časom ich vytvorenia. Vlastníkom autorského práva je fyzická osoba, ktorá je tvorcom diela od okamihu vytvorenia diela a práva vlastníka pretrvávajú aj po jeho smrti. Na rozdiel od priemyselných práv, nie je možné autorské práva ochraňovať rovnakým spôsobom, teda evidenciou práva u stanovenej inštitúcie, ktorá dohliada na náležitosti spojené s ochranou duševného vlastníctva. V mnohých prípadoch nie je možné obmedziť používanie autorských práv tretími osobami, ak tie označia pôvodcu autorského práva, prípadne ho využívajú pre osobnú potrebu. Z týchto dôvodov nie je možné kvantifikovať množstvo duševného vlastníctva vo forme autorského práva.

Prípád počítačových softvérov je špecifickou problematikou ochrany duševného vlastníctva. V niektorých krajinách ako napr. v USA, Austrálii, na Novom Zélande, či v Japonsku sú počítačové softvéry chránené patentom, na rozdiel od prístupu európskych krajín, kde sú softvéry predmetom autorských práv. Práve počítačové programy poukazujú na zásadný problém pri presadzovaní ochrany práv duševného vlastníctva. Definície ich jednotlivých druhov umožňujú rozdielne spôsoby ochrany v rôznych štátoch, čo komplikuje snahu o približovanie sa národných legislatív.

2. Duševné vlastníctvo a globalizácia

Globalizácia duševného vlastníctva predstavuje prienik procesu globalizácie do oblasti práv duševného vlastníctva. Práva duševného vlastníctva sú predmetom procesu internacio-

nalizácie a globalizácie už od 19. storočia. Spočiatku sa proces globalizácie duševného vlastníctva prejavil v podobe zvýšenej ochrany duševného vlastníctva medzi vyspelými krajinami, ktoré sa snažili o udržanie si náskoku vo vývoji. Tento fenomén sa však v posledných desaťročiach zintenzívnil najmä vďaka podnikom, ktoré sa odkláňajú od hmotného kapitálu k nehmotnému majetku v podobe duševného vlastníctva.

Globalizácia duševného vlastníctva tak odzrkadľuje virtuálne všetky aspekty ekonomickej globalizácie a jej vzťahy s globálnou normatívnou a politickou vládou. Celosvetové regulácie duševného vlastníctva predstavujú neustále sa rozvíjajúce a komplexné interakcie súčasného režimu s neurčitou povahou technologickej evolúcie (Oguamanam, 2011, str. 196 – 197). V súčasnosti sa proces globalizácie duševného vlastníctva zameriava na harmonizáciu postupov a legislatívy pre ochranu práv duševného vlastníctva v podobe „celosvetovo“ platných dohôd, zmlúv a deklarácií. Pri súčasnej dynamike vývoja technológií, nových postupov a procesov je však čoraz náročnejšie obsiahnuť všetky aspekty ochrany práv duševného vlastníctva v rámci globálneho režimu. Pokúšajú sa o to najmä dve organizácie, WTO a WIPO, pričom ich pohľad na ochranu duševného vlastníctva je rozdielny v záujmoch a cieľoch. Kým záujmy jednej organizácie môžeme identifikovať skôr ako ekonomické s výrazným vplyvom nadnárodného lobbingu, záujmy druhej organizácie spočívajú skôr v snahách o harmonizáciu postupov a legislatívy.

Významný je taktiež rozdiel v postavení štátu v rámci oboch týchto medzinárodných organizácií. V rámci Svetovej organizácie duševného vlastníctva (WIPO) nie je postavenie štátu zásadne narušené. Členské krajiny sa zaväzujú k medzinárodným dohodám s úmyslom harmonizovať postupy ochrany duševného vlastníctva pre výhody, ktoré z toho vyplývajú. V danom zmysle teda môžeme hovoriť o suverénnom postavení štátu, keďže neexistuje vyššia autorita, ktorá by mala možnosť efektívne sankcionovať štáty, ktoré medzinárodné dohody neplnia. Iná je však situácia v rámci Svetovej obchodnej organizácie (WTO), kde existujú účinné sankcie, najmä ekonomického charakteru. V takomto prípade môžeme hovo-

riť o čiastočnej strate suverénneho postavenia štátu, kde sa on musí deliť s medzinárodnou organizáciou, ktorú ovládajú ekonomicky silné subjekty.

Z hľadiska vplyvu a dopadu globalizácie duševného vlastníctva na štáty, jednotlivcov, spoločnosť a rôzne typy podnikateľských subjektov sú vedené diskusie na rôznych úrovniach aktérov globalizačného procesu. Zástancovia globalizácie duševného vlastníctva argumentujú tým, že autori výtvorov majú nárok na uplatnenie svojich práv voči výtvoru vlastnej duševnej činnosti. Ochrana ich výtvorov ich motivuje k ďalšej novátorskej činnosti, vďaka čomu v konečnom dôsledku prosperuje celá spoločnosť. Autori apelujú na potrebu vytvorenia účinnej ochrany pre špecifické výrobky v celosvetovom meradle z dôvodu „zachovania kultúrnych, sociálnych a spoločenských hodnôt“ (Hajnalová, 2009; Dudinský, Dudinská, 2012).

Ďalší argument v prospech globalizácie duševného vlastníctva predstavuje vytvorenie sekundárneho trhu s duševným vlastníctvom, kde môžu, podľa liberalistických zásad, prosperovať všetci účastníci. Beháňová (2008) napríklad upozorňuje, že nadnárodné spoločnosti presúvajú pokročilé technológie a výrobky a zvyšujú rýchlosť svojich investícií na trhy rozvíjajúcich sa ekonomík, kde je dostatočne ochránený ich duševný majetok. Autorka sa domnieva, že práve tento faktor umožní menej rozvinutým krajinám rýchlejší hospodársky rast. Tento názor podporuje Dobřichovský (2004), ktorý vo svojej publikácii dokazuje, že práve duševné vlastníctvo je jedným z faktorov pozitívne pôsobiacich na hospodársky rast. Globálna ochrana práv duševného vlastníctva vytvára podľa autora nástroj na podporu a stimuláciu tvorivosti a inovácií.

Odporcovia globalizácie duševného vlastníctva však poukazujú na rozpory, ktoré sa týkajú samotnej ochrany duševného vlastníctva, ako aj na problémy, ktoré vznikajú dodatočne jeho globalizáciou. Ochrana duševného vlastníctva vedie podľa odporcov k stagnácii, pričom si autori privlastňujú výtvory, ktoré vznikli vďaka vedomostiam prenášaným v danej kultúre. Rozsah práv duševného vlastníctva umožňuje ich ochranu pre zisk jednotlivca, aj keď na danom výtvore má zásluhy celá spoločnosť, jej kultúra, vedomosti, znalosti, či prí-

rodné podmienky. Zároveň je tak legálne umožnený vznik monopolov, ktoré deformujú trh. Nebezpečenstvo monopolu hrozí najmä v odvetviach s vysokými nákladmi na výskum a vývoj, kde je mnoho podnikov zameraných na zvyšovanie zisku z vlastnej inovácie prostredníctvom obmedzovania inovačných kapacít iných podnikov (Archibugi, Filippetti, 2010).

Okrem všeobecného nesúhlasu s uplatňovaním práv duševného vlastníctva sa odporcovia zameriavajú aj na systém ich presadzovania v globálnom meradle prostredníctvom medzinárodných organizácií a dohôd. Hlavná kritika voči nástrojom globalizácie duševného vlastníctva, napr. dohody TRIPS, by mohla byť zhrnutá vo vyjadrení zásadnej nerovnosti členov, ktorú uznáva ako teória ekonomického racionalizmu tak aj marxistické teórie. (Baylis, Smith, 2008) Proti týmto argumentom vystupuje napr. C. Juma (1999), ktorý upozorňuje na to, že mnoho rozvojových krajín vníma globalizáciu duševného vlastníctva negatívne, pretože práve medzinárodné zmluvy, ako Dohoda TRIPS, ovplyvňujú ich schopnosť využívať technologické znalosti na rozvoj verejnoprospešných cieľov ako sú zdravie, výživa a ochrana životného prostredia. Avšak tieto nepriaznivé dôsledky navrhujú riešiť formou rozšírenia režimu ochrany duševného vlastníctva, aby zahŕňala produkty a zdroje poskytované práve týmito rozvojovými krajinami, ktoré by tak mohli zvýšiť svoju účasť na medzinárodnom trhu.

Názory rôznych autorov sme sa rozhodli konfrontovať vlastnou analýzou spojenou s objektívnymi štatistickými metódami na overenie vzťahu medzi ekonomickými ukazovateľmi a ukazovateľmi úrovne globalizácie a ochrany duševného vlastníctva vo vybraných krajinách.

3. Ciele a metodológia

Na základe rozdielných názorov autorov v oblasti samotnej ochrany duševného vlastníctva, ako aj globalizácie, sme výskum zamerali na overenie základných predpokladov našich úvah. Systém ochrany duševného vlastníctva je dôsledkom medzinárodných dohôd a dohovorov, ktoré nadobudli globálnu formu prostredníctvom medzinárodných organizácií WTO a WIPO. Je teda možné vyvodiť logický záver,

že intenzifikácia ochrany duševného vlastníctva a globalizácia sú navzájom prepojené procesy.

Rovnako predpokladáme, že ak je ochrana duševného vlastníctva dôsledkom inovačnej činnosti v krajine, pričom jej zvýšená ochrana je prítlačivá pre firmy a investície, bude zvýšená ochrana duševného vlastníctva vplývať aj na národnú ekonomiku. V oblasti ochrany práv duševného vlastníctva vystupuje štát ako autorita deklarujúca ochranu práv duševného vlastníctva v rámci vytvorenia legislatívneho rámca pre ochranu a vymožiteľnosť týchto práv. Predpokladáme teda, že štát má vyššie výdavky na vytvorenie a prevádzkovanie celého systému ochrany práv duševného vlastníctva (vrátane personálnych a prevádzkových nákladov, či poplatkov účasti v medzinárodných organizáciách), ako sú schopné poplatky za registráciu práv duševného vlastníctva pokryť. Zároveň štát takýmto spôsobom nechráni verejné blaho ale súkromné záujmy. Preto predpokladáme, že ochrana duševného vlastníctva by mala mať aj sekundárne prínosy pre štát ako investora, napr. v podobe pozitívneho vplyvu na ekonomický vývoj krajiny.

Hlavným cieľom našej analýzy je zistiť vzťah medzi úrovňou globalizácie a ochranou práv duševného vlastníctva a overiť ich vplyv na ekonomické ukazovatele vo vybraných krajinách výskumnej vzorky, teda overiť vzťahy medzi premennými, ktoré sú bližšie špecifikované nižšie.

Duševné vlastníctvo ako majetok v nemotnej podobe je rozdelený vo väčšine krajín na základe definícií Dohody TRIPS a Zmluvy PCT podľa spôsobu jeho ochrany. Pre náš výskum sú relevantné len štyri formy ochrany duševného vlastníctva, ktoré sme schopní identifikovať v rôznych krajinách a zistiť objektívne množstvo registrovaných invencií. Ide najmä o patenty, ochranné známky, priemyselný dizajn a úžitkové vzory. Tieto štyri formy ochrany duševného vlastníctva je možné zaregistrovať pomocou medzinárodnej prihlášky procedúrou PCT. Ostatné typy duševného vlastníctva je možné zaregistrovať tradičným spôsobom na národných a nadnárodných patentových úradoch, pričom platnosť takejto prihlášky je geograficky limitovaná.

Pre výskum bolo nevyhnutné taktiež kvantifikovať premenné určené na overenie vzá-

jomných vzťahov a prepojení, pričom je potrebné ohraničiť systém ochrany duševného vlastníctva pre porovnanie jednotlivých krajín. Zvolili sme si teda výskumnú vzorku pozostávajúcu z krajín s podobným systémom ochrany duševného vlastníctva v zmysle možností uplatnenia duševného vlastníctva prostredníctvom procedúr PCT. Krajiny, ktoré neumožňovali porovnanie všetkých foriem ochrany procedúrou PCT, čiže prostredníctvom patentov, ochranných známk, dizajnu a úžitkových vzorov, sme vylúčili z porovnania rovnako ako krajiny, ktorých údaje neboli dostupné. Získali sme teda vzorku 32 krajín, s podobným systémom ochrany duševného vlastníctva prostredníctvom procedúr PCT.¹ Údaje o množstvách spomínaných zaregistrovaných foriem duševného vlastníctva sme získali z verejne dostupných databáz WIPO.

Na základe selekcie krajín vo výskumnej vzorke sme získali makroekonomické údaje z databáz WTO, a Svetovej banky. Zamerali sme sa najmä na ukazovatele hospodárskej prosperity krajín:

1. ANNI = čistý národný dôchodok (anj. adjusted net national income) v USD
2. GDP = hrubý domáci produkt (anj. gross domestic product) v USD
3. GDP_PC = hrubý domáci produkt na obyvateľa (anj. gross domestic product per capita) v USD
4. FDI = priame zahraničné investície, čistý príjem (anj. foreign direct investment, net inflow) v % z HDP
5. S = hrubé domáce úspory (anj. gross domestic savings) v % z HDP

Spolu s ekonomickými ukazovateľmi sme sledovali aj vzťah medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva a globalizačným indexom KOF. Globalizačný index KOF bol prvý raz predstavený odbornej verejnosti v roku 2002, pričom bol v roku 2012 aktualizovaný do jeho súčasnej podoby. Údaje globalizačného indexu KOF sú dostupné na ročnej bá-

¹ Výskumná vzorka zahŕňa krajiny (v abecednom poradí): Arménsko, Austrálie, Bielorusko, Brazílie, Bulharsko, Českú republiku, Čínu, Dánsko, Estónsko, Filipíny, Grécko, Gruzínsko, Japonsko, Južnú Kóreu, Maďarsko, Mexiko, Moldavsko, Nemecko, Peru, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Ruskú federáciu, Slovenskú republiku, Slovinsko, Španielsko, Taliansko, Thajsko, Turecko, Ukrajinu, Uzbekistan, Vietnam.

ze pre 208 krajín počas periódy 1970 – 2010. Globalizáciu pritom autori indexu chápu ako proces vytvárania sietí a vzťahov medzi aktérmi naprieč kontinentmi prostredníctvom rôznych tokov: ľudí, informácií, ideí, kapitálu, produktov a služieb. Globalizácia predstavuje teda proces narúšania národných hraníc, ktorý integruje národné ekonomiky, kultúry, technológie a vlády, pričom vytvára komplexný systém vzťahov vzájomnej závislosti (KOF Index of Globalization, 2012).

Okrem základných teoretických a logických metód ako komparácia, analýza, syntéza a dedukcia sme pri naplnení stanoveného cieľa využili najmä neparametrickú štatistickú metódu regresie panelových dát v programe EViews. Táto metóda je vhodná na testovanie hypotéz uvedených nižšie v časti 4.1 v prípade viacdimeználnych dát (časový a priestorový rozmer). Panelová regresia nám umožňuje overiť predpoklad vzťahu medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva ako vysvetľovanej premennou a vysvetľujúcimi premennými (ANNI, GDP, GDP_PC, FDI, S, KOF), pričom niektoré boli upravené prirodzeným logaritmom.

4. Výsledky analýzy

Analýzu sme zamerali na zistenie vzťahu medzi vybranými premennými, ktoré predstavujú ukazovatele úrovne ochrany duševného vlastníctva, makroekonomické ukazovatele a ukazovateľ úrovne globalizácie. Z časového hľadiska sme sa sústredili na časové obdobie 2000 – 2010, čo predstavuje 11-ročný prierez vývoja vybraných krajín. Následne nám teda časové a prierezové údaje umožnili testovanie 352 pozorovaní prostredníctvom neparametrickej štatistickej metódy – regresie panelových dát s efektom náhodných prierezových premenných.

Overenie štatistických hypotéz prebiehalo pri zvolenej hladine významnosti α (0,05). Pre prijatie štatistických hypotéz považujeme za smerodajné ak hodnota p -value (Probability level) je nižšia ako hladina významnosti α . Hodnota p -value predstavuje pravdepodobnosť, že testovacia štatistika za predpokladu pravdivosti nulovej hypotézy dosiahne prinajmenšom tak extrémnu hodnotu ako je hodnota vypočítaná zo vzorky. Pokiaľ by p -value bola vyššia

ako α , vzťah zistený z testovania by mohol byť len náhodným výsledkom. Čím menšia je hodnota p -value, tým pravdepodobnejšie je zamietnutie nulovej hypotézy H_0 . Nulová hypotéza predstavuje nezávislosť premenných, pričom je formulovaná opačne ako alternatívne stanovené hypotézy. V prípade nášho výskumu sme stanovili alternatívne hypotézy H_1 – H_6 (viď časť 4.1).

Na základe testovania stanovených hypotéz v štatistickom programe EViews budeme môcť v časti 4.2 potvrdiť, resp. vyvrátiť vedecké hypotézy, ktoré sa vzťahujú na cieľ nášho výskumu. Pre overovanie štatistických hypotéz sme prostredníctvom Hausmanovho testu špecifikácie určili vhodnosť využitia modelu s náhodnými efektmi (REM, Random Effects Model), ktorý predpokladá náhodné rozdelenie jednotlivých absolútnych členov pre prierezové údaje.

4.1 Stanovenie hypotéz pre výskum

V súvislosti so stanoveným cieľom sme si stanovili alternatívne hypotézy H_1 – H_6 :

- H1: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a výškou čistého národného dôchodku (ANNI).
- H2: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a výškou hrubého domáceho produktu (GDP).
- H3: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a výškou hrubého domáceho produktu na obyvateľa (GDP_PC).
- H4: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a výškou priamych zahraničných investícií (FDI).
- H5: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a výškou hrubých domácich úspor (S).
- H6: Existuje štatisticky významná závislosť medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva (IP) a hodnotou globalizačného indexu (KOF).

Pri stanovení hypotéz vychádzame z predpokladu, že práve ekonomicky vyspelejšie krajiny preferujú silnejší režim ochrany práv du-

ševného vlastníctva. Predpokladáme teda, že množstvo zaregistrovaného duševného vlastníctva prostredníctvom procedúr PCT súvisí s výškou makroekonomických ukazovateľov. Výška ANNI, GDP, GDP_PC, FDI, a S by mala mať teda rastúcu tendenciu v prípade rastu počtu registrácií patentov, ochranných známk, úžitkových vzorov a dizajnov. Za rovnakých podmienok taktiež predpokladáme, že v krajinách s vyššou hodnotou globalizačného indexu KOF, čiže v prípade otvorenejšieho procesu globalizácie, bude vyššie množstvo registrovaného duševného vlastníctva.

4.2 Overenie hypotéz

Štatistické hypotézy stanovené v predchádzajúcej časti sme testovali regresiou panelových dát v programe EViews, pričom sme použili model s náhodnými efektmi a stanovenú hladinu významnosti α pri hodnote 0,05 (5 %). Pri testovaní štatistických hypotéz sme vychádzali z pôvodných predpokladov, ktoré poukazovali na prepojenie množstva zaregistrovaného duševného vlastníctva prostredníctvom procedúr PCT s úrovňou globalizácie a ekonomickými ukazovateľmi krajín. V tabuľke 1 sú znázornené výsledky regresie panelových dát.

Tabuľka 1 Výsledky panelovej regresie IP

Dependent Variable: ID				
Method: Panel EGLS (Cross-section random effects)				
Cross-sections included: 32				
Total panel (balanced) observations: 352				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
ANNI	-4.03E-07	3.05E-07	-1.319415	0.1879
GDP	3.84E-07	4.89E-07	0.784904	0.4331
GDP_PC	2.025286	1.225050	1.653227	0.0992
FDI	-745.6848	3168.176	-0.235367	0.8141
S	-1242.678	4456.482	-0.278847	0.7805
KOF	70345.13	85821.60	0.819667	0.4130

Zdroj: vlastné spracovanie.

V testovanom modeli sme vypočítali testovaciu štatistiku s príslušným rozdelením pravdepodobnosti P. Hodnota P predstavuje pravdepodobnosť, že vzťah medzi skúmanými premennými je náhodný výsledok zle zvolenej testovacej vzorky. P hodnota udáva pravdepodobnosť zamietnutia nulovej hypotézy, pričom je rozhodujúca hladina významnosti α . Zamietnuť nulovú hypotézu, a teda nezamietnuť stanovené alternatívne hypotézy, je možné ak $P < \alpha$. V opačnom prípade, ak je $P \geq \alpha$, nemôžeme nulovú hypotézu zamietnuť.

V prípade stanovenia šiestich alternatívnych hypotéz nemôžeme dokázať pravdivosť existencie štatisticky významného vzťahu medzi skúmanými premennými. Nemôžeme teda zamietnuť nulové hypotézy, ktoré predpokladajú neexistenciu vzťahu medzi množstvom registrovaného duševného vlastníctva, zvolenými ekonomickými ukazovateľmi a globalizačným indexom. K prijateľnému výsledku sa

približuje len výsledok H3, ktorú síce nemôžeme potvrdiť, no napriek tomu výsledok poukazuje na malú pravdepodobnosť náhodného výsledku pri overení existencie vzťahu medzi množstvom registrovaného duševného vlastníctva a hrubým domácim produktom na obyvateľa. Tento prvok by nám mohol indikovať v istom zmysle predpoklad autorov, ktorí sa domnievajú že silnejší režim ochrany duševného vlastníctva, ktorý sa prejavuje aj množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva, stimuluje rast HDP na obyvateľa.

Alternatívne sme pre účely experimentu zúžili vysvetľovanú premennú, ktorú predstavovalo duševné vlastníctvo v podobe patentov, ochranných známk, dizajnov a úžitkových vzorov zaregistrovaných prostredníctvom procedúry PCT len na patenty. Štatistický test sme previedli za rovnakých podmienok, pričom výsledky sú znázornené v Tabuľke 2. Patenty totiž predstavujú významný zdroj príjmu (od-

hliadnuc od licencií autorských práv) pre technologicky náročný priemysel. Ich vplyv na hospodárske výsledky firiem je viditeľný od

začiatku, či už v zmysle zvýšenia konkurencieschopnosti alebo predaja. U súkromných osôb sa jedná najmä o úžitok z predaja.

Tabuľka 2 Výsledky panelovej regresie P

Dependent Variable: P				
Method: Panel EGLS (Cross-section random effects)				
Cross-sections included: 32				
Total panel (balanced) observations: 352				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
ANNI	-2.17E-07	3.22E-08	-6.738327	0.0002
GDP	-1.80E-07	5.10E-08	-3.536278	0.0005
GDP_PC	0.295618	0.129228	2.287569	0.0228
FDI	-10.08672	323.0052	-0.031228	0.9751
S	-85.68106	465.7344	-0.183970	0.8541
KOF	15845.34	9774.873	1.621028	0.1059

Zdroj: vlastné spracovanie.

Výsledky panelovej regresie v tomto zúženom modeli nám umožňujú zamietnutie nulových hypotéz k alternatívnym hypotézam H1, H2 a H3. Pravdepodobnosť vzťahu medzi množstvom zaregistrovaných patentov a výškou čistého národného dôchodku, hrubého domáceho produktu aj HDP na obyvateľa je štatisticky vysoko významná. Existuje teda len malá pravdepodobnosť náhodnosti výsledkov.

HDP predstavuje výkonnostný ukazovateľ, ktorý zachytáva hodnotu všetkých výrobkov a služieb vyrobených rezidentskými subjektmi na území danej krajiny za sledované obdobie (pri jeho výpočte sa aplikuje územný princíp). Zistená väzba medzi hodnotami tohto ukazovateľa a množstvom registrovaných patentov v jednotlivých krajinách teda napovedá, že vyššia miera ochrany duševného vlastníctva prostredníctvom patentov prispieva k výkonnosti domácej ekonomiky. Výkonnosť ekonomiky zachytáva reálnejšie HDP na obyvateľa (HDP_PC). Tento ukazovateľ je v praxi viac osvedčený keďže dovoľuje porovnanie výkonu ekonomík vzhľadom na ich veľkosť, v zmysle počtu obyvateľov (a teda aj pomeru produktívnych obyvateľov). Ukazovateľ čistého národného dôchodku (ANNI) predstavuje súhrn platieb vlastníkom výrobných faktorov. Výsledky panelovej regresie potvrdzujú tesnú väzbu medzi množstvom registrovaných patentov a výškou čistého národného dôchodku.

5. Dôsledky globalizácie duševného vlastníctva

Ochrana duševného vlastníctva má svojich priaznivcov aj odporcov v závislosti od uhla pohľadu na užitočnosť a morálne aspekty implementácie politiky ochrany duševného vlastníctva. Pozitívne ohlasy by sme mohli zhrnúť do štyroch bodov:

- a) poskytuje ochranu inovačných aktivít a objavov podnikov za účelom vytvorenia miesta na trhu, zvýšenia konkurencieschopnosti a hodnoty podnikov;
- b) poskytuje ochranu inováciám pred ilegálnym kopírovaním a zneužitím know-how, autorských diel, čím zabraňujú, aby vlastníci práv prišli o výnos z ich investície;
- c) umožňuje spotrebiteľom získať informácie o kvalite a prínosoch produktov a služieb;
- d) stimuluje investície do výskumu a vývoja a zjednodušuje prenos inovácií z laboratórií na trh.

K daným prínosom by sme mohli priradiť aj pozitívne pôsobenie patentov na makroekonomické ukazovatele krajín, napriek tomu že celkovo pri zohľadnení aj ostatných foriem duševného vlastníctva sa tento vzťah nepodarilo potvrdiť. Na druhej strane môžeme podobne

zhrnúť argumenty negatívneho pôsobenia globalizácie duševného vlastníctva:

- a) obmedzuje tok inovácií a transfer technológií, čo môže spôsobovať stagnáciu;
- b) znevýhodňuje menej rozvinuté krajiny, ktoré nemajú dostatok kapacít na ovplyvňovanie medzinárodných dohôd a uplatnenie výhod z ochrany duševného vlastníctva;
- c) ochrana v oblasti farmaceutických produktov, či biologických procesov môže ohrozovať život a zdravie ľudí;
- d) umožňuje vytváranie monopolov a deformáciu trhov;
- e) vytvára množstvo nevyužitých vynálezov, ktoré podniky skladujú.

Čo však reálne podnecuje spoločnosť v globálnom zmysle, aby vynakladala toľko úsilia a zdrojov k neustálemu posilňovaniu systému ochrany duševného vlastníctva? Kto prosperuje z vytvorenia globálneho režimu, ktorému sa musia pod hrozbou ekonomických sankcií jednotlivé krajiny podriaďovať?

Je mimoriadne náročné dokázať pozitívny vplyv silného režimu ochrany duševného vlastníctva na prosperitu národných ekonomík, či spoločnosti. Užitočnosť takejto ochrany sa prejavuje pravdepodobne len v súkromnej sfére. Beháňová (2008) argumentuje, že silný systém ochrany práv duševného vlastníctva je hnacou silou inovácií, stimuláciou investícií do výskumu a vývoja a uľahčuje prenos znalostí z výskumných laboratórií na trh. Za hnaciu silu inovácií sa však stále považuje samotný zisk. Duševné vlastníctvo predstavuje nástroj ako zvýšiť zisk z duševnej činnosti, ktorá sa implementuje v prostredí firmy a zároveň sa zamedzí využitie výsledku duševnej činnosti mimo firmy. Firma teda zvyšuje svoju konkurencieschopnosť, resp. relatívne znižuje konkurencieschopnosť ostatných, je to len otázka pohľadu na vec.

Na jednej strane autori deklarujú pokles podielu hmotného majetku na trhovej hodnote spoločností kótovaných na burze. Firmy sa orientujú na intelektuálny kapitál, ktorý v súčasnosti predstavuje na finančných trhoch 70 – 80 % podiel (Straus, 2004). Na druhej strane však väčšiu motiváciu pri lokalizácii zahraničných pobočiek firiem predstavujú nižšie operačné náklady, lacná pracovná sila a „flexibilnejšia“ legislatíva v rozvojových krajinách na-

priek slabému režimu ochrany duševného vlastníctva. Celosvetový výskum PricewaterhouseCoopers (2007) poukázal na to, že takmer 70 % riadiacich pracovníkov považuje duševné vlastníctvo za právnu záležitosť a nie za strategický nástroj rozvoja podniku. Jean-Pierre Laisne v rámci tohto výskumu upozorňuje na postupnú zmenu ochranného postoja voči duševnému vlastníctvu. Snaha o kontrolu a silnú ochranu duševného vlastníctva spôsobuje nepružnosť pri vývoji inovácií v rámci odvetví. Laisne zdôrazňuje najmä skutočnosť, že bez istej úrovne spolupráce budú trpieť celé priemyselné odvetvia (PricewaterhouseCoopers, 2007, s. 21).

Ako konštatujú E. Kováč a K. Žigić (2014), konkurencia medzi firmami z priemyselne rozvinutých krajín a firmami z menej rozvinutých krajín spočíva najčastejšie vo vertikálnej diferenciácii produktov. Vlády jednotlivých krajín pritom čelia dilemám, do akej miery ponechať priestor voľnému trhu, resp. ako regulovať ochranu duševného vlastníctva, nakoľko do popredia vystupuje problém kvalitatívnych zmien z pohľadu spoločenského blahobytu, súvisiacich s uprednostňovaním obchodnej politiky pred voľným trhom.

Výsledky výskumu, ktoré publikovali O. Slivko a B. Theilen (2014) v tomto kontexte naznačujú, že ochrana duševného vlastníctva môže mať dvojznačný vplyv. Na trhoch, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou inovácií, môže redukcia ochrany práv duševného vlastníctva podstatným spôsobom odrádzať od inovačnej výkonnosti. Avšak, zníženie patentovej ochrany môže na druhej strane zvýšiť spoločenský blahobyt, pretože môže indukovať imitáciu. Znamená to, že otázku nastavenia patentovej ochrany nemožno vyriešiť bez zohľadnenia špecifických charakteristík konkrétneho trhu a firiem, ktoré na ňom pôsobia.

V prvom rade je silný režim ochrany duševného vlastníctva nevyhnutný pre podniky, pre ktoré sa intelektuálne aktíva stávajú primárnym zdrojom tvorby hodnoty a zisku.¹

¹ Štúdia PriceWaterhouse Coopers (2007) cituje H. Gutierrez, ktorý uviedol, že Microsoft je IT spoločnosťou, ktorá investuje vyše 7 miliárd USD ročne do výskumu a vývoja, pričom výsledky premenené na duševné vlastníctvo prinášajú Microsoftu výnosy z licencií. Rovnaký postoj k duševnému vlastníctvu má aj spoločnosť Apple, ktorá zarába nie na výrobe

Keďže v súčasnosti sa ekonomika vyvíja smerom k „intelektuálnemu kapitalizmu“, práve duševné vlastníctvo prežíva začiatok svojho rozmachu. Na jednej strane ochrana tohto vlastníctva skutočne pôsobí stimulujúco. Stačí si uvedomiť produktivitu podnikov združených v tzv. Silicon Valley, ktorých príjmy sú vyššie ako príjmy mnohých národných ekonomík.

Silný režim ochrany však mnohokrát pôsobí až kontraproduktívne. Znemožňuje napr. malým softvérovým firmám presadiť sa na trhu, keď každý algoritmus, elementárne príkazy a programy sú už patentované, prípadne pod ochranou autorských práv, čo brzdí vytváranie nových aplikácií a programov. USA predstavujú krajinu s najsilnejším režimom ochrany duševného vlastníctva, ktorý poskytuje ochranu najširšiemu portfóliu ideí a invencií. Na americkom trhu je zároveň rovnako rozvinutý systém uplatňovania a vymáhania práv duševného vlastníctva. Takýto preexponovaný režim však často vedie k absurdným situáciám, kedy sa jednotlivci v honbe za ziskom predbiehajú v registrácii skutočne každej myšlienky. Stačí pripomenúť registrované patenty na vtáčie krmidlo na hlavu, zberač telesných plynov pre ľudí a zvieratá, prenosný tlmič ľudských zvukov a pod. Nehľadiac na vykrádanie cudzích kultúr napr. v podobe registrácií produktov z liečivých rastlín, ktoré sa v daných kultúrach používajú na liečbu stovky a tisíce rokov.

Celý proces získania ochrany duševného vlastníctva je pre bežného jednotlivca náročný, najmä časovo a administratívne. Výhodu majú samozrejme jednotlivci v krajinách a regiónoch s rozvinutým trhom ako napr. v USA a v krajinách EÚ. Väčšina informácií o poskytnutí ochrany je uvedená v anglickom jazyku, čo znevýhodňuje krajiny s nižšou jazykovou gramotnosťou obyvateľov. V mnohých krajinách obyvatelia nemajú povedomie o možnostiach ochrany duševného vlastníctva, neexistujú adekvátne vybudované úrady s profesionálmi v danej oblasti, informačné centrá, nehovoriac o vymáhatelnosti práv.

Špecifickým aspektom ochrany duševného vlastníctva sú ochranné známky. Mnohé spoločnosti predávajú tovar vyrobený v krajinách s lacnou pracovnou silou a slabou vymožiteľ-

nosťou práv duševného vlastníctva. Produkty známych športových a módnych značiek, či značiek svetových módnych dizajnérov, pochádzajú práve z týchto krajín. Často v tých istých továrňach sa vyrábajú produkty s nižšou, prípadne rovnakou kvalitou, ktoré sa na čiernom trhu predávajú za zlomkové ceny. Podľa Beháňovej (2008) až 6 % svetového obchodu (t.j. 456 miliárd USD) v roku 2003 tvoril obchod s plagiátmi, vrátane oblečenia, liekov, elektrospotrebičov, potravín, softvérov a pod.

Záver

Proces globalizácie duševného vlastníctva prebieha už niekoľko desaťročí. Globalizácia predstavuje v tomto prípade hlavný stimul a prostriedok na rozširovanie režimu ochrany duševného vlastníctva, ktorý je vlastný skôr ekonomicky vyspelejším krajinám na európskom a severoamerickom kontinente.

Rôznorodosť názorov autorov na problematiku ochrany duševného vlastníctva a jej globalizácie sme sa snažili vyhodnotiť na základe vlastného výskumu. Výsledky testovania štatistických hypotéz nepokázali na existenciu štatisticky významného vzťahu medzi množstvom zaregistrovaného duševného vlastníctva, makroekonomickými ukazovateľmi a globalizačným indexom KOF.

V našom výskume sme sa zamerali na krajiny s obdobným systémom ochrany duševného vlastníctva v zmysle foriem, ktoré platná legislatíva umožňuje uplatniť a ochraňuje v podobnom rozsahu. Na druhej strane však každá forma ochrany duševného vlastníctva má iný rozmer, účel a dôsledky. Z týchto dôvodov sme opätovne testovali stanovené štatistické hypotézy za rovnakých podmienok, pričom sme zúžili vysvetľovanú premennú len na ochranu duševného vlastníctva formou patentov. Pri takejto úprave testovaného modelu sme dospeli k záveru, že existuje štatisticky vysoko významná pravdepodobnosť existencie vzťahu medzi množstvom zaregistrovaných patentov a výškou, hrubého domáceho produktu (GDP), hrubého domáceho produktu na obyvateľa (GDP_PC) a čistého národného dôchodu (ANNI).

Pre výskum však zostáva nezodpovedaných mnoho otázok, týkajúcich sa dôsledkov globalizácie duševného vlastníctva pre tie ktoré kra-

zariadení (hardvéru) ale práve na predaji softvérových súčastí, t.j. duševného vlastníctva.

jiny, pričom snahu o ich objasnenie komplikuje nesúlad medzi systémami ochrany duševného vlastníctva v jednotlivých krajinách.

Najväčšia výzva smeruje k autorským právam, ktoré vznikajú automaticky bez registrácie a teda nie je možné exaktne sledovať ich kvalitatívny a kvantitatívny vývoj. Závažný nesúlad spôsobujú aj softvéry, ktoré sú v niektorých krajinách chránené ako autorské právo, zatiaľ čo inde sú chránené patentom. Softvéry a počítačové programy pritom majú významný podiel na trhu s duševným vlastníctvom. Rovnako je sporný aj význam ochrannej známky, keďže jej význam je ochromený kontinuálnym rastom tieňovej ekonomiky.

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že silnejúci režim globálnej ochrany duševného vlastníctva je často sám o sebe dôvodom expanzie čierneho trhu a porušovania práv duševného vlastníctva. V tomto kontexte môžu byť inšpiráciou k lepšiemu využívaniu kreatívnych výsledkov duševnej činnosti efektívne fungujúce klastre, koncept otvorených inovácií a rôzne iné formy spolupráce súkromných aj verejných subjektov pri inovačnom procese.

Literatúra:

- ARCHIBUGI, D. – FILIPPETTI, A.: The Globalisation of Intellectual Property Rights: Four Learned Lessons and Four Theses. *Global Policy*, Vol. 1, No. 2 (2010), pp. 137 – 149.
- BAYLIS, J. – SMITH, S. a kol.: The Globalisation of World Politics; New York: Oxford University Press 2008.
- BEHÁŇOVÁ, M.: Duševné vlastníctvo v globalizovanom svete. *Logistický monitor*, roč. 12, č. 12 (2008). Dostupné na: <<http://www.logistickymonitor.sk/en/images/prispevky/dusevne-vlastnictvo.pdf>> [10. 9. 2015].
- DOBŘICHOVSKÝ, T.: Moderní trendy práv k duševnímu vlastnictví. Praha: Linde 2004.
- DUDINSKÝ, V. – DUDINSKÁ, I. (2012). Globalizácia aj ako teoretický problém (niekoľko poznámok na margo). In: *Globalizácia a vzdelávanie učiteľov*. Bratislava: Comenius University 2012, s. 118 – 124.
- HAJNALOVÁ, Z.: Ochrana označení pôvodu výrobkov a zemepisných označení výrobkov na Slovensku a v zahraničí. In: *Zborník z konferencie Duševné vlastníctvo na Slovensku IX (k svetovému dňu duševného vlastníctva)*. Banská Bystrica: ÚPV SR 2009, s. 17 – 23.

- JUMA, C.: Intellectual Property Rights and Globalisation: Implications for Developing Countries. In: *Science, Technology and Innovation Discussion Paper No. 4*, Center for International Development, Harvard University, Cambridge, 1999. Dostupné na: <<http://www.cid.harvard.edu/archive/biotech/papers/discuss4.pdf>> [10. 9. 2015].
- KOVÁČ, E. – ŽIGIČ, K.: International Competition in Vertically Differentiated Markets with Innovation and Imitation: Trade Policy Versus Free Trade. *Economica*, Vol. 81, No. 323 (Jul., 2014), pp. 491 – 521.
- OGUAMANAM, CH.: IP in Global Governance: A Venture in Critical Reflection. *WIPO Journal*, Vol. 2, No. 2 (2011), pp. 196 – 216.
- PRICEWATERHOUSECOOPERS: Exploiting Intellectual Property in a Complex World. In: *Technology Executive Connections*, Vol. 4, No. 6 (2007). Dostupné na: <http://www.pwc.com/en_gx/gx/technology/pdf/exploiting-intellectual-property.pdf> [10. 9. 2015].
- SLIVKO, O. – THEILEN, B.: Innovation or imitation? The effect of spillovers and competitive pressure on firms' R&D strategy choice. *Journal of Economics*, Vol. 112, No. 3 (Jul., 2014), pp. 253 – 282.
- STRAUS, J.: Patentová ochrana podľa dohody TRIPS. Výnimočné úpravy, ich prax a význam s osobitným zreteľom na farmaceutické výrobky. *Duševné vlastníctvo*, roč. 8, č. 4 (2004), s. 6 – 14.
- TEJ, J. – SÍRKOVÁ, M. – ALI TAHA, V.: Analytical Insight into the Use of Techniques Promoting Creativity in the Creative Industries. In: *5th Central European conference in regional science*. Košice: Technical university of Košice, 2015. Dostupné na: <<http://www3.ekf.tuke.sk/cers/files/zbornik2014/PDF/Tej%20Sirkova%20AliTaha.pdf>> [10. 9. 2015].

Medzinárodné zmluvy:

- Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)*, 1995. Dostupné na: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Browse/FE_B_009.aspx> [8. 7. 2015].
- Patent Cooperation Treaty (PCT)*, 2001. Dostupné na: <<http://www.wipo.int/export/sites/www/pct/en/texts/pdf/pct.pdf>> [5. 7. 2015].

Online databázy:

INTERNATIONAL MONETARY FUND. Dostupné na: <<http://www.imf.org>> [10. 10. 2015].

KOF Index of Globalization. Dostupné na: <<http://globalization.kof.ethz.ch/>> [18. 9. 2015].

THE WORLD BANK. Dostupné na: <<http://data.worldbank.org>> [16. 10. 2015].

ÚRAD PRIEMYSELNÉHO VLASTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Dostupné na: <<http://www.indprop.gov.sk>> [7. 9. 2015].

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANISATION. Dostupné na: <<http://www.wipo.int>> [11. 10. 2015].

WORLD TRADE ORGANISATION. Dostupné na: <<https://www.wto.org/>> [20. 9. 2015].

UNIVERSITY RANKINGS AND THEIR INFLUENCE ON CONTEMPORARY ACADEMIC POLICY

SERGIY KURBATOV

Institute of Higher Education
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Ukraine

Centre for Russian and Eurasian Studies
University of Uppsala
Sweden
E-mail: sergiy.kurbatov@gmail.com

Abstract:

The paper is devoted to the problem of influence of university ranking of contemporary academic policy. The author argues that due to specific indicators, which are used in the main international university rankings, we would observe the temporal and spatial asymmetry of understanding of university mission, especially in elite segment of higher education: the shift to research activities in temporal context and the shift to internationalization in the spatial one. So, the overcoming of these asymmetries is an important task for contemporary ranking theory and methodology.

Keywords:

University Ranking, University Mission, Teaching, Research, Nationalization, Internationalization, Academic Policy

University rankings are the popular issue for discussion during last decade. It is relatively new topic for academic area. The first national university ranking appeared in 1983 in American journal "U.S. News & World Report" and was based on opinion survey among college presidents, who evaluate national universities – just eight pages, which draw much attention of public, which showed the great perspectives for working in this dimension. Robert Morse was a person, who started this project and continues to manage it. "The U.S. News rankings are run by Robert Morse, whose six-person team operates out of a small red brick office building in the Georgetown neighborhood of Washington D.C. Morse is a middle-aged man with gray hair who looks like the prototypical Beltway wonk: rumpled, self-effacing, mildly preppy and sensibly shoed. His office is piled high with the statistical detritus of more than two decades of data collection. When he took on his current job, in the mid-nineteen-eighties, the college guide was little more than an item of service journal-

ism tucked away inside U.S. News magazine. Now the weekly print magazine is defunct, but the rankings have taken on a life of their own" (Gladwell, 2011).

Only 20 years later, in 2003, the first international university ranking – Academic Ranking of World Universities or Shanghai Ranking – was elaborated by Chinese researchers. One of the founders of this ranking Nian Cai Liu describes the process of establishing of this ranking in the following way: "From 1999 to 2001, Dr Ying Cheng, two other colleagues and I worked on the project to benchmark top Chinese universities with four groups of US universities, from the very top to the less-known research universities, according to a wide spectrum of indicators of academic or research performance. The publication of the report resulted in numerous positive comments, many of which invoke the possibility of undertaking a real ranking of world universities. I decided to undertake the ranking project and the Academic Ranking of World Universities (ARWU) was completed two years later in early 2003, and published on our website in June of the same year" (Liu, 2013, p. 24 – 25).

Despite of their short time of existence, as Ellen Hazelkorn mentioned: "Around the world, rankings consciousness has risen sharply and, arguably inevitable, in response to globalization and the pursuit of new knowledge as the basis of economic growth, and the drive for public accountability and transparency. Rankings are a manifestation of what has become known as the worldwide 'battle for excellence', and are perceived and used to determine the status of individual institutions, assess the quality and performance of the higher education system and gauge global competitiveness" (Hazelkorn, 2011, p. 4).

So, ranking became additional powerful tool in assessment of quality of university education in a very instrumental, applicable and pragmatic ways with the direct relations to the interests of the main target audiences. "Rankings can help consumers see the value of their investment in higher education and hold institutions accountable for results. Rankings can provide with comparison of institutions in different countries. In addition, socio-political contexts, neo-liberalism, also add up the popularity of ranking among policymakers as well

as parents and students" (Jung Cheol Shin & Toutkoushian, 2011, p. 3).

Also, in my understanding, university rankings could be regarded as a kind of innovative social technology, which fosters the transformation of academic environment and support reforms in this, relatively conservative, area (Kurbatov, 2012, p. 59 – 75). This function is especially important for the system of university education in transitive countries, like Ukraine. At the same time, rankings construct a kind of seduction of simplification of university reality, which is reduced only to the indicators, presented in the most influential rankings. Also, each ranking, as a result of theoretical construction, implies certain ideal model of the university – imaginary or real (for example, Harvard). The process of achieving the main parameters of this model became a quintessence of academic policy at the level of particular university, involved in ranking race.

University managers with pragmatic and technocratic type of thinking take ranking indicators as a guideline for further development of their institutions. So, imperfections and limitations of ranking methodology are actively implemented in academic policy. "Many of institutional leaders set rankings as their benchmark in their vision or master plan for the university. Nevertheless, academics are quite skeptical of rankings because they believe that they mislead higher education institutions as well as have enormous methodological limitations" (Jung Cheol Shin, Toutkoushian & Teichler, 2011, p. V).

Currently we have many international university rankings, which could be classified in the following way: 1) rankings, whose main purpose is to produce league table of top universities only; 2) university rankings, concerning the research performance only; 3) university ranking with a number of indicators without intention to produce league tables; 4) OECD Assessment of Higher Education Learning Outcomes (AHELO), which is intention to benchmark universities according to the actual learning outcomes; 5) rankings only according to university visibility on the web (Rauhvargers, 2011, p. 12).

So, in this paper I would try to analyze, how global university rankings changed the perception of university mission through the lenses of

universal philosophical categories time and space – or, in other words, in temporal and spatial perspectives.

Temporal challenges for the mission of contemporary university

Since its origin as the social institution in the late Middle Ages teaching was the main and unique component of the university mission. “The university is a European institution; indeed, it is the European institution *par excellence*. As a community of teachers and taught, accorded certain rights, such as administrative autonomy and the determination and realization of curricula (courses of study) and of the objectives of research as well as the award of publicly recognized degrees, it is a creation of medieval Europe, which was the Europe of papal Christianity” (Ruegg, 1992, p. XIX).

What is teaching in temporal perspective? It is a process of transmitting knowledge, skills and technologies from the past. We could teach only something, which have already existed. Teaching is a transfer of past knowledge, skills and technologies in present time. The metaphor of the bridge come into my mind, when I am thinking about the essence of the process of teaching – a bridge, which unites past and present in continuous movement of human history. The sacred character of past, which is typical for the European civilization that time, underlined a specific place of university in this temporal perspective as a rational substitution of the church and a mediator between past and present. But the elements of rational attitudes toward reality and research component were initially presented in university life.

The decreasing of the role of church and secularization of the everyday life leads to substantial devaluation of the past and its knowledge. Research component of university mission became more and more important. The special equilibrium of teaching and research was legitimized by classical model of university, which was created at the beginning of the 19th century by Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835). “The German model bears the name of the Humboldt university. The credit must indeed go to the scholar and statesman Wilhelm von Humboldt, for persuading the King of Prussia to found a university in Berlin in 1810

built on liberal ideas of the theologian and philosopher Friedrich Schleiermacher. According to the latter, the function of the university was not to pass on recognized and directly usable knowledge such as the school and colleges did, but rather to demonstrate how this knowledge is discovered” (Ruegg, 2004, p. 5). But “although the link between teaching and research was at the heart of the Prussian model, initially, at least, research was limited to a subordinate role” (Charle, 2004, p. 48 – 49).

Let us look at the research in temporal perspective. It is a kind of transfer of knowledge and skills from the future. If we research something it means we have no knowledge on this issue and expect to receive it. The increasing of the value of the future in the life of European civilization legitimized the importance of research as one of key components of university mission. In comparison with the results of teaching, the research results are much more measurable and it is easy to quantify them, and this gives additional reason to use them as indicators of university rankings.

We could observe the increasing of the importance of research at elite segment of university education during the second half of the 20th century, and this tendency receive a powerful support with the origin of international university ranking. The first international university ranking – Academic Ranking of World Universities (ARWU) or Shanghai Ranking – is based mostly of research indicators. In table 1 you could see the main indicators of this ranking in 2003 – 2015, which do not passed through substantial changes up to the current time¹:

¹ Academic Ranking of World Universities. Retrived from: <<http://www.shanghairanking.com/>>.

Table 1.
Indicators and Weights for ARWU 2003 – 2015

Indicator	Description	Score
Quality of Education	Alumni of an institution winning Nobel Prizes and Fields Medals	10 %
Quality of Faculty	Staff of an institution winning Nobel Prizes and Fields Medals	20 %
Quality of Faculty	Highly cited researchers in 21 broad subject categories	20 %
Research Output	Papers published in Nature and Science	20 %
Research Output	Papers indexed in Science Citation Index-expanded and Social Science Citation Index	20 %
Per Capita Performance	Per capita academic performance of an institution	10 %
Total		100 %

We have already mentioned the classification of rankings, provided by Andrejs Rauhvargers with the special cluster of “ranking, concerning the research performance only” (Rauhvargers, 2011, p. 12). The typical example of this group of rankings is CWTS Leiden Ranking², which in 2015 was based on publications in Thomson Reuters Web of Science database (Science Citation Index Expanded, Social Science Citation Index and Arts & Humanities Citation Index) in the period 2010 – 2013. Other example of ranking, which is based on the results of research activities, is University Ranking by Academic Performance URAP. The intention of URAP is “to help universities identify potential areas of progress with respect to specific academic performance indicator”³. Also, we could mention here SCImago Research Rankings⁴.

Such substantial attention to the research performance in international university rankings additionally fostered the orientation of the management of elite university toward improving of the research performance of their institutions and articulated the question re-

garding finding the optimal balance between teaching and research as the main components of the mission of contemporary university. If we take this question in broad philosophical perspective it would be the looking for a new balance between value of the past and value of the future in the life of contemporary civilization.

Spatial challenges for the mission of contemporary university

Although the first European universities were a kind of international institutions, the origin of the majority of them coincided with the origin and development of national state. “After 1500, the mission of nationalization or service to the government of the nation-state embraced the traditional teaching mission. Today, most of Europe’s and, hence, the world’s universities are national institutions that retain early modern mission of service to the state whether the state is free or totalitarian” (Scott, 2006, p. 10).

But after the end of the Second World War the process of globalization in university education started. Before the origin of international rankings Philip Altbath describes the relations between national and international components of university mission in the following way: “Higher education is both national and international. There are many national variations in organization and management of academe. Yet, there is also important international element. Not only does academe have common historical roots, but contemporary forces are making higher education even more influenced by global trends. Perhaps, more than any time since the Middle Ages – when universities functioned in a common language (Latin) and both faculty and students were highly mobile, academe operates in global environment. Now, English is in some ways a Latin of the new era. There is again an international labor market for professoriate, and more than one million students are studied outside their own countries” (Altbach, 2000, p. 2).

What do national and international dimensions of university activities mean in spatial sense? In the framework of nationalization university became a centre of collection, study and spreading the certain discourses of natio-

² CWTS Leiden Ranking 2015. Retrieved from: <http://www.leidenranking.com/methodology/indicators>

³ University Ranking of Academic Performance. Goal and Scope. Retrieved from: <http://www.urapcenter.org/2014/methodology.php?q=2>.

⁴ SCImago Institutions Rankings. Retrieved from: <http://www.scimagoir.com/>.

nal culture and producing bureaucracy for national state. So, it maintains the function of political and cultural separation. Instead of this in the framework of globalization elite university became a centre of spreading of transnational ideas, approached, technologies. So, the function of university in this context is to support a global unification of humanity.

If we analyze the main indicators of the international university ranking we would see, that they almost totally ignore the national dimension of university activities, but the indicators for evaluation of internationalization are important and visible among other indicators. In Table 2 we present direct indicators of internationalization in THE World University Rankings⁵ and QS World University Rankings⁶ in 2015:

Table 2.
Indicators of internationalization in THE and QS World university Rankings in 2015

Indicator	THE	QS
International students ratio	2,5 %	5 %
International faculty ratio	2,5 %	5 %
International collaboration	2,5 %	-

Conclusions

Finally, we could identify a kind of temporal and spatial asymmetry in understanding of the mission of contemporary university and international university ranking in the 21st century become one of the most important factors of academic policy, which supported this asymmetry. At temporal intersection of university mission this is a stress on research activities, and at spatial intersection – on internationalization. So, the ranking methodology needs to be improved in order to find a balance between the main components of university mission: teaching, research, nationalization and internationalization, which would help to overcome this asymmetry at the level of academic policy.

⁵ Times Higher Education World University Rankings. About. Retrieved from:
<<https://www.timeshighereducation.com/news/ranking-methodology-2016>>.

⁶ QS World University Rankings: Methodology. Retrieved from:
<<http://www.topuniversities.com/university-rankings-articles/world-university-rankings/qs-world-university-rankings-methodology>>.

References:

- ALTBACH, P.: The Deterioration of the Academic Estate: International Patterns of Academic Work. In: ALTBAH, P. (ed.): The Changing Academic Workplace: Comparative Perspective. Boston: CIHE 2000.
- CHARLE, C.: Patterns. In: RUEGG, W. (ed.): A History of the University in Europe. Vol. III. Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800 – 1945). Cambridge: Cambridge University Press 2004.
- GLADWELL, M.: The Order of Things. The New Yorker, February 14th 2011.
- HAZELKORN, E.: Rankings and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence. New York: Palgrave Macmillan 2011.
- KURBATOV, S.: University Ranking and the Problem of Competitiveness of National Universities in Post-Soviet Countries in Global Educational Space: The Case of Ukraine. Evaluation in Higher Education, Vol. 6, No. 2 (Dec., 2012), pp. 59 – 75.
- LIU, N. C.: History of Academic Ranking of World Universities. In MAROPE, P. – WELLS, P. – HAZELKORN, E. (eds.): Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses. Paris: UNESCO 2013
- RAUHVARGERS, A. Global University Rankings and Their Impact. Brussel: European University Association, 2011
- RUEGG, W. Foreword. In: RIDDER-SYMOENS de H. (ed.): A History of the University in Europe. Vol. I. Universities in the Middle Ages. Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- RUEGG, W. Themes. In: RUEGG, W. (ed.) A History of the University in Europe. Vol. III. Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800 – 1945). Cambridge University Press 2004.
- SCOTT, J. Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformation. The Journal of Higher Education, Vol. 77, No. 1 (2006), pp. 2 – 39.
- SHIN, J. – TOUTKOUSHIAN, R.: The Past, Present and Future of University Rankings. In: SHIN, J. – TOUTKOUSHIAN, R. – TEICHLER, U. (eds.): University Rankings: Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education. Dordrecht: Springer 2011.

POLITICAL CAMPAIGN IN THE AGE OF OMNIPOTENT MASS MEDIA

LUCIA DANČIŠINOVÁ

Department of Intercultural Communication
Faculty of Management
University of Prešov
Slovak Republic
Email: lucia.dancisinova@unipo.sk

Abstract:

At present, the mass media have a profound influence on political communication. The relationship between the mass media and politics is complicated and can be seen as a fight to win the better position. That is why politicians have been constantly trying to set the rules of their media presentation. In the case of United States presidential debates, the candidates have managed to take control over the production of official televised debates. The Memoranda of Understanding signed and pre-negotiated by two major U. S. political parties before televised presidential debates represent examples of political manipulation of the media. In this study, we analyse the Memorandum of 1992 in order to answer some of the criticisms in order to understand the process of political distortion of reality.

Keywords:

The Mass Media, Political Communication, Campaign, Candidates, U. S. Presidential Debates, Memorandum of Understanding

Introduction

We live in a world where a single idea can be heard or read by millions of people at the

same time. This is possible especially thanks to the mass media and Internet. This can be also applied to political communication as it can, thanks to the rapid development of mass communication industry, carry important messages throughout the world. A political discussion is important for democracy, but it is disputable which form it should or should not acquire. As an example, we will look at U. S. presidential debates¹, which are highly criticized for being pre-negotiated in every possible detail. It gives them the status of theatrical appearances rather than real debates. No doubt, television has given politicians a mighty weapon in political campaigning, yet, it has not always been for the sake of democracy. In this study, we would like to discuss several questionable points concerning political communication in the media in order to illustrate the ways in which politicians try to manipulate the media in order to get the better position in campaign. We will analyse the conditions written down in a document called the Memorandum

¹ Every four years, during the election race for the post of the President of the United States, official televised debates are held between two major parties' candidates (the Democratic candidate and the Republican candidate) (Kraus, 2000).

dum of Understanding (1992), which was negotiated by two major political parties of the United States in order to take control of televised presidential debates.

1 The Influence of the Mass Media on Politics

Jirák and Köpplová (2003, pp. 20 – 53) define the media as social institutions, which provide one-way communication within society – from a source towards an undefined audience. Moreover, the mass media influence its cultural environment. According to the functionalistic approach, the mass media have the following functions: providing information, socialization, reproduction of existing cultural models, entertainment, and agitation (Jirák, Köpplová, 2003, pp. 40 – 41). In this context, McLuhan (1987, pp. 40 – 41) sees the role of the media in society as “the extensions of man,” through which a man understands and explains the world. Postman (1985) goes even further and claims that “the medium is the metaphor” to describe the process of information transfer in three different types of cultures, namely oral, literate, and televisual. According to him, the rational argument cannot be transferred through television because “its form excludes the content” (Postman, 1985, p. 5). It means that TV is not capable of transmitting higher level of ideas and prefers visual images to the actual verbal message of the politicians. Based on these assumptions, we can claim that the way in which the media present the candidates and politics as such is rather shallow and do not offer any real substance. Similarly, according to Lowi et al. (2002, p. 387), the media as the most powerful force in the “marketplace of ideas” have a huge impact on public opinion and attitudes as they are not just disengaged messengers but have developed ways of shaping a public opinion by specific reporting of political events, from which this opinion can be formed (Lowi et al., 2002, p. 387). As Graber claims, television is seen as a great tool for conveying audiovisual information, such as people’s impressions, because it is suitable for transmitting emotional appeal, while it is not so powerful when abstract ideas should be presented (Graber, 1997, pp. 189 – 190).

Jirák and Köpplová (2003) offer a definition of the modern mass-media and state that the mass media represent a specialized industry aimed at producing products which satisfy, and simultaneously create, the need for various sorts of information and entertainment. Consequently, the mass media can be seen as a social institution having a significant influence on forming and enforcement of social relations, and as such, the media are then attributed a substantial influence on the form of current political processes in existing democracies. They represent public as well as political life in a special way of production called medialogic, which result in personalization, dramatization and depoliticization of politics (Jirák, Köpplová, 2003, p. 186). It means a focus on a person, representation of politics as a series of conflicts, and finally replacement of valuable discussions for shallow entertaining spectacles (McNair, 2000, p. 6). However, it has to be also pointed out, as Parenti (1986, p. 213) writes, that “news production is not purely an autonomous process ... many distortions are of a more political nature and reveal a pattern of bias that favours the dominant class ideology”. Thus, it is clear that it is not just the mass media which influence the news; it is also the dominant political ideology which intervenes.

2 Political Communication and the Mass Media

Graber (1993, p. 305) defines political communication as “the construction, sending, receiving, and processing of messages that are likely to have a significant impact on politics.” It is obvious then that such a communication fulfils an important function within political processes. The relationship between political and media communication can be understood in the context of communication within the public sphere. Political communication is based on the fact that the exchange of information must have some effect on the functioning of a political system (Graber, 1993, p. 7). In this context, Jirák and Říchová (2000, p. 14) claims that political communication can be seen as all the processes of symbolic interaction within the society at the macro political level. However, politics is not given by the media but it is formed in interaction with it (Jirák, Říchová,

2000, p. 17). Similarly, McQuail (1992, p. 87) claims that the role of the mass media in the political decision-making exists within a broader context of the relation between the media and society – it depends on the functions which are ascribed to the media by the given society. Dominant political images can create a world of its own – the more news is reported, the more credibility it gets, and subsequently becomes official. It seems then that inability to control the news is almost equal to political failure (Bennett, 1996, pp. 80 – 82). One of the possible ways to control the situation is to anticipate moments of spontaneity and prevent them. Bennett (1996, pp. 91 – 103) illustrates it with existing practice of certain public officials to agree to be interviewed only on condition that they set the rules which are agreed to by the journalists. However, when the press does not cooperate, its intimidation is the next best strategy used by politicians to control the news. Thus, the press and the politicians live in a state of mutual dependence – they need each other, yet, they often stand in opposition. Unfortunately, as Bennett (1996, p. 109) points out, the result of such a long term political control of the news is a limited range of problems, solutions, and ideas presented to the viewers. Similarly, Habermas (1989) claims that in the early capitalism, as a result of economic independence, private ownership and critical reflection in literature, an autonomous sphere of political discussion appeared. It created a consensus based on reason, and citizens and the press became watchdogs of the government. It gradually changed in the second half of the nineteenth century, when the public sphere came under control of the state and organized economic interests. Consequently, a new model of corporative power relations was created, in which the economic interests put restraints on the public sphere. The media ceased to be the power of rationality and started to manipulate opinions of people. Thus, the politics started to be viewed as entertainment, which made the public just passive consumers (Habermas, 1989). Today as well as before, journalism, together with the mass media, creates the feeling that it can solve all important social problems. However, the media did not become communication means themselves but rather as a reaction to specific social needs in a given period

(Jiráček, Köpplová, 2003, pp. 39 – 58). What follows then is that the media should not be considered objective, but they should be viewed as mirroring the current social and cultural needs and preferences. Jackson and Crotty (2001, p. 220) describe recent relationship of U. S. politics and the mass media as being interchangeable: “Politics equate to TV in contemporary campaigns. The media is American politics today”. This is an interesting point of view, which can tell us a lot about the current state of political communication in the mass media in the United States. We also agree with the fact that the media are used by politicians today more than any other means of communication. To illustrate this fact, we can look at the U. S. presidential debates broadcast on TV before every presidential election.

3 U. S. Presidential Debates

U. S. presidential debates have become a high point of presidential election campaigns and every four years, the debates are the most anticipated televised political events (Friedenberg, 1990, p. 190). The question is whether the attention paid to them is deserved or not. As Kraus (2000, p. 77) claims, if a politician is able to control political events he or she is taking part in, the higher is the chance that the politician wins the race. Thus, it is quite understandable that the presidential candidates have, ever since the famous Kennedy-Nixon debates of 1960, tried to find ways how to control the production of U. S. televised debates. Since 1988, documents called Memoranda of Understanding have been negotiated and signed by the Democratic and Republican Parties before every presidential debates concerning all the details of the televised debates (Farah, 2004).

To illustrate the pre-debate negotiations, we chose to analyse the Memorandum of Understanding of 1992, because it was the only time when a third party candidate has been invited to debate (Farah, 2004, p. 53). The U. S. political life from the beginning of the 20th century has been dominated by the two major parties: the Republicans and the Democrats. Nevertheless, there have always been other parties – known as Third Parties (Malamud, 2004, p. 36). Inclusion of Third Parties' candidates can be seen as a positive step. In 1992, there were three tele-

vised presidential debates sponsored by the Commission on Presidential Debates, which is often criticised for agreeing with pre-debate negotiations by the Democrats and Republicans (Farah, 2004). George Bush was a Republican candidate and also incumbent fighting for re-election, and Governor Bill Clinton was a Democratic candidate. Ross Perot, a Texan millionaire was a Third party – independent – candidate (Malamud, 2004, p. 6). Despite Perot being invited to the debates, he was excluded from the pre-debate negotiations, so he couldn't influence the debate format (Farah, 2004, p. 6).

The Memorandum of Understanding of 1992 (Memorandum of Understanding, 1992) is divided into thirteen points concerning various aspects of up-coming debates:

1. Number (of debates),
2. Dates,
3. Sponsorship,
4. Third candidate,
5. Location,
6. Time,
7. Format,
8. Staging and production,
9. Ticket distribution and seating arrangement,
10. Dressing rooms/holding rooms,
11. Miscellaneous,
12. Announcement of agreement,
13. Amendments (Memorandum of Understanding, 1992).

The document stipulates that there will be three presidential debates lasting ninety minutes, and the candidates cannot take part in any additional ones. The sponsor can be changed by the two campaigns if it does not agree with the given agreement. A third-party candidate is also required to accept "the terms of this agreement" (Memorandum of Understanding, 1992, p. 2). The Memorandum can be made public only if it is agreed by the campaigns. As to the format, there will be three forms of debate: panel format, moderator only format, and moderator and audience participation format. All debates will have different moderators who will be responsible for enforcing time limits, balancing the questions, and adhering to particular formats. Panellists and moderators have to be approved by the major parties' campaigns. As to the actual question-

ing, each debate format has strict time limits for questions, responses, and rebuttals. Panel format involves a panel of three persons, agreed on by the campaigns, asking the questions with "no direct candidate-to-candidate questioning" (Memorandum of Understanding, 1992). Time limits for the scheme of question – response – rebuttal are as follows: up to fifteen seconds – two minutes – one minute. It means that a panellist asks a question which is not longer than 15 seconds and the first candidate have 2 minutes for the answer. Then, the two remaining candidates comment on his answer or on the question, each having 1 minute. The order of questioning is decided before every debate by a draw. Each candidate will also have 2 minutes for his closing statement.

As it can be seen, all the details of each format were covered in the Memorandum of Understanding of 1992. Farah (2004, pp. 83 – 88) points out that there are at least three major drawbacks of the panel format, namely the artificiality of questions posed only by the journalists, no direct inter-candidate cross-questioning, and the restrictive limits on answers. According to Farah (2004, p. 87), short responses mean rehearsed answers, which, together with no candidate-to-candidate verbal contact, exclude a real discussion. While we can agree with importance of having enough time for answers, and direct cross-questioning for having a real discussion, several facts and circumstances have to be taken into consideration. It is understandable that if there is ninety minutes' space for discussion, certain time limits have to be imposed. According to Dominick (1990, p. 20), the mass media "need a great deal of money to operate ... exist to make a profit ... are highly competitive". It means that the discussion has to be artificially cut off in order to meet the requirements of dynamicity and necessity of advertising space. As to cross-questioning, candidates have time for rebuttals during which they can react to their opponents' speech. We can agree that in the era, when candidates are predominantly judged by their verbal skills, their campaign managers would never agree with informal and uncontrolled discussion. Otherwise, they would not draft the Memoranda before the debates.

However, the second 1992 debate aspired to be less rigid and more informal, introducing

the format called a town hall format² for the first time in the history of televised presidential debates (Farah, 2004, p. 81). The credit should be given to Bill Clinton who actually came up with the idea as he claimed in the second debate: "I started doing these formats a year ago in New Hampshire and I found that we had huge crowds because all I did was let people ask questions and I tried to give very specific answers" (The Commission on Presidential Debates, 2015). As Farah (Farah, 2004, p. 82) claims, Clinton was considered to be a skilful communicator with ordinary people, therefore he wanted this format to be included. Truly, it made him seem absolutely committed to the purpose of debates and open to all questions. Town hall format includes potential voters sitting in the audience and asking questions about anything they want, which enables the public to raise issues everyday Americans want to talk about. Therefore it is very popular with the viewers (Farah, 2004, p. 81). In 1992 town hall format debate, the members of the audience were selected by an independent research firm, so that the participants were demographically representative and uncommitted (Memorandum of Understanding, 1992). Another positive fact about this format, as detailed in the Memorandum (1992), is that follow-up questions were also allowed.

On the other hand, the third format – a moderator only format – is still criticized. Selection of a moderator is considered to be very important as he or she runs the debate and can, to a certain degree, influence the debate by formulating questions, or even by a positive smiling at a particular candidate (Dominick, 1990, p. 547). Since 1992, it has been mostly Jim Lehrer, host of PBS's *NewsHour*³, who moderated the debates (Dominick, 1990, p. 296). He is considered to be objective, but also rather stiff and unchallenging, hardly ever using follow-up or unpleasant questions (Farah, 2004, p. 85). It is not difficult to understand why the cam-

paigns prefer Jim Lehrer. It is obviously one of the strategies to make the debates more secure for the candidates. The Memorandum says that the process of selection of moderators is "confidential between the signatories" (Memorandum of Understanding, 1992), which can imply that the candidates do not want to show their preferences. On the other hand, if the selected moderator fulfils his or her duties, such as balancing the questions and providing equal space for each candidate, there is no reason for the claim that with unchallenging moderator a debate does not have the characteristics of a real discussion. It just means that the debate is less sharp, provocative, and consequently less interesting.

Yet another aspect of a debate has to be analysed, that is the staging and production, which involve such things as the height and shape of podiums, camera placement, colours of backdrops, composition and seating of the audience, kinds of microphones, make-up persons, etc. All these aspects are included in the Memoranda as well. The candidates know that visual part of debates is important, especially when there is a limited time for discussion (Adatto, 1990, pp. 20 – 25). In this context, Farah (2004, pp. 92 – 94) claims that voters do not care about details such as the colour of backdrop or camera angle but they care about the composition of the audience. According to the Memorandum of Understanding of 1992 (Memorandum of Understanding, 1992), the press is seated in the back rows, while family members of the candidates are closest to the podium. The audience is prohibited from any reaction, such as applause, and television networks are forbidden to take any shots of the audience, except for the town hall format. The camera shots are limited to the persons speaking, whether a candidate or a moderator, but in no case a non-speaking candidate can be shown (Memorandum of Understanding, 1992). It is obvious that candidates want their supporters closest to them, while the critics – the press – are to be seated the furthest they could. As to the restrictions on camera shots, it is obvious that candidates do not want to be caught unprepared. In this sense, it is necessary for them to create the conditions to avoid such situations. Nevertheless, in 1992, President Bush was caught on camera looking impatiently at

² It has its origins in the New England town meeting, where the village residents could discuss important issues. It belongs among the earliest manifestations of democracy in American colonies (Urofsky, 1994, p. 414).

³ The Public Broadcasting Service (PBS) serves as a network for noncommercial stations (Dominick, 1990, p. 296).

his watch during the audience participation format, which was criticized by the Democrats as the evidence that Bush "didn't care about the people" (Farah, 2004, p. 93). Clinton media advisor later said that knowing the stage, they told Clinton where to go in order to show Bush on the camera (Farah, 2004, p. 93). Clinton team also chose "oversized stools" as Perot was rather tiny and it made him seem like a child (Simon, 2000). These strategies are also part of candidates' media strategies and illustrate the process of careful staging of U. S. presidential debates. We can claim then that looking at the pre-debate Memoranda of Understanding can uncover interesting facts about presidential debates themselves. The analysis of such documents can explain the process of media manipulation by the presidential candidates.

Conclusion

To conclude it, we can agree that the mutual relationship of the mass media and politicians is complicated and has to be seen in the context of public life and power relations. Politicians have learnt how to make use of the media to create a political image which would be positive for them and enable them to reach their aims. In the case of U. S. presidential debates, the process of media manipulation has acquired the form of pre-debate negotiations between two major U. S. political parties – the Republicans and the Democrats – which results in documents called the Memoranda of Understanding. These documents detail every aspect of the televised debates. The analysis of such documents can help us to understand the fears and preferences of major parties' candidates and provide us with more objective view of actual debates.

References:

- ADATTO, K.: The Incredible Shrinking Sound Bite. *New Republic*, Vol. 202, No. 22 (1990), pp. 20 – 25.
- BENNETT, W. L.: *News. The Politics of Illusion*. USA: Longman Publishers 1996.
- CLINTON/GORE '92 COMMITTEE – BUSH/QUAYLE '92. 1992. Memorandum of Understanding. Dostupné na: [\[http://www.opendebates.org/news/documents/1992MemorandumofUnderstanding.pdf\]](http://www.opendebates.org/news/documents/1992MemorandumofUnderstanding.pdf) . (Cit. 26. 10. 2015).
- DOMINICK, J. R.: *The Dynamics of Mass Communication*. New York: McGraw-Hill, Inc. 1990.
- FARAH, G.: *No Debate. How The Republican and Democratic Parties Secretly Control The Presidential Debates*. New York: Seven Stories Press 2004.
- FRIEDENBERG, R. V.: *Rhetorical Studies of National Political Debates: 1960 – 1988*. New York: Praeger 1990.
- GRABER, D.: *Political Communication: Scope, Progress, Promise*. In: FINIFTER, A. W.: *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington, D. C.: The American Political Science Association 1993.
- HABERMAS, J.: *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: Polity 1989.
- JACKSON III, J. S. – CROTTY, W.: *The Politics of Presidential Selection*. New York: Addison-Wesley Educational Publishers Inc. 2001.
- JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, s.r.o. 2003.
- JIRÁK, J. – ŘÍCHOVÁ, B.: *Politická komunikace a média*. Praha, Karolinum 2000.
- KRAUS, S.: *Televised Presidential Debates and Public Policy*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates 2000.
- LOWI, T. J. et al.: *American Government. Power & Purpose*. New York: W. W. Norton & Company, Inc. 2002.
- MALAMUD, P. (ed.): *U. S. Elections 2004*. Washington, D. C.: Bureau of International Information Programs 2004.
- MCLUHAN, M.: *Understanding Media*. London: ARK 1987.
- MCNAIR, B.: *Journalism and Democracy*. London – New York: Routledge 2000.
- MCQUAIL, D.: *Media Performance*. London: Sage 1992.
- PARENTI, M.: *Inventing Reality: The Politics of the Mass Media*. New York: St. Martin's Press 1986.
- POSTMAN, N.: *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Penguin 1985.
- SCHROEDER, A.: *Presidential Debates: 40 Years of High Risk TV*. New York: Columbia University Press 2001.
- SIMON, R. 2000. So, Let the Debates Begin Already. *U. S. News and World Report*. October 2nd 2000.

THE COMMISSION ON PRESIDENTIAL DEBATES. October 15, 1992 First Half Debate Transcript 2015. Dostupné na: [http://www.debates.org/index.php?page=october-15-1992-first-half-debate-transcript]. (Cit. 26. 10. 2015).

UROFSKY, M. I.: Basic Readings in U. S. Democracy. Washington, D. C.: United States Information Agency 1994.

AUTONOMIE A HETERONOMIE JAKO SPOLEČENSKO-POLITICKÉ HODNOTY NA PŘELOMU 2. A 3. TISÍCILETÍ

JAROSLAV VENCÁLEK

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: jaroslav.vencalek@unipo.sk

Abstract:

Dynamic social processes of the beginning of the 3rd millennium are linked with a myriad of fundamental changes in the behavior of human entities. The concept of linear causal perception of social relations is not considered to be sufficient any more. The need for complexity in the perception of evolutionary intricacy of current processes is associated with the need to understand the functional interdependence of autonomous and heterogeneous aspects of socio-political values. By recognizing layering of autonomous processes in time-space levels we are approaching the concept of fractal organization of society.

Keywords:

Autonomy, Fractal subdivision, Heteronomy

Přes nezpochybnitelný dynamický vývoj integračních procesů uskutečňujících se v noosféře planety Země, bylo by na přelomu 2. a 3. tisíciletí přehnané domnívat se, že hranice pozbyly svou funkci či význam a lidmi obývaná nebo jinak hospodářsky a sociálně-kulturně využívaná krajina (ekumena) se proměnila

v území bez hraničních souvislostí. Je nepochybné, že dostupnost hmotných prostředků (např. při uspokojování potřeb lidí souvisejících s využíváním volného času) a zejména pak nehmotných fenoménů lidské existence (např. dostupnost informací), díky relativnímu zkracování vzdáleností mezi jednotlivými místy planety Země vzrostla. Hranice jako linie či zóny mezi rozdílnými prostředními však nadále sehrávají významnou roli v nově se formujících vazbách a souvislostech.

Vyjděme z obecně přijímaného a rozšířeného poznání, že realita světa a lidského bytí je tvořena vzájemnou pospolitostí a doplňováním se (komplementárností) dílčích růzností. Z toho plyne, že jednota je spojována s existencí celku a vzájemné doplňování se je pak výsledkem vztahů mezi jeho různorodými částmi.

Hnací silou současného paradigmatického vidění společenské reality světa je honba soukromých vlastníků kapitálu za zisky. Role společnosti je tak zužována, či spíše degradována na nástroje a prostředky, které mají za cíl produkovat a zabezpečovat ultra úzkému spektru soukromých majitelů (nejrůznějších druhů a forem) kapitálu co největší zisky (Vencálek,

2015, s. 1034). Podle francouzského publicisty Hervé Kempfa (Latouche, 2012, s. 18 – 19) skutečnou funkcí „udržitelného rozvoje“, který se jen jako zaříkadlo opakuje ve většině politických programů, je pouhé udržování zisků a zaběhnutých zvyklostí při minimálních změnách nastavených pravidel.

Má-li fungovat celek s heterogenně strukturovanými dílčími částmi, pak je nezbytné zajímat se o procesy soudržnosti (koheze) příslušných struktur. Každý komplexní rozbor (analýza či syntéza) věnující se problematice jejich fungování, by proto měl obsahovat i zhodnocení vztahů soudržnosti. Ne náhodou se ve strategickém materiálu Evropské komise z roku 2010 nazvaném „Evropa 2020 / Strategie k zabezpečení inteligentního, udržitelného a inkluzivního růstu“ objevuje požadavek věnovat prioritní pozornost vlivu hospodářských, sociálních, kulturních a společenských činností na sociální a územní kohezi dílčích částí jednotlivých celků. Základem této strategie jsou tři vzájemně se doplňující priority Evropské unie:

- Inteligentní růst představující tvorbu takových hospodářských aktivit, které budou založeny na znalostech a inovacích,
- udržitelný růst představující podporu ekologičtějších a konkurenceschopnějších hospodářských činností založených na efektivním využívání zdrojů,
- inkluzivní růst podporující hospodářství s vysokou mírou zaměstnanosti, která zabezpečí sociální a územní soudržnost.

A právě vzhledem k zabezpečení soudržnosti celého lidského společenství, zejména v souvislosti s masovými nelegálními migracemi obyvatel v roce 2015, dotýkajícími se značné části planety Země, stává se světovou prioritou potřeba věnovat pozornost nebývale početně rostoucím lidským masám, které v důsledku zavádění nových technologií jsou vyražovány, jak z pracovních procesů, tak i z možnosti vzájemné lidské koexistence. Slovy sociologa Zigmunda Baumana se tito lidé stávají, „lidským odpadem“, tedy nadbytečnými (Bauman, 2008, s. 44).

Podle bývalého ekonomického poradce Světové banky a Evropské investiční banky, ekonoma japonského původu Ha-Joon Changa, se „ve srovnání se situací jen před několika desetiletími, setkáváme s daleko přísnějšími regulacemi ohledně toho, kdo co smí vyrábět (napří-

klad certifikáty fair-trade a certifikáty pro výrobce bioproduktů), jak se to smí vyrábět (restrikce ohledně znečištění nebo uhlíkových emisí) a jak se smí dané zboží prodávat (pravidla označování výrobků a vrácení peněz)“ (Ha-Joon Chang, 2010, s. 28 – 29).

Nelze se proto divit, že je to právě ekonomická oblast lidských činností, v níž dochází k nejvýraznějším projevům heteronomie, tedy nejružnějším projevům závislosti nebo podřízení se „cizím“ zákonům, směrnici či doporučením. Pod pojmem „cizí“ rozumějme v tomto kontextu „jiné faktory, než ty, které z hlediska dlouhodobého vývoje determinovaly nebo by právě mohly podmiňovat rozvoj dílčích částí celku“. Je ale nutno konstatovat, že i v ekonomické sféře, zvyšující se otevřenost území (a tím i otevřenost jednotlivých státních útvarů) byla mnohem více podmíněna politickými rozhodnutími, než vlastním, byť neobyčejně bouřlivým rozvojem jednotlivých technologií. Podle Ha-Joon Changa „pokud dopustíme, aby nás okouzlení nejnovější technologickou revolucí připravilo o schopnost vidět věci v náležitých proporcích, nepochopíme politickou podmíněnost globalizace a nakonec budeme zavádět nesprávná opatření“ (Ha-Joon Chang, 2010, s. 62).

V této souvislosti se nabízí otázka. Je počátkem 3. tisíciletí, tedy v době nebývale intenzivně se rozvíjejících globalizačních procesů, dlouhodobé setrvávání na zvýrazňování paradigmatu konkurenceschopnosti, tím nejsprávnějším přístupem? Není to spíše ona zásadní chyba? Současný vývoj stále intenzivněji svědčí o tom, že západní civilizace, právě v důsledku nedostatečné pozornosti studiu nových alternativ organizace a řízení společnosti, zabředává do silícího víru, dnes již široké plejády krizových stavů. Nabízí se tak otázka, zdali západní civilizace nepromeškala neoptimálnější okamžik změny paradigmatického vnímání nejen společenské reality dílčích částí světa, ale i planety jako celku? Mnohé celosvětově publikované studie totiž dlouhodobě poukazují na potřebu přijetí nového paradigmatu ve smyslu vzájemné spolupráce a kooperace dílčích složek veřejného a soukromého sektoru.

V roce 2000 prof. K. Ivaničkou publikovaný poznatek o potřebě změn vnímání reality světa je proto stále nanejvýš aktuální „Je poměrně paradoxné, že vládnuci intelektuáli nepostrehli

a neidentifikovali procesy, ktoré sa odohrávali v Európe a zasahovali i Slovensko a ktoré boli spojené s civilizačným prechodom od modernizmu k postmodernizmu, od individuálnej éry k poznatkovo orientovanej spoločnosti. Čo je však ešte horšie, prehliadli úlohu štátu v transformačnom procese... Naproti paradigme extrémneho individualizmu, je tu paradigma kooperácie všetkých sektorov, najmä trhovej sféry, štátu a verejného sektora“ (Ivanička, 2000, s. 78).

Pomerně spolehlivě lze tak tvrdit, že intelektuální vládnoucí sféra výrazně podcenila v celém západním civilizačním okruhu fenomén autonomie. Nikoliv ve smyslu samostatnosti jako odtrženosti se dílčí části od celku, ale ve smyslu fungování či porozumění celospolečenskému významu a charakteru obapolných vztahů dílčích částí k celku a taktéž plejády vazeb, které vyplývají ze vzájemné koexistence autonomních a heteronomních vztahů, uskutečňujících se mezi strukturními složkami lidské civilizace.

Jednotlivé sociálně-kulturní aspekty dílčích částí krajiny vykazují vedle heteronomních aspektů, charakterizujících velké společenskoo-kulturní celky i to, že jsou determinovány pestrrou plejádou odlišných znaků, jimiž se různí od jiných adaptačních systémů. Respektovat tuto skutečnost znamená nevnímat krajinu jen jako jakýsi vějíř strukturně diferencovaných hodnot. Vazebnost mezi jednotlivými strukturními částmi vnímaná jen jako hierarchie nemůže totiž dost dobře objasnit funkčně – významovou důležitost jak dílčích částí samých, tak i jejich vztahů k sousedním strukturním částem území a celku jako takovému.

V 80. letech 20. století pracoval univerzitní geograf Martin Hampl problematiku vzájemného vztahu dvou základních principů tvorby nových struktur, tedy vztahu úrovně vývojové složitosti a komplexity. Podle něj „v závislosti na zvyšování úrovně vývojové složitosti se zvyšuje složitost vnitřní organizace systémů, dynamika jejich změn a aktivita ve vztahu k vnějšímu prostředí. V závislosti na zvyšování úrovně komplexity se zvyšuje relativní singularita a vnitřní hierarchizace reálných systémů a mění se povaha i úroveň jejich integrity – koexistenční povaha a relativně volnější integrita komplexů v porovnání s integritou elementů (Hampl, 1989, s. 15).

Aniž bychom se výrazněji zabývali vývojovou složitostí ekonomického sektoru stačí, když v generalizované podobě přijmeme tezi o třech základních ekonomických sektorech, tedy sektoru konkurenčním, monopolním a státním. Český filosof Michael Hauser k tomu uvádí: „Konkurenční sektor se vyznačuje nízkým poměrem kapitálu k práci, malou produkcí a nízkou produktivitou. Monopolní sektor se vyznačuje vysokým poměrem kapitálu k práci, vysokými kapitálovými požadavky, rozsáhlou produkcí plánovanou a založenou na průzkumu trhu a na nových technologiích, přičemž trhy jsou zpravidla mezinárodní. Státní sektor pak představuje jednak produkci zboží a poskytování neziskových služeb vyžadujících však vysoké náklady (poštovní služby, vězeňství, zdravotnictví, vzdělávání, služby, armáda), jednak produkci organizovanou soukromými ekonomickými subjekty, které uzavřely smlouvu se státem“ (Hauser, 2012 s. 21 – 22).

Neméně důležité ale je poznání toho, jak jednotlivé ekonomické subjekty v časoprostoru fungují. A pak také, jaký význam mají pro společenskou praxi. Ke konkurenčnímu sektoru je nutno poznamenat, že většinou bývá vázán na fungování dílčích částí celku. To znamená, že aktivity tohoto typu se uplatňují v územně méně rozsáhlých částech krajiny, např. lokality, mikroregiony, nodální regiony apod. Vezměme např. návštěvu přírodní památky v podobě jeskyně, která může být turisty navštívena jen po předchozí objednávce, např. štyrská jeskyně Katerloch. Výsledkem je, že cena vstupného se může měnit v závislosti od počtu návštěvníků (a to téměř až o 100 %). Otevírací doba tamní restaurace či ostatní návazné sociální infrastruktury (např. rodinné obchody), to vše bývá v tomto případě dosti ekonomicky nestabilní. Nelze se proto divit, že v tomto sektoru se setkáváme s nejnižšími mzdami. Současně je ale nutno uvést, že tato lokalita je nejen v Rakousku, ale i v Evropě výjimečná (krápník Atlas s obvodem 46 m se řadí vůbec k největším na světě). Přístup k fungování takového jevu, jakým v daném příkladu představuje návštěva jeskyně, se bude kromě ekonomických aspektů řídit i souborem opatření o výrazné míře autonomnosti této lokality. Výsledkem ale bude její fungování a nikoliv zrušení z důvodu ekonomické nerentability.

V monopolním sektoru jsou mzdy naopak poměrně vysoké. Bohužel se zde ale setkáváme s tendencemi k tvorbě nadprodukce, což v důsledku technologických inovací generuje růst nezaměstnanosti. Ta podle studií Zigmunta Baumana může vést až nadpočetnosti populace. Daně a státem prováděné regulace jsou proto zcela relevantními nástroji v rozvoji tohoto ekonomického sektoru. Je však zřejmé, že monopolní ekonomický sektor je pevně spojen s heteronomní povahou rozmístění a fungování lidských aktivit. Na zřeteli je nutno mít i skutečnost zmiňovanou Michaelem Hausem, že „pokud má státem podporovaný monopolní sektor zájem obsadit na trhu místa malých firem a rodinných podniků, snadno je vytlačuje“ (Hauser, 2012, s. 23). Protože je ale tím narušována rovnováha mezi autonomně a heteronomně vnímanými společensko-politickými hodnotami, dochází tak k posilování nejrozličnějších krizových společenských jevů. Nadřazeně jednostranné ekonomické vnímání rozvoje společenské reality se pak z dlouhodobého hlediska stává kontraproduktivní. Tím se potvrzuje i skutečnost, že v realitě planety Země, v níž na počátku 3. tisíciletí dochází k nebývalému rozvoji heterogenně působících globalizačních procesů, je zapotřebí věnovat neméně významnou pozornost právě autonomii nejrozličnějších vztahů a vazeb v úrovni dílčích částí celku (např. spolkové země, nodální regiony, přeshraniční regiony).

V této souvislosti se jeví jako zcela aktuální myšlenky zveřejněné v roce 1976, původem německým a posléze dlouhodobě v USA působícím sociologem, psychologem a filozofem Erichem Frommem (1900 – 1980), když představil své hlavní rysy nové společnosti:

- „Měl by se vyřešit problém, jak řídit nepřetržitý průmyslový způsob výroby bez totální centralizace, tj. bez toho, aby se dospělo k technologickému fašismu s úsměvnou tváří,
- hospodářské rámcové plánování by mělo být spojeno s vysokým stupněm decentralizace a mělo by se vzdát tzv. „svobodného trhu“, který se stal z velké části fikcí,
- měli bychom se vzdát cíle neomezeného růstu, dát přednost výběrovému růstu, aby kvapem nenarůstalo riziko ekonomické katastrofy,

- měly by se vytvářet pracovní podmínky a obecné povědomí, že účinnou motivací je psychické uspokojení a ne materiální zisk za každou cenu,
- měl by se podporovat vědecký pokrok a současně by se mělo dbát toho, aby se svými praktickými aplikacemi nestal nebezpečným pro lidstvo,
- měly by se vytvářet podmínky, aby se lidé cítili dobře a radostně a nehledali uspokojení v požívačnosti,
- člověku by měla být poskytnuta základní jistota, aby nebyl závislý na byrokracii, mál se uživit,
- musí se obnovit schopnosti pro „individuální iniciativu“ spíše v životě, než v zaměstnání“ (Fromm, 1994, s. 134 – 135).

Aniž by bylo nutno provádět rozsáhlé analýzy týkající se aktuálnosti těchto myšlenek lze v druhém desetiletí 21. století považovat následující skutečnosti za více než zřejmé.

Nejvyšší úrovní centralizace rozhodovacích pravomocí a koncentrace zisku je charakterizován monopolní průmysl. Z povahy jeho heteronomie vyplývají snahy o výrobní nadprodukcí posilovanou technologickou nadvládou za účelem maximalizace zisku. Jako škodlivé lze považovat snahy tohoto průmyslu směřující k vytlačování drobných a středních producentů, neboť tím dochází k poškozování a degradaci vlivu krajinných struktur vyznačujících se vyšší mírou autonomie.

Jestliže jednou ze stěžejních vlastností časoprostoru je jeho různorodost, pak jednotlivé rozdílnosti jsou vázány na jeho struktury. Aby zůstaly existenčně funkční, je zapotřebí zachovat ty determinanty, jež daný jev podmiňují. To jinými slovy znamená, že zachování rozdílnosti dílčích struktur souvisí se zachováním velmi bohatého vějíře vztahů a souvislostí, majících charakter dílčích růzností a tím i autonomie. Funkční existence heteronomních celků je tak spojena se způsobem propojení dílčích částí, charakterizovaných výraznými mírami autonomie. Přesvědčivě tento názor vyjádřil Antoine de Saint Exupéry: „Sjednotit znamená lépe svázat jednotlivé rozličnosti a ne je vymazat kvůli bezduchému pořádku“ (Exupéry, 1998, s. 149).

Dát přednost výběrovému růstu před neomezeným růstem neznamená nic jiného než vzdát se velmi problematického paradigmatu

konkurence a začít přemýšlet nad tím, jak do života společnosti ukotvit paradigma vzájemné spolupráce na bázi vzájemné výhodnosti, při respektování kritéria výběrové náročnosti. Po dobu trvání moderního vývoje demokracie se trvale prokazuje nemožnost fiktivně stejných možností rozvoje pro každého člověka. Naopak, nejen biologická rozdílnost každého jedince v souboru obyvatel planety Země je trvale propojena se společenskou rozdílností a možnostmi rozvoje každého jedince. Proto je neobyčejně důležitá právě výběrová náročnost. S tím souvisí i jeden z důležitých aspektů výchovy a vzdělávání směřující k individuálnímu poznání zájmů, schopností a možností každého jedince.

Erich Fromm byl představitelem těch přístupů, v nichž struktury (dílní části) byly hodnoceny především jako ontologické kategorie, systémy (celky) pak jako gnoseologické kategorie s cílem poznat danou realitu. Rozvojem synergetiky a zpracováváním charakteristik rychlosti a času do systémových přístupů studia společenské reality „je z hlediska samoorganizace a samorozvoje potřebné odhalovat jednotící principy systému vyplývající z funkčních a evolučních struktur“ (Ivanička, 1997, s. 16). To znamená, že nevyhnutelnou podmínkou studia komplexnosti konkrétní reality je vzájemné propojení historičnosti a funkčnosti. Jinými slovy, podmínkou studia komplexnosti společenské reality (současného vysoce integrovaného světa) je i studium vzájemnosti autonomie a heteronomie časoprostorových struktur a jimi vytvářených systémů.

Podle německého univerzitního profesora sociální práce Reinera Fretschnera lze sociální diferenciaci vnímat ve čtyřech možných časoprostorových aspektech: segmentační, stratifikační, funkční a fragmentační (Fretschner, 2006, s. 266). K tomu, aby jakékoliv úvahy týkající se nové organizace a řízení společnosti respektovaly demokratické principy rozvoje lidského společenství na bázi kvalitativně nově utvářených vzájemností autonomních a heteronomních vztahů v krajině, je nutno porozumět charakteru rozdílností, determinujících právě ony jednotlivé způsoby sociální diferenciace.

Členění na dílní části území tzv. segmenty se v minulosti uskutečňovalo především na bázi tvorby homogenních struktur (např. vymezování

etnografických regionů). Stratifikačně vnímaná sociální diferenciace se opírá o vertikálně pojatá strukturní členění (např. regiony historicky ovlivněné ekonomickou vyspělostí krajiny). Funkčně vnímaná diferenciace vychází především z horizontálně akceptovaných principů strukturního vymezování (např. průmyslové regiony, zemědělské produkční regiony). Poslední způsob, tedy fragmentárně vnímaná diferenciace akceptuje kombinovaný způsob členění, umožňující vnik jak heterogenně utvářené struktury, tak i její autonomie, což se děje prostřednictvím tvorby konsenzuálně akceptovaných časoprostorových sítí.

Počátkem 3. tisíciletí se jako nejvýznamnější konsenzuálně akceptované vztahy jeví především dva aspekty. Tím prvním je vzájemnost mezi globálně, regionálně a lokálně utvářenými vztahy v krajině, tedy vzájemnost mezi autonomně a heteronomně působícími časoprostorovými vztahy a souvislostmi. Tím druhým aspektem je potřeba hledání nových fragmentárních diferenciací, které mají z hlediska společenské evoluce, funkčnosti a významnosti fraktální povahu. Lidé se totiž nevzdávají místních (lokálních, regionálních) hodnot, avšak současně touží sdílet hodnoty globální či globálně šířené životní styly. „Globálně oceňovanou hodnotou se stává jedinečné, odlišné a zvláštní a takto dochází k univerzalizaci partikularizmu a zvláštních identit“ (Suša, 2010, s. 170). Na otázku proč je tomu tak, lze konstatovat. Protože z povahy fraktálu jako dílní strukturní části celku vyplývá soubor kohezních vztahů (Vencálek, 2014, s. 158), který umožňuje rozvoj nejen samotné fraktální části, nýbrž i všech ostatních hierarchicky členěných časoprostorových struktur (mezoregiony, makroregiony, přeshraniční regiony, státní celky, kontinentální struktury, mezikontinentální uskupení, celosvětové uspořádání).

To ostatně koresponduje s tzv. enaktivním přístupem (tj. odmítnutím jednosměrně působících lineárně kauzálních vztahů) v současné kognitivní vědě, zabývající se výzkumem interakcí lidského potenciálu a jeho sociálního prostředí. Tyto výzkumy odhalily podle pražského filozofa Urbana „komplexní struktury zvrstvení autonomních procesů na mnoha úrovních“ (Urban, 2014, s. 1).

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Tekuté časy. Život ve věku nejistoty. Praha: Academia 2008.
- EXUPÉRY, A. de S.: Citadela. Praha: Vyšehrad 1998.
- FRETSCHNER, R.: Zwischen Autonomie und Heteronomie – Wissenschaft als Dienstleistung / Eine systemtheoretische und praxeologische Analyse des Strukturwandels der Wissenschaft (Inauguraldissertation), 2006. Dostupné na: <<http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/Fretschner-Rainer/diss.pdf>> [4/ 9/ 2015].
- FROMM, E.: Mít nebo být? Praha: Naše vojsko 1994.
- HAMPL, M.: Hierarchie reality a studium sociálněgeografických systémů. Rozpravy Československé akademie věd / řada matematických a přírodních věd, Vol. 99, No. 1 (1989), 78 s.
- HAUSER, M.: Kapitalismus jako zombi / neboli Proč žijeme ve světě přízraků. Praha: Rybka Publishers 2012.
- CHANG, H., J.: 23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu. Praha: Argo a Dokořán 2013.
- IVANIČKA, K.: Základy synergetiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica 1997.
- IVANIČKA, K.: Slovensko / Génus loci. Bratislava: Eurostav 2000.
- LATOUCHE, S.: Malé pojednání o poklidném nerůstu. Beroun: Za Tratí 2012.
- SUŠA, O.: Globalizace v sociálních souvislostech současnosti / Diagnóza a analýza. Praha: Filozofia 2010.
- URBAN, P.: Autonomie a heteronomie lidského jednání – mezi enaktivní kognitivní vědou a etikou, 2014. Dostupné na: <<http://lms.ff.uhk.cz/hfd/abs/Urban.pdf>> [4/ 9/ 2015].
- VENČÁLEK, J.: Teória fraktálnej demokracie / Theory of Fractal Democracy. Prešov: Filozofická fakulta Prešovské univerzity v Prešove 2014.
- VENČÁLEK, J.: Od podřizování se principům ekonomicky levnějších činností k nastolování principů spokojenějšího lidského bytí. In: LISNÍK, A., GEŇOVÁ, K. a M. AMBROZY (ed.): Sociálne posolstvo Jána Pavla II pre dnešný svet „1989 a 25 rokov po...“. Ružomberok: Verbum 2015, s. 1034 – 1038.

TVORBA SOCIÁLNYCH POLITÍK NA ÚROVNI REGIONÁLNEJ SAMOSPRÁVY – EXKURZ DO TEORETICKÝCH ZÁKLADOV

JURAJ TEJ

Department of Management
Faculty of Management
University of Prešov
Slovak Republic
Email: juraj.tej@unipo.sk

Abstract:

Socio-economic dimension in the area of regional policy in Slovakia is characterized by a strong influence of European Union's regional policy. The self-governing regions, which should be strong elements of regional policy, face the challenge of making objective social policy based on group of indicators in the context of current quality of life and historical model of social policy. Necessary prerequisite is to know what influences the social milieu. Latest OECD indicators seem to be most acceptable within the diagnostics of regional socio-economic realia.

Keywords:

Social policy, Indicators, Quality of life, Regional selfgovernment

Od vstupu do Európskej únie až dodnes sa v problematike sociálnych politík na stupni regionálnej samosprávy v SR takmer nič nezmenilo. Veľké množstvo investícií do regionálneho rozvoja má svoj pôvod vo fondoch Európskej únie, čím je slovenská regionálna politika výrazne ovplyvňovaná európskou regionálnou politikou. Regionálna úroveň samosprávy sa tak stáva článkom regionálnej politiky, ktorý sa

zaoberá hlavne aproximáciou priorít v rámci svojho územia a pridelovaním spravidla externých zdrojov financovania jednotlivých rozvojových projektov. Aktuálne kapitálové poddimenzovanie regiónov neumožňuje používať vlastné finančné zdroje v rámci realizácie regionálnej politiky.

V oblasti sociálnej regionálnej politiky, t. j. regionálnej politiky (regionálnych politík) v sociálnej oblasti, ktorá je tak často oblasťou kritiky občanov žijúcich v regióne, je nevyhnutné poznať „čo“ najviac ovplyvňuje sociálny priestor v kontexte vplyvu na regionálny rozvoj. Ide teda o existujúce merateľné a zistiteľné relevantné indikátory, ktoré prebiehajúce procesy ovplyvňujú. Malo by ísť o poznanie procesov, ktoré priamo i nepriamo ovplyvňujú realizáciu sociálnej politiky na regionálnej úrovni; faktorov ktoré ovplyvňujú predznačené procesy; ich komplexné posúdenie ako faktorov rastu v regióne z hľadiska času i váhy – a to všetko v kontexte identifikácie rozvojových priorít konkrétneho politického regiónu – vyššieho územného celku. Na základe zákona č. 302/201 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov a zákona č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja vyššie

územné celky vytvárajú integrálnu súčasť regionálnej politiky a regionálneho rozvoja, sú kompetentnými orgánmi v oblasti realizácie regionálnych politík – sociálnu politiku nevynímajúc.

Je mnoho krajín vo svete, ktoré prechádzajú aktívnymi procesmi transformácie, mnoho je aj takých, ktorých transformačné procesy sú zatiaľ pomalé a latentné. Svetová finančná kríza i utečenecká kríza negovali mnohé roky hospodárskeho a sociálneho pokroku a v zasiahnutých krajinách odhalili ich viaceré štrukturálne slabiny. Pretrvávajúce problémy ako nezamestnanosť, demografické starnutie obyvateľstva, nízka úroveň priemerných príjmov, stagnujúca životná úroveň, slabá atraktivita pre lokalizáciu PZI, nedostatočná reštrukturalizácia sektorovej štruktúry hospodárskych celkov najmä v dlhodobu zaostávajúcich regiónoch, k tomu sa pridružujúce riziko chudoby a nízka objektívna kvalita života, kríza v zdravotníctve, školstve, migrácia pracovnej sily, nepripravenosť na prejavy utečeneckej krízy a neaktuálna azylová politika, v neposlednej miere slabá inštitucionálna pripravenosť na bezpečnostné regionálne riziká, ktoré z toho vyplývajú. Tie sa stávajú čoraz viac aktuálnymi a čoraz viac determinujú charakter parciálnych politík na národnej, ale aj na regionálnej či lokálnej úrovni. Ak chceme tieto a mnohé ďalšie problémy v sociálnej oblasti (ale aj v iných oblastiach) riešiť, je potrebné postaviť regionálnu politiku na nových progresívnych a aktuálnych princípoch, ktoré pomôžu prekonať skostnatosť či byrokratickú arteriosklerózu centra či regionálnych inštitúcií, ale hlavne priniesť nové svetlo do oblastí objektivizácie, transparentnosti a efektívnosti vo sfére sociálnej. Jednou z možností je využívanie súborov indikátorov, pomocou ktorých bude možné komplexne posúdiť sociálnu situáciu v sociálnom rozvoji regiónov a na takom základe stanoviť časovo vhodnú regionálnu sociálnu politiku.

Doterajšie viac či menej sofistikované modely, ktoré skonštruovali ekonómovia, bohužiaľ, nefungujú, nakoľko narážajú na komplexné organické systémy (Sedláček a Orrell, 2012, s. 29 – 30). Práve preto je potrebné zabehnuté modelové správanie v regiónoch nahradiť správaním adaptabilnejším, pracujúcim s vyššou mierou neurčitosti i rizika, najmä rizika

predikcie vývoja v ekonomickej i politickej sfére – v nadväznosti na sféru duchovno-kultúrnu a sociálnu. Ak v spoločnosti existujú tri sféry – duchovno-kultúrna, politická a ekonomická, je potrebné sféru sociálnu chápať ako určitú formu ich priestorového prieniku. Ide teda o priestor rozčlenenia obyvateľstva podľa určitých kritérií a vzťahov medzi uvedenými sférami. Sociálna sféra je výrazne determinovaná vzájomnou spolupracou a väzbami medzi uvedenými sférami spoločenského systému (Majorošová, 2015, s. 14). Stanek (2011) definuje sociálnu sféru v širšom a užšom slova zmysle. V širšom chápaní vychádza z ekonomických aktivít občanov, nezamestnanosti, príjmov a participácie; v užšom vnímaní predstavuje vzťahy vychádzajúce z existencie sociálneho zabezpečenia a prekrýva sa s predmetom sociálnej ochrany.¹ Európska dimenzia vyjadruje sociálnu ochranu najmä prostredníctvom sociálneho poistenia, sociálna ochrana je viac ako sociálna záchranná sieť.² Systém sociálnej ochrany na Slovensku predstavuje štyri zložky: zdravotnú starostlivosť, systém sociálneho poistenia, štátnu sociálnu podporu a sociálnu pomoc³ (Repková, 2012, s. 24). Systém sociálnej ochrany napĺňa súčasne dva typy cieľov: ciele *materiálne* (poskytuje výdavky na zdravotnú starostlivosť v prípade staroby alebo zodpovednosti za rodinu) a sociálne ciele (znižovať príjmové nerovnosti jednotlivcov v podobe minimálneho príjmu, ktorý im umožní integráciu do spoločnosti) (Dudová, 2011).

¹ Výskumný ústav pre sociálny rozvoj OSN definuje sociálnu ochranu ako „prevenciu, riadenie a predchádzanie situáciám, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú ľudí žijúcich v blahobyte.“ (UNRISD, 2010).

² Podľa Európskej správy je sociálna ochrana „osobitný súbor opatrení riešiacich zraniteľnosť ľudského života prostredníctvom sociálneho poistenia, ktoré ponúka ochranu pred rizikom a nepriazňou osudu počas celého života, prostredníctvom sociálnej pomoci, ktorá ponúka platby a naturálne transfery na podporu chudobných a zlepšenie ich možností, a prostredníctvom úsilia o inklúziu, ktoré zlepšuje schopnosti marginalizovaných osôb dosiahnuť prístup k sociálnemu poistieniu a pomoci.“ (ERD-report, 2010).

³ Tento komplex štyroch častí je potrebné vnímať v kontexte zákonných kompetencií vyšších územných celkov. Sociálna ochrana je poskytovaná prostredníctvom sociálnych inštitúcií verejného charakteru, štátu, obcí, vyšších územných celkov, súkromných inštitúcií a inštitúcií tretieho sektora (Bednárik, 2014, s. 15).

Vzhľadom na etickú nevyhnutnosť sledovať a monitorovať sociálnu situáciu v krajine a jej jednotlivých regiónoch, v kontexte udržateľného regionálneho rastu a rozvoja, je stále viac nevyhnutné zaoberať sa problematikou sociálnych ukazovateľov, poukazovať na ich úlohu v regionálnom rozvoji a zároveň sa venovať možnostiam objektívneho merania sociálneho rozvoja v regióne. Na tento účel môžeme aplikovať viaceré druhy metód súvisiacich s lokalizáciou prvkov sociálnej infraštruktúry alebo priame i nepriame metódy merania regionálneho rozvoja (Gecíková a Papcunová, 2011, s. 17; Tej, 2006). Tieto metódy umožňujú zistiť aj mieru retardačného alebo akceleračného pôsobenia jednotlivých faktorov sociálneho rozvoja vyjadrených sústavou ukazovateľov (Tej, 2007). Z hľadiska problematiky sociálnych ukazovateľov a ich využitia pri tvorbe sociálnych politík sa už dnes využívajú indikátory ovplyvňujúce sociálny rozvoj, ktoré vďaka povahe a zložitosti vnímania sociálnej situácie nemôžu postihovať a odzrkadľovať celkovú sociálnu úroveň na regionálnej úrovni. Je potrebné zmeniť súčasné nazeranie. V dnešnom turbulentnom svete sa mnohí významní ekonómovia prikláňajú k tomu, že už nie je možné sledovať výhradne ukazovatele ekonomického rastu a konštatujú, že je potrebné riešiť hlavne situácie, ktoré vyplývajú z nesúladu ekonomického rastu a sociálneho vývoja.

Ukazovateľ HDP, ktorý je centrom pozornosti v oblasti ekonomickej teórie, aktuálnej edukácie i praxe, už dlhodobo nemôže byť považovaný za indikátor úspešnosti a zárukou zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva. Tento ukazovateľ meria silu ekonomického systému objemom výstupov, ktoré prešli štandardným trhovým ohodnotením (bez ohľadu na ich spoločenskú prospešnosť) (Kabát, 2011, s. 31). Ukazovateľ HDP berie v niektorých prípadoch do úvahy aj aktivity spoločnosti s negatívnym dopadom na životné prostredie, ktoré priamo alebo nepriamo negatívne ovplyvňujú kvalitu života obyvateľov a zároveň nezapočítava aktivity, ktoré neprešli trhovým ocenením a môžu zvyšovať subjektívnu kvalitu života obyvateľov. Sedláček (2012, s. 16 – 18) uvádza, že viera v ekonómiu sa opiera – ako každá viera – o mýty, a HDP je jedným z nich. Pýta sa: „Kde sa berie viera, že normálny je rast, keď zároveň máme byť v rovnovážnom stave?“

„Bývame nadšení z toho, že HDP niektorých krajín vzrástol o tri percentá. Nikto už ale nepovie, že sme v tom istom roku mali schodky rozpočtov na úrovni deviatich percent. Zjednodušene povedané, za rast HDP o tri percentá zaplatili deväť percent HDP. Nie je čo oslavovať“. Aký dopad mávajú konkrétne percentá v sociálnej oblasti vidíme na životnej úrovni regiónov a miere chudoby. Z hľadiska rozdielnej úrovne regiónov z hľadiska životnej úrovne, v miere chudoby i kvalite života vnímame ako je veľmi dôležité nastaviť objektívny systém regionálnych sociálnych politík.

Nositelia Nobelovej ceny J. E. Stiglitz a A. Sen, autori Stiglitz-Senovej správy, odporúčajú pri sledovaní kvality života mapovať hlavne nasledujúce oblasti spoločenského života:

- materiálne podmienky života (príjem, bohatstvo, spotreba),
- zdravotný stav obyvateľstva,
- vzdelanostnú úroveň,
- výsledky ekonomických, trhovo oceňovaných výstupov,
- úroveň verejnej správy a jej služby občanom,
- priestor pre voľný čas a sociálnu komunikáciu a interakciu,
- stav životného prostredia a výsledky jeho ochrany,
- ekonomickú a sociálnu bezpečnosť obyvateľstva,
- všeobecné aspekty života ľudí v spoločnosti.

V tejto súvislosti boli navrhnuté mnohé ukazovatele na hodnotenie ľudského rozvoja.⁴ Ale položme si nasledujúce otázky. Dokážeme na úrovni kraja sledovať všetky ukazovatele? Sú súčasťou regionálnych štatistík? Máme dostatok zdrojov na rozdelenie v sociálnej oblasti? Je sociálna oblasť prioritou v regiónoch? Ktoré oblasti sociálnej politiky majú v regióne prioritu? Aká je objektívna kvalita života v regióne? Aká je subjektívna kvalita života v regióne? Kvalitu života dnes môžeme merať a hodnotiť podľa rôznych ukazovateľov, indikátorov, indexov atď., dá sa skúmať komplexne alebo z hľadiska čiastkových kvalít viacerých oblastí.

⁴ Napríklad Index ľudského rozvoja (HDI), ale aj iné ukazovatele ako Index rodovej nerovnosti (GIN), Index viacrozmernej chudoby (MPI) a mnohé iné.

Aby sa dali jednotlivé krajiny/regióny z hľadiska kvality života navzájom porovnávať, boli pokusy získať komplexný ukazovateľ ako výsledný konštrukt. Myšlienka o spravodlivejšom a šťastnom živote je obsiahnutá a tvorí podstatnú zložku svetových kultúr, náboženských a filozofických učení (Laluha, 2004, s. 406). Pre svoju multidimenzionálnosť a komplexnosť sa kvalita života považuje za zložitý a veľmi široký pojem, dôkazom čoho je doteraz pretrvávajúci problém hľadania a stanovenia jednotnej definície (Holková, Veselková, 2008, s. 84). Deskriptívny prístup ku kvalite života predstavuje pojednanie o aktuálnom stave, preskriptívne ponímanie hovorí o tom, aká by kvalita života mala byť. Pacione (2003) uvádza, že vo väčšine prípadov sa význam pojmu kvalita života vzťahuje buď k podmienkam, v ktorých ľudia žijú, alebo k určitým atribútom ľudí samotných. Terminologickým vyjadrením oboch základných dimenzií kvality života sú pojmy kvalita prostredia (environmental quality) a ľudské blaho (human well-being). Dnes je možné problematiku skúmania koncepcie kvality života charakterizovať troma základnými znakmi: nejednotnosťou terminologickou v rámci základného prístupu a spôsobov merania), multidisciplinárnosťou a multidimenzionálnosťou (komplexnosť a zložitosť ľudského života je vytváraná množstvom jeho rozličných dimenzií, ktoré sa môžu navzájom prekrývať a existujú medzi nimi rôzne druhy väzieb) (Ira, Andraško, 2007, s. 15; Lačný, 2005). Tej, Sirková a Ali Taha (2012) na základe poznania teoretických podkladov konceptu kvality života a možností nepriamych metód merania ekonomického rozvoja vytypovali jednotlivé skupiny ukazovateľov (ukazovatele demografické, ekonomické, infraštruktúrne a environmentálne). Pred regionálnymi samosprávami teda stojí úloha, pre ktorý spôsob merania kvality života sa rozhodnúť. Zaujímavý je aj problém, ktorá organizačná jednotka by sa mala touto problematikou zaoberať – a či vôbec sa dnes tomuto problému, tvorbe podkladov pre konštrukciu sociálnej politiky venovať.

Je všeobecne známe, že sociálna politika sa stala v súčasnom svete globalizácie a moderných technológií kontroverznou, rôzne interpretovanou i implementovanou, politikou náročnou na verejné zdroje. Sociálna politika je pojem viacvýznamový a jednoznačné defino-

vanie prakticky nie je možné. Vo všeobecnosti je sociálna politika chápaná vo dvoch komplementárnych rovinách: ako vedná disciplína (za takú ju považujú ekonómovia a právnici) a ako praktická činnosť (z pohľadu sociológov a politológov). Gide (1907) chápe sociálnu politiku ako vedu o sociálnej spravodlivosti, na rozdiel od politickej ekonómie, ktorá ju chápe ako vedu o sociálnej užitočnosti. Marshall (1975) ju považuje za vednú disciplínu, ktorá sa vzťahuje k politike vlád, ktoré majú priamy dopad na zabezpečenie občanov príjmami alebo službami. Podľa Šímu (1996) je sociálna politika politický nástroj a systém cieľových činností zameraných na regulovanie sociálnej sféry, na praktické riešenie aktuálnych i strategických sociálnych problémov na rozličných úrovniach a v rôznych oblastiach spoločnosti subjektami sociálnej politiky. Podobne i Radičová (1998, s. 61) – sociálnou politikou je to, čo spadá do kompetencie inštitúcie zodpovednej za vykonávanie sociálnej politiky a slúži na uspokojovanie určitých životných potrieb a vytváranie životných podmienok na uspokojovanie potrieb určitej populácie.

Na základe odlišností vo vnímaní sociálnej politiky vznikli v Európe rôzne modely sociálnych politik. Ide o anglosaský reziduálny model, ktorého cieľom je boj proti chudobe a je typický pre Veľkú Britániu; škandinávsky inštitucionálny model, ktorého cieľom je záruka príjmu pre každého a kontinentálny industriálny model typický pre Nemecko, ktorého cieľom je sociálne zabezpečenie (Dudová, 2011, s. 45). Je potrebné podotknúť, že v súčasnosti v žiadnej krajine neexistuje typický a absolútne dominantný sociálny model. Väčšina krajín v strednej a východnej Európe uplatňuje na centrálnej úrovni kombinácie reziduálneho a inštitucionálneho modelu, ktorý je uvádzaný aj ako sociálny konzervatívno-korporatívny model. Zdá sa, že na Slovensku sa doposiaľ nikto nezaoberal problematikou praktického využitia sociálnych modelov na úrovni samosprávnych krajov. Častejšie sa danou problematikou zaoberajú autori na miestnej úrovni (napr. Papcunová a Gecíková, 2010).

V sociálnej politike na Slovensku je možné identifikovať šesť základných oblastí. Ide o: politiku sociálneho zabezpečenia, rodinnú politiku, politiku zamestnanosti a trhu práce, vzdelávaciu, bytovú a zdravotnú politiku. Aj na

úrovni regionálnej samosprávy sa pri tvorbe sociálnych politík reflektujú strategické ciele v sociálnej oblasti, ktoré sú ukotvené v dokumente Európa 2020. Ivanička a kol. (2014) uvádzajú, že nový model by mal odstrániť nedostatky doterajšieho rastového modelu a vytvoriť také podmienky rastu, ktorý je inteligentnejší, udržateľnejší a inkluzívnejší. A tak sú v sociálnej oblasti definované nasledovné strategické ciele:

- *v oblasti zamestnanosti*: zvýšiť mieru zamestnanosti obyvateľov vo veku 20 – 64 rokov na 75 %;
- *v oblasti vzdelávania*: znížiť pod 10 % podiel osôb, ktoré predčasne ukončia školskú dochádzku a dosiahnuť podiel minimálne 40 % podielu obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov, ktorí majú ukončené vysokoškolské vzdelanie;
- *v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia*: aspoň o 20 miliónov znížiť počet osôb, ktorým hrozí chudoba a sociálna exklúzia.

Aj napriek mnohým snahám o harmonizáciu sociálnej politiky na nadnárodnej úrovni nie je možné definovať presné, jednoznačné a právoplatné princípy, ktoré by boli jednotné a rovnaké pre všetky krajiny, ktoré sa navzájom líšia historickými, ekonomickými, sociálnymi a kultúrnymi súvislosťami. Rovnaká bude situácia i v regiónoch krajiny. Cieľom je však vytvoriť inštitucionálny mechanizmus, ktorý bude fungovať, dodržiavanie princípov zainteresovanými krajinami, čo povedie k zlepšeniu sociálnej a ekonomickej situácie v krajoch, krajinách i celej Európe.

V súčasnom období dochádza k silnému prelínaniu chabej regionálnej politiky s inými podpornými štátnymi politikami, pričom sociálna politika zastáva významné miesto. Je potrebné forsírovať zohľadnenie regionálnej dimenzie v rámci sektorových politík. Príkladom sa môže javiť napríklad politika hospodárskej a sociálnej súdržnosti EÚ. Blažek a Uhlíř (2011) uviedli, že sledovanie regionálnej dimenzie sektorových politík a prípadné zakomponovanie regionálnej dimenzie, t.j. zohľadnenie špecifických potrieb konkrétnych regiónov v rámci danej sektorovej politiky by umožnilo dosiahnuť ďaleko väčšiu synergiu medzi politikami v prospech regionálneho rozvoja.

Regionálna samospráva je najmladšou formou samosprávy na Slovensku a jej poslaním

je plniť funkcie nadobecného významu. V súvislosti so zákonom o podpore regionálneho rozvoja samosprávny kraj zodpovedá za všestranný rozvoj svojho územia a potrieb obyvateľov, z čoho mu vecne vyplýva povinnosť zabezpečiť udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj na svojom území. Regionálna samospráva zabezpečuje dva druhy kompetencií – originálne a prenesené. Medzi najvýznamnejšie kompetencie v sociálnej sfére patria nasledujúce politiky, ktoré musí región brať do úvahy pri tvorbe aktuálnej koncepcie:

- *politika sociálneho zabezpečenia* – ide o poskytovanie starostlivosti v zariadeniach sociálnych služieb, tvorba koncepcie sociálnej prevencie, sociálne poradenstvo, opatrovateľská a prepravná služba, stanovenie úhrady za sociálnu službu, a pod.;
- *vzdelávacia politika* – utvára podmienky na rozvoj výchovy a vzdelávania najmä v stredných školách, t.j. zriaďuje, ruší a spravuje školy a školské zariadenia, prideliť finančné prostriedky a kontroluje ich využívanie, zabezpečuje stravovanie a ubytovanie žiakov, atď.;
- *bytová politika* – utvára predpoklady na optimálne usporiadanie vzájomných vzťahov sídelných útvarov a ostatných prvkov územia;
- *zdravotná politika* – utvára podmienky na rozvoj regionálneho zdravotníctva a koordinuje rozvoj telesnej kultúry a športu a starostlivosť o deti a mládež, t.j. zriaďuje zdravotnícke zariadenia II. typu, vydáva povolenia na poskytovanie zdravotnej starostlivosti v neštatných zdravotníckych zariadeniach; zriaďuje, zkladá a spravuje stredné zdravotnícke školy, má súčinnosť na preventívnych programoch.

Ako je vidieť z prehľadu, úloh v oblasti sociálnych politík je mnoho, hlavne v kontexte s aktuálnymi demografickými trendmi v štruktúre obyvateľstva. Preto je úloha regionálnej samosprávy v tejto oblasti chápaná ako perspektívne silnejúca a jej miesto bude určite čoraz väčšie. Z veľkého množstva sociálnych ukazovateľov sa pre potreby tvorby sociálnych politík, podľa nášho názoru, najviac hodia ukazovatele OECD, ktoré upravené v roku 2014 boli zverejnené v publikácii „Society at

a Glance 2014". Indikátorov je oproti predchádzajúcemu zverejneniu v roku 2006 menej a javia sa – samozrejme po určitej modifikácii – vhodné aj pre regionálnu úroveň. Ide o nasledujúce skupiny ukazovateľov:

1. všeobecné indikátory – napr.: príjem domácnosti, rodina, plodnosť, migrácia;
2. ukazovatele nezávislosti – napr.: zamestnanosť, výdavky na školstvo, očakávané roky na dôchodku;
3. ukazovatele rovnosti – napr.: chudoba, sociálne dávky, mzdové nerovnosti;
4. ukazovatele zdravia – napr.: očakávaná dĺžka života, vnímanie zdravotného stavu, výdavky na zdravie;
5. ukazovatele sociálnej kohézie – životná spokojnosť, bezpečnosť a kriminalita, tolerancia, dôvera v inštitúcie.

Na základe uvedených sociálnych ukazovateľov stojí pred odborníkmi úloha navrhnúť súbor ukazovateľov, ktoré súvisia s hodnotením sociálnej politiky, zahŕňajú hlavné problémové oblasti, sú zistiteľné, sú štatisticky zachytiteľné a je ich možné aplikovať na regionálnej úrovni. Čas ukáže ako bude úspešné ťaženie ukazovateľov OECD v konkurencii ukazovateľov Európskej komisie (EUROSTAT) a indikátorov sledovaných Slovenským štatistickým úradom. Každopádne, systém tvorby sociálnej politiky na regionálnej úrovni je v našich podmienkach iba na začiatku a nikto nespochybňuje jeho význam. V kontexte súčasného diskurzu môžeme slovami Tomáša Sedláčka, súčasného českého ekonóma pripomenúť: „Je treba o trochu viac renesančného prístupu, o trochu menej exaktnosti a viac pochopenia...” (Sedláček, Graeber 2013).

Literatúra:

- ALI TAHA, V. – SIRKOVÁ, M.: Verejná správa – faktor transferu znalostí v regióne. In: Ekonomické aspekty v územnej samospráve. Košice: UPJŠ v Košiciach 2011, s. 5 – 11.
- BALÁŽOVÁ, E.: Benchmarking služieb miestnej samosprávy na Slovensku. Bratislava: Transparency International Slovensko 2006.
- BEDNÁRIK, R.: Stav sociálnej ochrany na Slovensku: situácia k 1. januáru 2014. Bratislava: IVPR 2014.
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D.: Teorie regionálního rozvoje. Praha: Univerzita Karlova 2011.
- DUDOVÁ, I.: Európske sociálne systémy. Bratislava: Ekonóm, 2011, 228 s.
- ERD.: Európska správa o rozvoji. Sociálna ochrana pre inkluzívny rozvoj. 2010. [online]. [12. 9. 2011] Dostupné na: <http://www.erd-report.eu/erd/report_2010/documents-/volA/summaries/ERD_Executive_Summary_SK.pdf>.
- GECÍKOVÁ, I. – PAPCUNOVÁ, V.: Metódy a techniky regionálnej analýzy. Bratislava: Sprint dva 2011.
- GIDE, CH.: Economic Literature in France at the Beginning of the Twentieth Century. The Economic Journal, Vol. 17, No. 66 (Jun., 1907), pp. 192 – 212.
- HOLKOVÁ, V. – VESELKOVÁ, A.: Kvalita života a jej meranie. The New Economy, roč. 1, č. 3 – 4 (Dec., 2008), s. 84 – 92.
- HRONEC, Š. – GOGORA, I.: Planning of Public Services in the Context of Socio-economic Development. nedat. [online]. [12. 10. 2015] Dostupné na: <http://www.ef.umb.sk/dsr_2013/pdf/Hronec,%20Gogora.pdf>.
- IRA, V. – ANDRÁŠKO, I.: Kvalita života z pohľadu humánnej geografie. Geografický časopis, roč. 59, č. 2 (2007), s. 159 – 179.
- IVANIČKA, K. A KOL.: Trvalá udržateľnosť inovácií v rozvoji Slovenska. Bratislava: Wolters Kluwer 2014.
- KABÁT, L.: Ekonomický rast a sociálny pokrok v Stiglitz – Senovej správe a nové úlohy štatistiky. In: JUHAŠČÍKOVÁ, I., ŠUKOVSKÁ, Z. (eds.): Kvalita života v podmienkach globalizácie. Bratislava: Štatistický úrad SR 2011, s. 31 – 37.
- LAČNÝ, M.: Etická reflexia hospodárstva a kvalita života. In: Medzi modernou a postmodernou. Košice: UPJŠ v Košiciach 2005, s. 501 – 505.
- LALUHA, I.: Kvalita života a transformačné premeny. In: Economic Review, roč. 33, č. 4 (2004), s. 405 – 413.
- MAJOROŠOVÁ, M.: Uplatňovanie nových prístupov a metód hodnotenia sociálnych politík v rozvoji regiónov. Dizertačná práca napísaná na Katedre verejnej správy. Nitra: FEŠRR 2015.
- MARSHALL, T. H.: Social Policy. London: Hutchinsons University Library 1975.
- PACIONE, M.: Urban Environmental Quality and Human Wellbeing – A Social Geographical Perspective. Landscape and Urban Planning, Vol. 65, No. 1 – 3 (2003), pp. 19 – 30.

- PAPCUNOVÁ, V. – GECÍKOVÁ, I.: Zákon o sociálnych službách a jeho vplyv na poskytovanie verejných služieb na úrovni miestnej samosprávy. In: Verejná správa – služba občanovi. Bratislava: VŠEMvs 2010, s. 198 – 204.
- RADIČOVÁ, I.: Sociálna politika na Slovensku. Bratislava: S.P.A.C.E. 1998.
- REPKOVÁ, K.: Sociálne služby v kontexte komunálnej sociálnej politiky. Bratislava: IVPR 2012.
- SEDLÁČEK, T. – GRAEBER, D.: (R)evoluční ekonomie. O systému a lidech. Praha: 65. pole, 2012, s. 124.
- SEDLÁČEK, T. – ORRELL, D.: Soumrak homo economicus. Praha: 65. pole, 2012, 78 s. Society at a Glance 2014, OECD Social Indicators, The crisis and its aftermath. OECD, 2014.
- STANEK, V. a kol.: Sociálna politika. Teória a prax. Bratislava: Sprint 2008.
- ŠÍMA, R.: Sociálna teória a sociálna politika. Bratislava: Poradca 1996, s. 216
- TEJ, J.: Praktické využitie bodovej metódy hodnotenia regionálneho rozvoja. Folia geographica 10. Prírodné vedy, roč. 45, (2006), s. 521 – 526.
- TEJ, J.: Akceleračné a retardačné faktory regionálneho rozvoja v Prešovskom regióne (PSK). In: KOTULIČ, R. (ed.): ANNO 2007. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2007, s. 148 – 171. [online] [12. 9. 2011] Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/elpub/FM/Kotulic5/index.html>>.
- TEJ, J. – SIRKOVÁ, M. – ALI TAHA, V.: Model and Results of the Quality of Life Evaluation in Regional Cities in Slovakia. Journal of Management and Business, roč. 4, č. 2 (2012), s. 31 – 41.
- UNRISD.: Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics. OSN: 2010.

ROZHOVOR S DOC. RNDR. JOZEFOM DRAVECKÝM, CSC. – bývalým mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom Slovenskej republiky pri Sv. stolici a Zvrchovanom ráde maltézskych rytierov

GITA GEREMEŠOVÁ – GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gita.geremesova@unipo.sk
gabseky@gmail.com

Pán docent, polovica Vášho profesionálneho života – ak sme dobre preštudovali Vaše curriculum vitae – je spojená s pôsobením na Katedre matematickej analýzy Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave. Čo Vás priviedlo k štúdiu matematiky, resp. prečo práve tento odbor?

Od roku 1970 do roku 1991 som pôsobil ako aspirant, odborný asistent a nakoniec docent na Katedre matematickej analýzy, ktorá však v roku 1980 prešla z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského na novozriadenú Matematicko-fyzikálnu fakultu UK. Mal som výborných učiteľov matematiky na strednej škole: prof. Andreja Reipricha v Spišskej Novej Vsi a prof. Kornéliu Kropilákovú v Bratislave, takže som sa zúčastňoval na Matematickej olympiáde, takže sa mi matematika zapáčila.

Ste – popri svojej diplomatickej kariére – matematikom, vedcom. Ak dovoľíte, zájdeme do Vášho súkromia (vnútra) a budeme pred-

pokladať, že ste veriacim človekom. Veriaci vedci – a nebolo ich málo – vždy tak trochu iritovali laikov či neveriacich, aj preto, že moderná doba postavila proti sebe vieru a rozum, vedu a náboženstvo. Naša otázka teda znie: Akú úlohu zohráva vo Vašom živote viera?

Predpokladáte správne, považujem sa za veriaceho kresťana katolíka. Stávať proti sebe vieru a rozum či náboženstvo a vedu nie je odôvodnené ani vierou, ale ani rozumom, pretože majú odlišné predmety, na ktoré sú schopné sa zamerať. Veda a náboženstvo si nemôžu protirečiť, ak len neprekročia svoje kompetencie. Pokiaľ ide o mňa, vieru som dostal od rodičov a z ich príkladu som pochopil, že pre vieru hodno aj niečo obetovať. Niekedy treba byť aj vynaliezavý, napríklad keď v sedemdesiatych rokoch minulého storočia som v rámci predpísanej komunistickej výchovy študentov urobil pre nich prednášku

o pojme nekonečno vo filozofii a v matematike a našťastie to stačilo.

V roku 1991 ste prijali ponuku pôsobiť na Ministerstve medzinárodných vzťahov (MMV). Čím Vás táto ponuka oslovila? Na prvý pohľad matematika a diplomacia – nie sú si veľmi blízke.

Bola to výzva skúsiť slúžiť iným tak, že výsledky práce môžu byť viditeľné rýchlejšie ako v pedagogickom procese a zároveň si overiť, či naozaj matematické myslenie môže vytvárať modely rozmanitých skutočností, teda nielen napríklad vo fyzike. Keď som pracoval na MMV, využil som z toho, v čom ma trénovala matematika, hlavne dve zručnosti. Prvou je schopnosť logicky rozlíšiť, čo z daného výroku vyplýva a čo nie a druhou intuícia, z ktorej strany „načať“ ťažký problém.

Po diplomatickej misii v Bulharsku (1992) ste nastúpili na veľvyslanecský post v Lotyšsku (Riga) so zastúpením aj pre Litvu a Estónsko. Po nich nasledovala Svätá stolica. Mali uvedené diplomatické posty nejaké špecifiká, ak zoberieme do úvahy, že ide – na jednej strane – o sekulárne štáty, kým Vatikán, povedané tak trochu archaickým jazykom, je teokratickým štátom?

Svätá stolica má oproti štátom, v ktorých som predtým pôsobil, výrazné špecifiká. Pápež v sebe sústreďuje zákonodarnú, výkonnú aj súdnu moc, aj keď na jej uplatňovanie má rozličné dikastéria Rímskej kúrie. Vo Vatikáne neexistuje volený parlament ani politické strany, pričom však hlava štátu je volená, a to kardinálmi v konkláve. Určité osobitosti práce na slovenskom veľvyslanectve pri Svätej stolici vyplývali aj z toho, že bolo menej konzulárnej agendy a príležitostí pre ekonomickú diplomáciu. Rovnako ako v iných krajinách akreditácie však nechýbalo zisťovanie a hodnotenie vnútorného vývoja a postojov k medzinárodným otázkam, presadzovanie záujmov Slovenskej republiky, rozvíjanie zmluvnej základne a politického dialógu, prezentácia Slovenska, kultúrna a vedecká spolupráca či starostlivosť o krajanov.

Slovenskú republiku ste zastupovali pri Svätej stolici v čase, keď už bola podpísaná

a ratifikovaná slovenským parlamentom Základná zmluva (04. 12. 2000). Ako vidíte či hodnotíte súč skúseným diplomatom mieru napĺňania jej jednotlivých článkov?

Ako som uviedol na prednáške, štyri z 25 článkov Základnej zmluvy predvídajú osobitné dohody, ktorými zmluvné stany spresnia ich obsah, ale doteraz boli podpísané a ratifikované iba dve z nich. Tie sa však plnia, rovnako ako Základná zmluva v tom, čo je priamo v nej napísané. Pokiaľ za môjho diplomatického pôsobenia pri Svätej stolici pritom vznikli nejaké otázky, vyriešili sa konštruktívnym dialógom.

Ak dovolíte, zostaneme ešte pri tejto zmluve. Boli ste prekvapení úrovňou, nekultúrnosťou, takmer hrubosťou debaty spojenej so 7. článkom zmluvy, teda „o výhrade vo svedomí“? Ako pokračuje dialóg zmluvných strán na uvedenú tému, ak vôbec pokračuje?

Nedá sa povedať, že by v čase môjho pôsobenia na veľvyslanectve bola diskusia o 7. článku Základnej zmluvy nekultúrna, či dokonca hrubá. Svätá stolica síce pripomínala obojstranný záväzok uzavrieť osobitnú zmluvu o rozsahu a podmienkach uplatňovania práva na výhrady vo svedomí, ale vždy vyjadrila pochopenie, že príprava rokovaní si vyžaduje čas na diskusiu, aby to bola kvalitná zmluva a nevedla k vytváraniu deliácií čiar v slovenskej spoločnosti. Nevieť o tom, že by po ukončení môjho vyslania došlo ku konkrétnym rokovaniam zmluvných strán, na oboch stranách však prebieha vývoj chápania pojmu slobody svedomia.

Základná zmluva bola podpísaná v roku 2000, a tak predpokladáme, že o to viac úloh vyvstalo aj v súvislosti s Vašou misiou, od septembra 2007 do mája 2013. Povedzte nám, aspoň tézovite, ktoré úlohy vyvstali adresne pred Vami, čo sa podarilo, ktoré problémy či úlohy ostali otvorené, akoby nedokončené, kde by ste postupovali ináč atď.

Úlohy som mal zhrnuté v Zameraní činnosti veľvyslanectva..., ktoré prerokoval aj Zahraničný výbor NR SR. Už v prvých rokoch môjho pôsobenia navštívili Vatikán viacerí členovia slovenskej vlády a rokovali o otázkach, týkajúcich sa úloh nimi vedených rezortov. Takou

príležitosťou boli napríklad púte Ordinariátu ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR a návštevy všetkých troch ministrov zahraničných vecí, ktorí boli vo funkcii počas môjho vyslania. Napriek veľkému úsiliu z našej strany sa nepodarilo uskutočniť návštevu pápeža Benedikta XVI. na Slovensku, keďže začiatkom jubilejného roku 1150. výročia príchodu svätých Cyrila a Metoda abdikoval. Mrzí ma, že po úspešnej konferencii k 10. výročiu uzavretia Základnej zmluvy, ktorá bola na veľvyslanectve v decembri 2010 za účasti podpredsedu vlády SR a sekretára Svätej stolice pre vzťahy so štátmi, sa nepodarilo zohnať prostriedky na vydanie zborníka konferencie.

Verejnosť na Slovensku je atakovaná politickými stranami či skôr politikmi, ktorí sa identifikujú ako liberáli na tému odluky cirkvi od štátu. Celkom sa nám „pozdáva“ vyjadrenie pána arcibiskupa a metropolitu Stanislava Zvolenského, že ideologická odluka už prebehla, zostáva už iba ekonomické „vyrovnanie“. Ku ktorému z navrhovaných modelov sa prikláňate?

Vami citované vyjadrenie poznám len sprostredkované, a preto sa k nemu nemôžem vyjadriť. Sú vytvorené komisie, ktoré skúmajú možné modely financovania cirkvi, ale je veľmi náročné nájsť taký model, ktorý by vyhovoval všetkým na Slovensku registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam a vo vzťahu k Rímskokatolíckej cirkvi a Gréckokatolíckej cirkvi by sa mohol zakotviť do zmluvy so Svätou stolicou.

V aktuálnej prítomnosti sa Európa konfrontuje s utečeneckou krízou. Jedni v nej vidia ako primárny problém sociálny, iní posúvajú do centra debaty otázku náboženskú. Ako vnímate daný problém?

Súčasná utečenecká kríza je pre Európu veľmi naliehavým, a pritom komplexným problémom. Príčiny emigrácie sú nielen sociálne, ale veľmi naliehavé je aj ohrozenie života a bezpečnosti občanov v niektorých krajinách. Keďže väčšina migrantov vyznáva islam, ale prináša si aj odlišné kultúrne návyky, vyvstáva problém ich integrácie v európskych krajinách. Tento problém sa však musí riešiť. Profitujeme z globalizácie v iných oblastiach, tak v tomto jej

aspekte musíme vynaložiť potrebné úsilie a ak treba, akceptovať aj isté nepohodlie.

V nadväznosti na vyššie uvedené chceme si vypomôcť slovami emeritného teológa H. Künga, ktorý povedal: „Slobodný demokratický štát musí síce byť svetonázorovo neutrálny“, t. j. musí rešpektovať a tolerovať rôzne náboženstvá a konfesie, filozofie a ideológie, na druhej strane „je odkázaný na minimálny základný konsenzus v ohľade na určité hodnoty, normy a postoje, pretože bez základného morálneho konsenzu nie je možné ľudsky dôstojné spolužitie“. Celkom iste máte skúsenosť diplomata (aj) s nekresťanskou reliégiou, resp. islamom. Má – podľa Vás – Európa šancu na societu, kde bude viac kultúr, ale „len“ jedna ľudskosť?

Mal som možnosť zblízka pozorovať dialóg Svätej stolice s rozličnými skupinami predstaviteľov islamu. Keďže islam nemá ústrednú autoritu, akú má Katolícka cirkev, je tento dialóg málo účinný, lebo dosiahnuté výsledky s istými skupinami iné skupiny neprijímajú. Multikultúrnosť je pojem, ktorý má veľa možných implementácií a zrejme Európa bude ešte dlho hľadať takú, ktorá bude v dostatočnej miere vyhovovať axióme z Vašej otázky: veľa kultúr, ale jedna ľudskosť.

Vyššie sme sa zmienili o ére moderny, ktorá tak dramaticky vytlačila či aspoň chcela vytlačiť náboženstvo z verejného a intímneho priestoru. Dnes sme svedkami opaku; v postmoderne sa hovorí o akomsi návrate náboženstva, ibaže ide o nové, netradičné, synkretické náboženské kultúry. V tejto súvislosti sme zvedaví na Váš názor, a to, akú šancu dávate kresťanstvu, akú úlohu zohráva či má zohrať kresťanstvo v aktuálnom, takmer apokalyptickom civilizačnom zlome.

Kresťanstvo sa teologicky môže spoliehať na Ježišove slová: „Ja som s vami po všetky dni...“. Je potešiteľné, že pritom stále hľadá spôsob ako hlásať evanjelium jazykom dnešných ľudí. Ak hovoríme o civilizačnom zlome, musíme si uvedomiť, že k nemu podstatnou mierou prispeli výdobytky vedy a techniky, ktoré umožnili predtým nevídanú rýchlosť a dosah šírenia informácií. Preto slovo „hlásať“ nadobúda nový obsah. Ostať verný evanjeliu a hlásať ho vždy aktuálne príhodným spôso-

bom dáva kresťanstvu nádej nielen na prežitie, ale aj na ocenenie jeho služby zo strany nekresťanov.

V Ríme dáva o sebe vedieť aj slovenská komunita; rektorom Univerzity Tomáša Akvinského je prof. M. Konštanc Adam OP, je tu Pápežské slovenské kolégium sv. Cyrila a Metoda a Pápežský slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, ktorý v roku 2013 oslávil 50. výročie svojho založenia. Zohrávajú Slováci vo Vatikáne aj vďaka činnosti spomenutých inštitúcií významnú intelektuálnu úlohu?

Slováci pôsobia na viacerých pápežských univerzitách a vysokých školách v Ríme a sú pre ne intelektuálnym prínosom. Rovnako aj tam študujúci Slováci si zvyšujú intelektuálnu úroveň a prinesú ju na Slovensko. Oslavy 50. výročia založenia Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme boli príležitosťou zamyslieť sa nad tým, na čo by sa malo zamerať súčasné Pápežské slovenské kolégium sv. Cyrila a Metoda, keďže úlohy pôvodného ústavu boli aktuálne za totality vládnucej na Slovensku a dnes už napríklad vydávanie kníh a prípravu budúcich kňazov efektívnejšie robia iné inštitúcie.

Pôsobili ste a pôsobíte v zmnožených životných rolách, ako diplomat, vedec, otec relatívne veľkej rodiny, teraz už aj ako starý otec svojich vnúčat. Nepochybne máte aj nejaké životné krédo či akési „múdro“, ktoré by ste mohli odovzdať našim študentom. Tak ho, prosím, predneste.

Bol som svedkom zavádzania i ústupu viacerých technológií, ktoré menili náš život, štú-

dium a prácu. (Kto si dnes spomenie na diskety či pagery?) Dnes sú informácie tak ľahko dostupné, že si ich môžeme dovoliť rýchlo zabudnúť, lebo keď ich potrebujeme, nájdeme si ich zas. Ale také sú iba povrchné, encyklopedické informácie. Využite roky štúdia v mladosti na vybudovanie takej štruktúry poznatkov, previazaných osobnými postojmi, do ktorej budete môcť celý život ukladať nové informácie (a nahrádzať nimi neaktuálne). Pomôcť vám ju vybudovať je to najcennejšie, čo vám môžu dať vaši učitelia. Využite to.

Rozhovory sa zvyčajne končia milou spomienkou, príhodou či zážitkom... Nebudeme výnimkou, a tak Vás poprosíme o niečo podobné. Nesmierne si vážime osobnosť Jeho Eminencie kardinála Tomka, Jeho Svätosti emeritného pápeža Benedikta XVI., či Vysokopreosvieteného vladyku arcibiskupa Cyrila Vasiľa... Takže, vyberte si...

Keď som 13. septembra 2007 odovzdával poverovacie listiny pápežovi Benediktovi XVI., mal som možnosť hovoriť s ním asi 20 minút medzi štyrmi očami a potom mu predstaviť nielen manželku, ale aj všetkých 5 detí, zaťa, nevesty a vtedy jediného vnuka. Bol to silný zážitok pre mňa i pre rodinu. Lúčil som sa 2. mája 2013 už s pápežom Františkom, trvalo to len chvíľu, ale taká blízkosť Svätého otca s jeho jedinečnou charizmou bola nezabudnuteľným zážitkom a vďaka tomuto osobnému stretnutiu inak vnímam, aj keď ho vidím iba v televízii.

Ďakujeme Vám za rozhovor.

RYBÁŘ, M. – SPÁČ, P. – VODA, P.: PREZIDENTSKÉ VOĽBY NA SLOVENSKU V ROKU 2014.

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2014. 225 s.
ISBN 978-80-7325-359-2.

VLADIMÍR DANČIŠIN

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: vladimir.dancisin@unipo.sk

Práce mapujúce konkrétne voľby sa stali neoddeliteľnou súčasťou politologického diskurzu. Tradične sa autorský kolektív spracúvajúci tému konkrétnych volieb skladá z väčšieho počtu autorov z viacerých vedných disciplín, ktorí analyzujú a interpretujú prípravu, priebeh a výsledky volieb. Aj preto je pri prácach tohto typu viacero metodologických postupov, ako tému volieb možno invenčne spracovať. Teoretický a metodologický základ ako možno vyhodnotiť jednotlivé faktory ovplyvňujúce voličské správanie a volebné výsledky bol podnetne riešený už v 60-tych rokoch minulého storočia, zvlášť v prelomových prácach A. Campbella. Tieto teoretické a metodologické postupy sú aplikovateľné na analýzu prakticky akýchkoľvek volieb a dokážu relatívne presne opísať a analyzovať stabilné podmienky na ich uskutočnenie, spracovanie a zhodnotenie. Vyššie pripomenuté postupy sú komplikovanejšie uplatniteľné v tom prípade, ak nastanú zmeny nálad voličov, čo sa odzrkadlí na neočakávaných výsledkoch volieb. Prezidentské voľby na Slovensku v roku 2014 sa skončili víťazstvom

nestraníka s nulovou politickou skúsenosťou, čo ponúklo veľmi vhodné podmienky na analýzu, ale aj výzvu, ako analýzu metodicky pripraviť a vyhodnotiť získané poznatky. Je to hlavne z dôvodu, že sa nestáva často, že sa víťazom prezidentských volieb stane kandidát bez politickej minulosti. O to zvlášť, keď sa mu podarí poraziť premiéra podporovaného vládou stranou dominujúcou na politickej scéne.

Trojica autorov – Marek Rybář, Peter Spáč a Petr Voda – pripravila publikáciu, ktorá zapadá do mozaiky tematicky takto zameraných „volebných“ prác. Autorský kolektív troch politológov upozorňuje svojho čitateľa, že sa v práci primárne sústreďia na politologickú analýzu súvislostí dotýkajúcich sa priebehu a výsledkov volieb. Autori podstatnú časť svojich analýz venovali voličskému správaniu sa. Publikované analýzy sú zodpovedne spracované, idú dostatočne do hĺbky, autori zmysluplne využívajú viaceré štatistické metódy. Trojica politológov ponúka informácie o priestorovom rozmiestení podpory kandidátov, čo je možné považovať za štandardnú súčasť inter-

pretácií volebných výsledkov. Metódami volebnej geografie analyzujú nielen volebné výsledky, ale aj zmeny, ktoré sa stali novou realitou od predchádzajúcich volieb. Hlavne sa zameriavajú na vonkajšie faktory, ktoré sledujú vo viacerých typovo odlišných sociálnych a geografických lokalitách Slovenska. V práci sa objavujú sondy do regionálnych faktorov, ktoré vplývajú na politické názory a správanie sa elektorátu. V závere autori sumarizovali svoje poznatky do hodnotenia, ktoré sympatickým spôsobom uzatvára ich publikáciu.

Aj napriek tomu, že rešpektujem „autorskú licenciu“ pri výbere tém, rovnako aj to, do akej miery sa týmto témam chcú venovať, dovoľm si konštatovať, že je na škodu veci, že sa autori viac nevenovali napríklad témam načrtnutým v kapitole *Volebná kampaň*. Verím, že analýzy vplyvu tradičných a nových médií na rozhodovanie sa voličov, analýzy mediálneho prostredie pred prvým a druhým kolom, resp. hodnotenie líderských kvalít jednotlivých kandidátov, ich imidž, rétorickú zdatnosť, stratégie kampaní, komunikáciu s potenciálnymi voličmi, by mohli ponúknuť podnetné, ba možno aj netradičné závery. Nevyužitý potenciál sa objavuje hlavne pri uvádzaní záverov analýz, ktoré sú prezentované v kapitolách päť až sedem, ktoré sú spravidla anticipovateľné. Ide hlavne o závery a konštatovania: kandidát na prezidenta G. Bárdos získaval hlasy v južnej časti územia (s. 131), R. Fico dosahoval najvyššiu podporu v tradičných baštách Smeru (s. 131), voličstvo P. Hrušovský sa formovalo najmä z radov jeho materského hnutia (s. 131), k A. Kiskovi sa v druhom kole priklonili voliči viacerých nepostupujúcich kandidátov zo stredopravého priestoru (s. 131), elektorát R. Procházku pozostával z vysoko vzdelaných voličov (s. 159), R. Fica volili skôr starší, menej vzdelaní občania slovenskej národnosti pochádzajúci z menších a chudobnejších obcí s vysokou nezamestnanosťou (s. 159), resp. voliči G. Bárdosa boli výlučne voliči maďarskej národnosti (s. 160). Uvedené závery pôsobia pomerne banálne a pre väčšinu čitateľov publikácie sa nestanú veľkým prínosom.

Za nedostatok publikácie možno označiť skutočnosť, že sa autori vo svojich analýzach

neopierajú o výsledky vlastného zberu dát, čo by im umožnilo predložiť nielen analýzu procesu volieb, ale zvýraznilo by aj autenticnosť publikovaných zistení. Zverejnené závery vychádzajú prevažne z agregovaných dát a z dát agentúry Focus, o ktorých je možné pochybovať, či objektívne zachytávajú realitu. Napríklad tabuľka na s. 135 poukazuje na to, že výsledky prieskumu agentúry Focus nie sú natoľko presné, aby nevzbudzovali pochybnosti o ich dôveryhodnosti. Nehovoriac o tom, že analýzy vychádzajúce z agregovaných dát môžu byť skresľujúce, a to preto, že nie je možné korektne zrekonštruovať informácie o individuálnom správaní sa stratené pri procese agregácie dát. Skepticizmus voči záverom z agregovaných dát by bol rozhodne menší, keby na základe nich vytvorené závery boli využité autormi pri ďalšom skúmaní na individuálnej úrovni. Takéto skúmanie však práca neponúka.

Na publikácii možno oceniť logické usporiadanie a prístupnosť odborného textu. Práca je zodpovedne spracovaná po formálnej stránke. Na vysokej úrovni je i celková grafická realizácia textu. V texte sa nachádzajú len malé chybičky, ktoré sú pri rozsahu textu zanedbateľné.

Na záver možno zhrnúť: autorom sa podarilo naplniť ciele, ktoré si stanovili. Publikácia môže byť prínosom pre čitateľa zaujímajúceho sa o politiku na Slovensku, ktorý má záujem zorientovať sa v okolnostiach a súvislostiach prezidentských volieb na Slovensku v roku 2014. Uspokojení budú aj tí čitatelia, ktorí hľadajú metodológiu skúmania volebných výsledkov. Publikácia má potenciál byť východiskom pre budúce analýzy, komparácie a hodnotenia prípravy, realizácie a výsledkov volieb.

Literatúra:

- CAMPBELL, A. – CONVERSE, P. E. – MILLER, W. E. – STOKES, D. E.: *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons 1960.
- CAMPBELL, A. – CONVERSE, P. E. – MILLER, W. E. – STOKES, D. E. (eds.): *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons 1966.

IŠTOK, R. – KOZÁROVÁ, I. A KOL.: GEOKONFLIKTOLÓGIA. TEORETICKÉ ASPEKTY A EMPIRICKÁ APLIKÁCIA (VYBRANÉ PROBLÉMY).

PREŠOV: FHPV A FF PU 2015. 240 s. ISBN 978-80-555-1339-3.

MICHAELA MEČIAROVÁ

Department of Geography and Applied Geoinformatics
Faculty of Humanities and Natural Sciences
University of Prešov
Slovak Republic
Email: michaela.meciarova@smail.unipo.sk

Po skončení studenej vojny časť odbornej verejnosti nadchla predstava postupnej eliminácie ozbrojených konfliktov a mierovej koexistencie štátov v novom globálnom poriadku. Dnes vieme, že počet medzištátnych ozbrojených konfliktov a vojen v porovnaní s obdobím studenej vojny síce klesol, ale ozbrojené konflikty sú naďalej súčasťou našej každodennej reality, a to buď priamo alebo sprostredkované cez médiá. V súčasnom globalizovanom svete sme svedkami dynamických a významných zmien v povahe ozbrojených konfliktov. Zvyšuje sa počet vnútroštátnych a tzv. asymetrických ozbrojených konfliktov, ktorých súperiacimi stranami sú najrôznejšie ozbrojené skupiny. Nové spôsoby vedenia vojny v 21. storočí prameniace z vývoja globalizačných procesov spôsobujú, že útoky už nie sú cielené prevažne na komбатantov a vojenské objekty nepriateľa tak, ako to predpisuje medzinárodné právo, ale násilie sa pácha predovšetkým na nevinných civilistoch a preniká tak do fungovania celej spoločnosti. Je to práve dynamika a hĺbka týchto zmien, ktoré významne zosilňujú záujem

o štúdium problematiky ozbrojených konfliktov.

Konflikt je interdisciplinárnym javom, jeho skúmaním sa zaoberá viacero spoločenských vied. V súčasnosti sa však zvyšuje dopyt po komplexnom skúmaní ozbrojených konfliktov v ucelenej podobe ako procesov s rôznymi vzájomne previazanými aspektmi, a to najmä v kontexte prevencie a spôsobov ich ukončenia. Geokonfliktológia, teda geografia konfliktov je nový perspektívny smer výskumu politickej geografie rozvíjajúci sa v postsovietskom priestore, ktorý by potenciálne mohol uspokojiť tento dopyt. Úlohou geokonfliktológie je skúmať vplyv geografických faktorov na vznik, priebeh a výsledok ozbrojených konfliktov a prispieť tak k ich efektívnemu riešeniu. Geokonfliktológia sa usiluje o skúmanie zdrojov a príčin vzniku ozbrojených konfliktov prostredníctvom analýzy ich priestorových súvislostí, pričom pracuje so širokou škálou informácií a využíva prístupy a metódy viacerých spoločenských vied.

Recenzované dielo je vysokoškolskou učebnicou, predstavujúcou záverečný výstup grantového projektu KEGA č 024PU-4/2012, ktorého cieľom bolo vytvoriť nosnú učebnicu pre výučbu nového predmetu *Geokonfliktológia* v rámci študijných programov Geografia a aplikovaná geoinformatika, Politológia a História. Problematika ozbrojených konfliktov je z hľadiska rozsahu veľmi široká. I preto si kolektív autorov vedený profesorom Ištocom a doktorkou Kozárovou nekladie za cieľ predstaviť všetky aspekty s ňou súvisiace, ale ich ambíciou bolo priblížiť fundamentálne súvislosti tejto rozsiahlej problematiky a vytvoriť nosný text pre výuku nového predmetu. Učebnica je prvou publikáciou na Slovensku zaoberajúcou sa geokonfliktológiou, je preto vhodné chápať ju ako fundament pre poznanie tejto problematiky.

Učebnica je prehľadne koncipovaná do šiestich kapitol. Prvé štyri kapitoly poskytujú teoretické poznatky o problematike ozbrojených konfliktov s osobitným dôrazom na charakteristiku konfliktov objavujúcich sa po skončení studenej vojny a charakteristiku samotnej geokonfliktológie. V prvej kapitole kolektív autorov vymedzuje základné pojmy súvisiace s problematikou, zaoberá sa klasifikáciou a typológiou konfliktov, sociálnymi a etickými aspektmi ozbrojených konfliktov a napokon popisom existujúceho mechanizmu predchádzania ich vzniku a spôsobov riešenia stanovených medzinárodným právom. V druhej kapitole autori prechádzajú k náčrtu aktuálneho stavu výskumu ozbrojených konfliktov v spoločenských vedách a následne ku charakteristike geokonfliktológie a jej postavenia v systéme vied. Kapitola obsahuje vymedzenie predmetu, objektu a metodiky skúmania geokonfliktológie a taktiež popisuje prínos geopolitického myslenia pri analýze ozbrojených konfliktov.

Tretia kapitola je tematicky zameraná na zdroje a príčiny vzniku ozbrojených konfliktov, pričom je dôraz kladený na politicko-geografické aspekty. Z hľadiska súčasného je veľmi prínosná časť tretej kapitoly, venovaná priestorovo-politickým aspektom vzniku a vývoja ozbrojených konfliktov po roku 1990. Práve v tejto časti autori ucelene popisujú súčasné trendy vývoja ozbrojených konfliktov a faktory, ktoré ich spôsobujú. Spomedzi konfliktogénnych faktorov pozornosť sústredili na vzťah medzi ľudskou komunitou a teritóriom, ako aj na demografické, etnické, kultúrne a religiózne, environmentálne, energetické a surovinové faktory determinujúce vznik ozbrojených konfliktov. Kapitola je spracovaná prehľadne, pričom odborný text je doplnený o modelové príklady, ktoré uľahčia študentovi pochopenie teoretických poznatkov. Štvrtá kapitola dopĺňa predchádzajúcu časť o perspektívy vývoja problematiky v kontexte globalizácie. Piata kapitola predstavuje koncepciu vyučovania predmetu geokonfliktológia. Zaujímavým prvkom je zaradenie dvoch prípadových štúdií v záverečnej kapitole učebnice. Práve príprava a prezentácia prípadových štúdií vybraných ozbrojených konfliktov a následná diskusia na seminároch by mali tvoriť metodologický základ pre výučbu tohto predmetu.

Z hľadiska obsahu možno konštatovať, že kolektív autorov naplnil sformulované ambície a recenzovaná učebnica poskytuje prínosný úvod do štúdia geokonfliktológie ako nového a perspektívneho smeru výskumu v rámci politickej geografie a zároveň je inšpiráciou pre ďalšie bádanie v tejto oblasti.

NÁVŠTEVA BÝVALÉHO VEĽVYSLANCA JOZEFA DRAVECKÉHO NA PÔDE FILOZOFICKEJ FAKULTY A INŠTITÚTU POLITOLÓGIE

GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gabseky@gmail.com

Jedným z pozitívnych výsledkov práce Inštitútu politológie FF PU v Prešove bola – po takmer ročnom plánovaní a prípravách – návšteva nie každodenná a taká „obyčajná“, a to v osobe pána doc. RNDr. Jozefa Draveckého, CSc., bývalého mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Slovenskej republiky pri Svätej stolici a Zvrchovanom ráde maltézskeho rytierov. Vzácný hosť, ktorého sme privítali na pôde Univerzity dňa 10. novembra 2015, zastával uvedený diplomatický post v rokoch 2007 – 2013. Ako uviedol pán docent v prednáške pre akademickú obec, poverovacie listy veľvyslanca odovzdával do rúk vtedajšieho pontifika Benedikta XVI., rozlúčkovú návštevu vykonal u dnešného pápeža Františka.

Prednáška pána exveľvyslanca sa uskutočnila (aj) v rámci prebiehajúceho Týždňa vedy a techniky na Slovensku; vzhľadom k tomu, že auditórium tvorili z väčšej časti študenti odboru Politológia a Občianska náuka, prednáška bola tematicky zameraná na stručné priblíženie: histórie vatikánskeho štátu, postavenia Svätej stolice ako subjektu medzinárodného práva a diplomacie Vatikánu podľa Kódexu

katolíckej cirkvi. Prítomných poslucháčov nepochybne zaujali referencie o organizačnej štruktúre Rímskej kúrie, v jej rámci existujúcom Štátnom sekretariáte, o špecifikách práce jednotlivých Kongregácií. Nemohli sme si nevšimnúť Kongregáciu pre evanjelizáciu národov a Kongregáciu pre východné cirkvi. K ich práci sú Slováci osobitne vnímaví. Nie div, keď na čele prvej z nich stál donedávna pán kardinál Jozef Tomko, tá druhá je aktuálne spojená aj s menom arcibiskupa Cyrila Vasiľa. Do štruktúr Rímskej kúrie – ako sme boli poučení – spadá aj Kongregácia pre náuku viery, ktorá presadzuje aj prostredníctvom vatikánskej diplomacie, teda pápežských legátov, politiku ochrany života od jeho počatia po prirodzenú smrť, právo na náboženskú slobodu, vyzdvihuje pojem tradičnej rodiny založenej na manželskom zväzku muža a ženy atď.

Vatikánska diplomacia, ako odznelo v prednáške, riešila bilaterálne vzťahy, resp. aktuálne problémy s vybranými štátmi prostredníctvom konkordátov; s Československou republikou išlo o jeho obdobu, a to *Modus vivendi* podpísaný v roku 1927. V aktuálnej prítomnosti sú pre

Rímsku kúriu „horúcimi“ problémami otázky spojené s diplomatickým uznaním Kosova, existenciou či skôr neexistenciou dvoch štátov vo Svätej zemi (Izrael a Palestína), nie nezanedbateľnou je historicky determinovaná absencia pozitívnych kontaktov medzi Vatikánom a ruskou ortodoxnou cirkvou.

V diskusii náš hosť reagoval na otázky audítoria, ktoré sa dotýkali podpisu Základnej zmluvy SR so Svätou stolicou, aplikáciou jej jednotlivých článkov v praxi. A tak nepovšimnutý nemohol zostať článok 7 „o výhrade vo svedomí“. Došlo aj na pertraktovaný problém Kosova či problematiku ľudských práv.

Pán exveľvyslanec je docentom matematiky a práve tento odbor ho naučil presnosti v myslení, ako uviedol v prednáške. Po jeho vystúpení, my poslucháči, môžeme dosvedčiť, že abstraktná matematika ho nepripravila o emócie. Veď ako ináč si môžeme vysvetliť je-

ho sugestívny popis audiencie u Benedikta XVI., ktorú absolvoval s celou rodinou.

Po skončení prednášky poskytol pán Dravecký rozhovor pracovníkom Mediálka TV. Následne navštívil priestory Inštitútu politológie, kde v priateľskej atmosfére prebiehal neformálny rozhovor s riaditeľkou Inštitútu – pani doc. PhDr. Irinou Dudinskou, CSc. za spoluúčasti pána PhDr. Štefana Surmáneka, PhD.

Fakt, že sa táto prednáška vôbec uskutočnila, je „ovocím“, jedným z výsledkov pozitívnej spolupráce medzi Inštitútom politológie a Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Vďaka nej majú študenti Inštitútu možnosť absolvovať odbornú stáž na ministerstve a nadviazať tak praxou na teoretické znalosti zo študovaného odboru.

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA: ZDIEĽANIE KNOW-HOW Z EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A SKÚSENOSTI Z CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE MEDZI NÓRSKOM, RUSKOM A UKRAJINOU

LUKÁŠ JANUV

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: januvlcsnv@centrum.sk

Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej Univerzity v Prešove v spolupráci s Výskumným centrom Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku usporiadal 11. novembra 2015 v rámci „Týždňa vedy a techniky na Slovensku“ medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom „Zdieľanie know-how z európskej integrácie a skúsenosti z cezhraničnej spolupráce medzi Nórskom, Ruskom a Ukrajinou“. Toto podujatie bolo podporené Nórsnym finančným mechanizmom a prostriedkami Štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Po privítaní hostí moderátorom konferencie, ktorým bol doc. PhDr. Vladislav Dudinský, PhD., vystúpil profesor Jaroslav Vencálek. Témou jeho vystúpenia bola teoretická reflexia pojmu hranica, ako aj vnímanie hranice medzi Slovenskom a Ukrajinou na prelome rokov 2015/2016. O chápaní hraníc, vrátane slovensko-ukrajinskej hranice hovoril ako o fenoméne, ktorý je potrebné vnímať čo najkomplexnejšie. Poukázal na fakt, že tvorbu hraníc je potrebné reflektovať v zmysle úsilia o vytvo-

renie funkčnej občianskej spoločnosti a zároveň zdôraznil, že pri úvahách o ďalšom vývoji hraníc by zásadná pozornosť mala byť venovaná lokálnym a regionálnym politikám. V rámci svojho vystúpenia prof. Vencálek formuloval tri kľúčové závery. Prvým záverom bol fakt, že premena a fungovanie Schengenskej hranice sa opiera o celý komplex faktorov, ktoré sú lokalizované do blízkosti pohraničných území. Druhým záverom pre fungovanie Schengenskej hranice medzi Slovenskom a Ukrajinou je pochopenie dlhodobých vývojových trajektórií, ktoré majú povahu genia regionis v tomto stredoeurópskom priestore. Posledným záverom pre fungovanie schengenskej hranice je nutnosť nastolenia takej spoločenskej situácie, ktorá prispeje k vytvoreniu širokej platformy, ktorá umožní prienik výsledkov výskumu a inovácií z univerzít a z celej intelektuálnej sféry priamo do politických štruktúr.

Po vystúpení prof. Vencálka sa ujal slova dekan Fakulty spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity profesor Jurij O. Osta-

pec, ktorý vo svojom vystúpení hovoril o Schengenskej hranici a o jej pohraničných územiach ako interdisciplinárnom probléme. Zároveň vyslovil poďakovanie za možnosť spolupráce na projekte výskumu hraníc a vplyvu meniaceho sa charakteru východnej hranice EÚ na vývoj prihraničných regiónov, ktorý vníma ako príležitosť prispieť nielen k akademickému diskurzu na danú tému, ale najmä k formulácii konkrétnych politických rozhodnutí.

Za ukrajinský Národný inštitút strategických štúdií (NISS) v pléne vystúpil pán Andrej Kryževskij, ktorý zhrnul výsledky projektov venovaných slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráci, realizovaných v nedávnej minulosti, ako napr. projekt Slovensko-ukrajinského vzdelávacieho a výskumného centra (SUREC, 2009 – 2011), ako aj projekt Kapacity – informovanosť – vzdelávanie pre slovensko-ukrajinskú cezhraničnú spoluprácu (KIV, 2010). Konštatoval východiská ďalšej spolupráce, ktorá by mala na predmetné projekty nadviazať.

V plenárnej časti konferencie ďalej vystúpil výskumný pracovník Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku (SFPA) Ing. Vladimír Benč, ktorý predstavil výskumné zámery dvoch projektov, na ktorých riešení sa bude ako súčasť konzorcia inštitúcií podieľať aj Inštitút politológie FF PU. Ide o výskumné projekty financované Nórsnym finančným mechanizmom: CBC01014 *Zdieľanie know-how z európskej integrácie a skúseností z cezhraničnej spolupráce medzi Nórskom, Ruskom a Ukrajinou*, CBC01018 *Zdieľanie know-how pre lepší manažment Schengenskej hranice medzi Slovenskom / Ukrajinou a Nórskom / Ruskom*.

Na záver vystúpil riaditeľ Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku doc. PhDr. Alexander Duleba, CSc., ktorý sa vyjadril o význame a praktickej relevancii výskumu hraníc, nakoľko výstupy z oboch projektov môžu výrazne ovplyvniť nielen politiku Slovenskej republiky voči Ukrajine ale aj politiky Európskej únie v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky v prípade programu Východného partnerstva.

Po ukončení plenárnej časti konferencie pokračovalo rokovanie v sekciách, kde boli precizované konkrétne čiastkové úlohy, ktorým sa budú v rámci oboch výskumných projektov venovať jednotlivé partnerské inštitúcie: Inštitút politológie FF PU, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, Fakulta spoločenských vied Užhorodskej národnej univerzity, Faculty of Finnmark University of Tromsø, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA), Slovenská obchodná a priemyselná komora (SOPK), Národný inštitút strategických štúdií (NISS), Transcarpathian Enterprise Support Fund, Ukrajinsko-slovenský inštitút humanitných iniciatív a Centrum pre strategické partnerstvo.

V závere môžeme konštatovať, že pre všetkých zúčastnených, vrátane študentov Inštitútu politológie FF PU bola účasť na medzinárodnej konferencii obrovským prínosom, pretože jednotlivé vystúpenia svojim obsahom poukázali na opodstatnenosť akademického výskumu pri tvorbe zahraničnej politiky nielen Slovenskej republiky, ale aj Európskej únie.

STÁŽ V HNUTÍ ANO 2011

VLADIMÍR BOKŠA

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: v.boksa@gmail.com

Prostredníctvom programu Erasmus+, ktorý je zameraný na posilňovanie odborných kompetencií, zamestnanosti a podporu modernizácie vzdelávania, sa vytvorila možnosť pre študentov vysokých škôl zvyšovať svoje zručnosti a poznatky s cieľom prepojiť vzdelanie s praxou a pomôcť jednotlivcom prispôsobiť sa na požiadavky európskeho trhu práce. Proces hľadania vhodnej hosťujúcej inštitúcie a následné vybavovanie všetkých záležitostí spojených s priebehom jednotlivých pracovných činností vo vybranej organizácii je v plnej réžii uchádzača.

Na tomto princípe bola vykonávaná aj 2-mesačná odborná stáž (4. 5. 2015 – 3. 7. 2015) interného doktoranda Inštitútu politológie Mgr. Vladimíra Bokšu v politickom hnutí ANO 2011 v Prahe. Hnutie ANO 2011 počas 4 ročnej existencie zaznamenalo dynamický vývoj odzrkadľujúci sa hlavne vo volebných výsledkoch a vysokou mierou popularity jeho predsedu Andreja Babiša, ktorý je v súčasnosti podľa prieskumu STEM zo septembra roku 2015 najpopulárnejším politikom v Českej republike. Stáž bola rozdelená podľa vopred dohodnutého harmonogramu a začala v hlavnej centrále hnutia ANO 2011 pod vedením centrálnej manažérky hnutia Mgr. Eriky Duchanovej. Práca v centrálnej budove hnutia bola vykonávaná v PR tíme, regionálnej a analytickej diví-

zii. V PR tíme sa pracovalo okrem iného aj na posilňovaní imidžu hnutia ANO 2011. Jednou z primárnych činností PR tímu je aj monitoring médií a detailné spracovávanie analýz z mediálnych výstupov. V analytickej divízii sa pripravovali podklady pre výjazdy ministrov a hlavných predstaviteľov hnutia. Spracovávali sa a kontrolovali údaje k navrhovaným zákonom, či korešpondujú s programom hnutia. V regionálnej divízii sa pripravovali materiály pre voľby a realizovali sa výjazdy do krajských organizácií. Harmonogram stáže pokračoval vo výkone práce v poslaneckom klube ANO 2011 priamo v Poslaneckej snemovni Parlamentu ČR, kde sa vytváral široký priestor na komunikáciu s najbližšími spolupracovníkmi predsedu hnutia Andreja Babiša. V PSP ČR sa pripravovali podklady na zasadnutia poslaneckého klubu ANO 2011 a materiály na zasadnutia predsedníctva. V rámci mobility bola vykonávaná činnosť aj v ďalšej významnej inštitúcii, ktorou je Senát parlamentu Českej republiky, kde hlavným miestom pôsobnosti bola kancelária Senátorského klubu ANO 2011 pod vedením tajomníka klubu Jana Borůvku. Činnosť Senátu PČR prebieha na oficiálnych schôdzach, ale aj v príslušných orgánoch (komisie, výbory), z ktorých sa pripravovali potrebné podklady pre členov Senátorského klubu ANO 2011. Okrem toho bola v rámci stáže vykoná-

vaná pracovná činnosť aj v think-tanku Inštitút pre politiku a spoločnosť (IPPS), ktorý bol vytvorený ako názorová platforma pre hnutie a má za cieľ vytvoriť priestor pre politikov novej generácie. Na pôde IPPS sa realizovali viaceré odborné diskusie za účasti rôznych expertov v oblasti spoločenských vied a poslancov PSP ČR. Okrem toho sa uskutočňovali viaceré projekty v oblasti domácej a zahraničnej politiky a vyhotovovali komunikačné a publikačné výstupy k témam, ktoré aktuálne rezonovali v spoločnosti a médiách. Organizovali sa významné vedecké konferencie, ako napríklad „Migrační katastrofa v Středomoří a migrační kvóty“ a „Kdo chce prolomit těžební limity, kdo a proč

o to nestojí“ za účasti expertov v jednotlivých oblastiach.

Stáž prispela k získaniu kompetencií pri práci v jednotlivých organizáciách a vytvorila priestor na aplikáciu získaných odborných vedomostí z odboru politológia v praxi. Priniesla tiež cenné poznatky v oblasti politických analýz, politického vyjednávania, fundraisingu, politického marketingu a v neposlednom rade možnosť byť v priamom kontakte s poslancami, krajskými manažérmi a členmi predsedníctva hnutia ANO 2011. Prínosom je tiež získanie dokumentu Europass – mobilita, v ktorom sú zaznamenané znalosti a schopnosti nadobudnuté v inej európskej krajine.

KONVENT AKADEMICKÝCH SENÁTOV 2015

VLADIMÍR BOKŠA

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: v.boksa@gmail.com

Študentská rada vysokých škôl Slovenskej republiky (ŠRVŠ SR) ako najvyššia ustanovizeň zastupujúca vysokoškolských študentov, bola hlavným organizátorom a zároveň iniciátorom historicky 1. ročníka Konventu akademických senátov, ktorý sa konal 29. októbra 2015 v rokovacej sále NR SR pod záštitou jej predsedu Petra Pellegriniho. Podujatie bolo určené predovšetkým pre členov študentských častí akademických senátov slovenských vysokých škôl. Uvedenej konferencie sa aktívne zúčastnili aj študenti Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v zložení Emília Mačugová (delegátka ŠRVŠ SR), Jakub Šák (delegát ŠRVŠ SR) a Vladimír Bokša (delegát ŠRVŠ SR a člen Akademického senátu Filozofickej fakulty PU v Prešove).

Podujatie otvorila predsedníčka ŠRVŠ SR Jana Šmelková, ktorá informovala prítomných účastníkov o dôvodoch zorganizovania daného projektu, ktorý je spojený hlavne so zvyšovaním kvality vzdelávania na Slovensku. Primárnym cieľom konferencie bolo vytvorenie širšieho priestoru na diskusiu o významných otázkach týkajúcich sa vzdelávania a podnietiť členov akademických samospráv k dôraznejšej participácii pri vytváraní študentského názorového prúdu vo viacerých oblastiach a dospieť k záverom, ktoré sa stanú základom ďalšieho smerovania. Program rokovania bol rozdelený do dvoch hlavných blokov, v ktorom

vystúpili erudovaní odborníci v oblasti vysokého školstva. V prvej časti s názvom „*Budúcnosť akademickej samosprávy*“ vystúpili s prednáškami Adrián Kvokačka (predseda Akademického senátu Filozofickej fakulty PU v Prešove), Martin Putala (predseda Rady vysokých škôl) a v mene predsedu NR SR Petra Pellegriniho vystúpil s prejavom poslanec NR SR Ľubomír Petrák (člen Výboru NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport).

V druhom bloku s názvom „*Univerzita v 21. storočí*“ vystúpili s prednáškami Ivan Ostrovský (Akademická rankingová a ratingová agentúra), Jozef Masarik (Agentúra na podporu výskumu a vývoja) a Emil Višňovský (Slovenská akadémia vied). Vážnosť celého podujatia svojou účasťou potvrdil aj minister školstva, vedy, výskumu a športu SR Juraj Draxler, ktorý vystúpil s prejavom a zúčastnil sa aj následnej diskusie s prítomnými účastníkmi. Minister školstva zdôraznil, že je potrebné z hľadiska budúcnosti diskutovať a hľadať riešenia ako merať výskumnú výkonnosť na vysokých školách. Do budúcnosti musíme podľa jeho slov opustiť tzv. „jednoduché kliše“ a zamerať sa napríklad aj na kvalitu pedagogického procesu, porovnávanie manažérskych a ekonomických procesov s univerzitami v okolitých štátoch, prehodnotiť súčasný akreditačný proces a zamyslieť sa nad aktuálnym modelom inštitucionálneho financovania. V neposlednom rade sa

musíme v budúcnosti zamyslieť nad tým, či medzi študentmi a pedagógmi nie je príliš veľa letargie. Po vystúpení ministra školstva a ďalších rečníkov nasledovala podnetná diskusia, v ktorej mali študenti možnosť chváliť, ale aj kritizovať vysoké školstvo na Slovensku a zamyslieť sa nad jeho budúcnosťou, ku ktorej musíme zaujať zodpovedné stanovisko, pretože práve vysokoškolskí študenti sú budúcnosťou tejto krajiny.

1. ročník Konventu akademických senátov je možné vnímať pozitívne predovšetkým z dôvodu, že zástupcovia študentov mali možnosť

nielen diskutovať, ale navzájom sa spoznať a vymeniť si vzájomné skúsenosti z pôsobenia v akademickej samospráve a recipročne sa inšpirovať pri nasledujúcom pôsobení vo vysokoškolskom prostredí. Konferencia zároveň ukázala, že podujatia tohto charakteru majú zmysel, pretože študenti svojou aktivitou, konštruktívnou a vyrovnanou diskusiou s expertmi z oblasti školstva ukázali, že majú veľký potenciál zlepšovať vysoké školstvo na Slovensku a plnohodnotne riešiť otázky, ktoré boli na konvente otvorené.